

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Μηνιαία Έπιθεώρηση • Νοέμβριος 2005 • τεύχος 138 • € 5

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ
Μηνιαία Έπιθεώρηση
Νοέμβριος 2005
τεύχος 138 • 5 €

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ

Ελλάδα

Έτήσια (12 τεύχη): 40 €

Έξαμηνιαία (6 τεύχη): 20 €

Φοιτητική (12 τεύχη): 30 €

Όργανισμοί, τράπεζες κλπ.: 60 €

Ευρώπη, Κύπρος

Έτήσια (12 τεύχη): 60 €

Άλλες χώρες

Έτήσια (12 τεύχη): 70 €

Τραπεζικός Λογαριασμός:

Άγγελος Έλεφάντης

Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος

ύποκ. 132 αριθ. λογαριασμού

401740-48 (παρακαλούμε να

αναγράφεται τό όνομα του

καταθέτη)

ή

μέ ταχυδρομική έπιταγή

στή διεύθυνση του περιοδικού

Γιά τούς συνδρομητές του

έξωτερικού:

IBAN: GR06 0110 1320 0000 1324

0174 048

SWIFT CODE (BIC): ETHNGRAA

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ

Άγγελος Έλεφάντης

Ζωναρά 10, Άθήνα 11472

Κωδικός: 1572

τηλ. 210-6470079 &

fax: 210-6470696

e-mail: poliths@otenet.gr

Έκτύπωση: Δεκάλογος Ε.Π.Ε.

Άγαθίου 3,

Άθήνα

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Βασίλης Ζουναλής, ΔΕΗ: ώδίνες «άπελευθέρωσης»	5
Άγγελος Έλεφάντης, «Ό Τουρκος είναι Τουρκος»	8
Κατερίνα Λαμπρινού, Καταναλωτικές άποδράσεις	9
Μαρίνα Κόντη, Φοβού τούς Δαναούς καί Ντόρα φέροντες	11

Άγγελος Έλεφάντης, Άνανεωτική Άριστερά: τέρμα; Όχι δέβαια	15
Γιάννης Παπαθεοδώρου, Σύρριζα στό κενό	19
Νικόλας Α. Σεβαστάκης, Εύημερισμός: λίγες σκέψεις για τή σύγχρονη «φιλοσοφία τής ζωής»	23
Έλένη Άνδριάκαινα, Άπό τό ξεμάγεμα στό ξαναμάγεμα του κόσμου;	29
Γιώργος Μαργαρίτης, Γιά τήν ένοπλη αντίσταση στόν Β΄ παγκόσμιο πόλεμο	36
Μιχάλης Σκομβούλης, Λούκατς και Άλτουσέρ	41

Γιάννης Σταυρακάκης, Ψυχανάλυση, γλώσσα και κοινωνικός δεσμός	45
--	----

Έξώφυλλο: Γιώργος Ίακωβίδης, *Γιαγιά και έγγονή*, 1886
(άπό τό λεύκωμα πού κυκλοφορεί στό πλαίσιο τής άνα-
δρομικής έκθεσης έργων του ζωγράφου, ή όποία πρα-
γματοποιείται στην Έθνική Πινακοθήκη άπό 14.11.2005
έως 30.1.2006)

ΔΕΗ: ὠδῖνες «ἀπελευθέρωσης»

Ἡ κρίση πού ξέσπασε στή ΔΕΗ, μέ πρῶτα θύματα τόν μέχρι πρότινος πρόεδρό της Γιάννη Παλαιοκρασσά καθώς καί τήν ἀξιοπιστία τῆς νεοδημοκρατικῆς ἐπαγγελίας γιά ἀποτελεσματική καταπολέμηση τῆς διαπλοκῆς, τροφοδοτεῖται κυρίως ἀπό τό μέλλον παρά ἀπό τό παρελθόν. Εἶναι προϊόν τῆς ἐπερχόμενης «ἀπελευθέρωσης» τῆς ἀγορᾶς ἐνέργειας σέ συσκευασία διαπλοκολογίας.

Ὁ Γιάννης Παλαιοκρασσάς ἀπεπέμφθη καταγγέλοντας πολλά καί διάφορα. Ἀναφερόμενος στά φαινόμενα διαπλοκῆς ἰσχυρίσθηκε πώς τά «ἐπίασε χειροπιαστά» στή ΔΕΗ. Χωρίς, δυστυχῶς, ἀποτέλεσμα μιά καί οἱ μεθοδεύσεις καθώς καί ὁ ἐναντίον του πόλεμος ἀπό τό καταστημένο τῆς ΔΕΗ ἀλλά καί ἀπό τό ἀρμόδιο ὑπουργεῖο Ἀνάπτυξης κρατοῦσαν δεμένα τά δικά του χέρια.

Δέν εἶμαι σέ θέση νά υἱοθετήσω ἤ νά ἀπορρίψω τίς καταγγελίες τοῦ Παλαιοκρασσά. Δέν μπορῶ, πάντως, νά κατανοήσω καί τούς λόγους γιά τούς ὁποίους ὅλα τά ἄλλα μέλη του Δ.Σ. τῆς ΔΕΗ κράτησαν ἔντονα ἀρνητική στάση ἀπέναντί του (παρά τό ὅτι αὐτά τά μέλη ἐπέλεξαν ἀπό τό κόμμα του), ὅπως δέν μπορῶ νά κατανοήσω καί τή διαλλακτική στάση πού κράτησε στό Δ.Σ. κατά τή συζήτηση τῶν πιθανῶν ζημιῶν τῆς ΔΕΗ ἀπό τίς συμβάσεις, τούς φακέλους τῶν ὁποίων εἶχε ἤδη στείλει ὁ ἴδιος στόν εἰσαγγελέα. Ἀδυνατῶ, ἐπίσης, νά χωνέψω τή σιωπή του γιά τήν ἐπερχόμενη «ἀπελευθέρωση» τῆς ἀγορᾶς ἐνέργειας, γιά τό πῶς βλέπει τό ρόλο τῆς ΔΕΗ μελλοντικά, γιά τό φυσικό ἀέριο, γιά τίς ἀνανεώσιμες πηγές ἐνέργειας καί λοιπά συναφῆ θέματα.

Δέν γνωρίζω ποιές εἶναι οἱ σχέσεις τοῦ Παλαιοκρασσά μέ τόν κ. Κοπελοῦζο, ἕναν ἀπό τούς κύριους ἀνταγωνιστές τοῦ κ. Μυτιληναίου, αὐτοῦ πού ἀπέσπασε τό 70% τῶν προμηθειῶν τῆς ΔΕΗ ἀπό τό 2000 μέχρι σήμερα. Οἱ κακές γλῶσσες λένε πώς ὁ Παλαιοκρασσάς ἤθελε νά σπάσει τήν κατεστημένη διαπλοκή Μυτιληναίου-ΔΕΗ γιά νά βοηθηθεῖ ὁ Κοπελοῦζος. Ἄλλες γλῶσσες λένε πώς ἤθελε, πράγματι, νά ἐξυγιάνει τίς προμήθειες τῆς ΔΕΗ.

Ἐξυγίανση, ὅμως, τῶν προμηθειῶν τῆς ΔΕΗ δέν σημαίνει ἀπλῶς τήν κατάργηση τῆς παντοδυναμίας τοῦ ὁποιοδήποτε ὑπόπτου διαπλοκῆς Μυτιληναίου, οὔτε τήν ἀντικατάστασή του ἀπό τόν ριγμένο Κοπελοῦζο

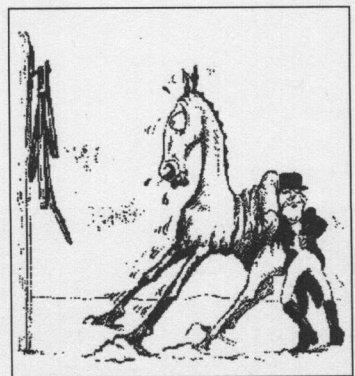

(ριγμένο ἐπειδὴ πῆρε μόνον τό 0,5% τῶν προμηθειῶν τῆς ΔΕΗ στό ἴδιο διάστημα). Ἐξυγίανση δέν σημαίνει νά κοπεῖ ἀπλῶς τό λάδωμα καί ἡ ὑπερτιμολόγηση. Σημαίνει κάτι πολύ περισσότερο: ἐπαρκῶς τεκμηριωμένη ἀπόφαση γιά τήν ἀνάγκη τῆς κάθε συγκεκριμένης ἐπένδυσης ἢ/καί προμήθειας κι ὄχι γιά κάποια ἄλλη. Σημαίνει, ἐπίσης, προκαταβολική ἔνταξη τῶν ἐπί μέρους ἐπενδύσεων/προμηθειῶν σέ ἕνα ἐπαρκῶς τεκμηριωμένο πρόγραμμα γιά τό δέον γενέσθαι στόν τομέα τῆς ἐνέργειας στό προβλεπτό μέλλον. [Πρόγραμμα-εἰσήγηση στήν κυβέρνηση, δημόσια συζήτηση αὐτοῦ, λήψη ἀποφάσεων μέ δημοκρατικό τρόπο].

Δυστυχῶς, οὔτε ὁ τέως πρόεδρος τῆς ΔΕΗ μίλησε αὐτή τή γλώσσα, οὔτε ὁ ἀρμόδιος ὑπουργός Ἀνάπτυξης, οὔτε συνολικά ἡ κυβέρνηση, οὔτε οἱ λοιπές δημοκρατικές δυνάμεις. Ἡ ρητορεία τῆς διαπλοκολογίας, οἱ φωνασκίες, ἡ σκανδαλολογία, οἱ παραπομπές καθαρῶς πολιτικοοικονομικῶν θεμάτων στήν ἀρμοδιότητα τοῦ εἰσαγγελέα, ἀλλά καί ἡ πεισματάρικη ὑπεράσπιση τοῦ *status quo* (ἀκριβέστερα τῶν ἐπί μέρους *status quo*, ὅπως εἶναι ἡ ἐπιμονή παραγωγῆς ἠλεκτρικῆς ἐνέργειας μέ βάση τόν λιγνίτη ἢ τό πετρέλαιο, ἡ ΔΕΗ νά μείνει ὡς ἔχει καί λοιπά), δέν ὀδηγοῦν παρά ἀπό τό κακό στό χειρότερο.

Ἡ ἐπερχόμενη «ἀπελευθέρωση» τῆς ἀγορᾶς ἐνέργειας, ἔτσι ὅπως μεθοδεύεται ἐρήμην τῆς κοινωνίας καί τῶν θεσμῶν της, δέν μπορεῖ παρά νά εἶναι μιά «ἀπελευθέρωση» ἐντός εἰσαγωγικῶν, μιά κατ' ἐπίφασιν ἀπελευθέρωση. Ἀπελευθέρωση αὐτῆς τῆς ἀγορᾶς, ἀντάξια τοῦ ὀνόματός της, σημαίνει τή δική μας ἀπελευθέρωση ἀπό τίς δουλεῖες τῆς ΔΕΗ (ἀναφέρω, ἐνδεικτικά, τά μπλάκ ἄουτ, τή διασπάθιση δημοσίου χρήματος, τήν οἰκολογική ἐπιβάρυνση ὁλόκληρων περιοχῶν), σημαίνει προϊούσα εἰσαγωγή ἐναλλακτικῶν καί δῆ ἀνανεώσιμων πηγῶν ἐνέργειας, σημαίνει θεσμοθέτηση πολυετοῦς ἀπόσβεσης τῶν ἐπενδύσεων καί διαφανή κοστολόγηση (ἄς μή ξεχνᾶμε πῶς πρόκειται γιά βασικότατη ἀνάγκη), σημαίνει θεσμοθέτηση συγκεκριμένων διαδικασιῶν κοινωνικοῦ ἐλέγχου.

Δυστυχῶς, δέν γίνεται λόγος γιά μιά τέτοια ἀπελευθέρωση. Ἄντ' αὐτῆς καί ἐπ' εὐκαιρία τῆς πρόσφατης κρίσης στή ΔΕΗ μαθαίνουμε πῶς ἡ ἐπερχόμενη «ἀπελευθέρωση» τῆς ἀγορᾶς ἐνέργειας θά ἀνοίξει δουλειές 12 δις. εὐρώ στά ἐπόμενα χρόνια (ποσό 15πλάσιο τῶν προ-

μηθειῶν τῆς ΔΕΗ τὴν τελευταία πενταετία!), ὅτι τὰ τοκοχρεωλύσια τῆς χρηματοδότησης αὐτῶν τῶν ἔργων —εἴτε πρόκειται γιὰ ἀντικαστά-
ταση/ἐκσυγχρονισμό μονάδων τῆς ΔΕΗ, εἴτε πρόκειται γιὰ νέες μονά-
δες παραγωγῆς πού θά ἀνατεθοῦν σέ ἰδιῶτες— θά εἶναι τέτοια πού θά
ἐπιφέρουν ὑπέρμετρη αὐξηση τῆς τιμῆς τῆς κιλοβατώρας, μαθαίνουμε
πὼς ὁ ρόλος τοῦ χρηματιστηριακοῦ τζόγου συνεχῶς θά διευρύνεται (στὸ
χρηματιστήριο θά προστρέξουν καί οἱ νέες ἐταιρεῖες, ὅπως ἔκανε ἤδη
ἡ ΔΕΗ· ὑπενθυμίζω πὼς σημαντικό σημεῖο τριβῆς μεταξύ ὑπουργῶν
καί Παλαιοκρασσᾶ ἦταν καί ἡ πτώση τῆς τιμῆς τῆς μετοχῆς τῆς
ΔΕΗ), μαθαίνουμε ὅτι θά εἶναι μία «ἀπελευθέρωση» νεοφιλελεύθερης
κοπῆς ὅπου τὸν πρῶτο λόγο θά ἔχουν τὰ συμφέροντα τῶν μετόχων
τῶν ἐταιρειῶν παραγωγῆς, διανομῆς καί ἐμπορίας τῆς ἐνέργειας κι ὄχι
ἡ κοινωνία καί οἱ θεσμοί της.

Δέν εἶναι δυνατό νά προεξοφλήσουμε σήμερα τό τί ἀκριβῶς μᾶς πε-
ριμένει. Ἡ ἐμπειρία, πάντως, μιᾶς κυβέρνησης πού ἂν κι ἀπέσπασε ἀνε-
τη κοινοβουλευτική πλειοψηφία μέ λάβαρο τὴν κάθαρση κατάφερε νά
αὐτοδιαψευθεῖ λοιδορούμενη εἴτε ὡς συμβιβασθεῖσα μέ τὴ διαπλοκή εἴτε
ὡς χμαιοκυνηγός της, ἡ ἐμπειρία ἐνός ΠΑΣΟΚ πού ἀντί πολιτικῆς
παράγει θόρυβο, ἡ ἐμπειρία ἐνός Συνασπισμοῦ τῶν ρηχῶν διαπιστώσεων
τοῦ τύπου «οἱ διαπλεκόμενες πολιτικές εὐθύνονται γιὰ τὰ προβλήματα
στή ΔΕΗ καί στίς ΔΕΚΟ» καί ἐνός ΚΚΕ πού ἀπλῶς λέει κάτω «τό
ἀντιστασιακό πρόσωπο τῆς “ἀπελευθέρωσης” καί ἡ Ε.Ε.», ἡ ἐμπειρία τῆς
θεματολογίας τῶν ΜΜΕ, κοντολογίς ἡ ἀπουσία ὀλοκληρωμένων θέσεων
γιὰ τό ζήτημα, δέν προοιωνίζονται καλά πράγματα.

Μία ἀπελευθέρωση τῆς ἀγορᾶς ἐνέργειας, ἀντάξια τοῦ ὀνόματός της
(ὅπως περίπου τὴ σκιαγράφησα) εἶναι καί καλόν καί ἐπίκαιρον πράγ-
μα. Ὅσοι τό πιστεύουμε, ὅσοι ἔχουμε κάτι θετικό καί συγκεκριμένο νά
ποῦμε, ἀξίζει νά τό δημοσιοποιήσουμε.

Βασίλης Ζουναλῆς

Υ.Γ. Διαβάζω στήν Αὐγή (08.12.05) πὼς ὁ πρόεδρος τοῦ Συνασπι-
σμοῦ ζήτησε νά κατατεθοῦν στή Βουλὴ ὅλες οἱ συμβάσεις τῆς ΔΕΗ
ἀπὸ τό 2000 ὡς σήμερα. Ὡστε νά προκύψει τί; Πάντως ὄχι αὐτό πού
λείπει: μιὰ κάποια ἄξια λόγου ἀριστερῆ πολιτικῆς θέσης γιὰ τό δέον γε-
νέσθαι στήν ἐνέργεια.

«Ὁ Τοῦρκος εἶναι Τοῦρκος»

«Ψ ἴνεται» ἡ ἀγορά 30+10 F16 ἐξ Ἀμερικῆς καί πάνω ἀπό 150.000 ἀτομικά τυφέκια παραγγέλλονται στή Γερμανία. Μόνο γιά τά ἀεροπλάνα τό κόστος 2,5 δις. δολάρια. Αὐτά σέ ἐποχή οἰκονομικῆς ὑφους, ὑπέρμετρης ἀνάπτυξης τοῦ δημοσίου χρέους, μείωσης τῶν δημοσίων ἐπενδύσεων, περιστολῆς τοῦ κοινωνικοῦ κράτους, ἀνεργίας, ἀκρίβειας καί τά τρία κακά τῆς μοίρας μας.

Δικαίως, ὅπως καί παλιότερα, ἡ Ἀριστερά καταγγέλλει αὐτή τήν ἄμετρη αὔξηση τῶν στρατιωτικῶν δαπανῶν γιατί, κοντά στά ἄλλα, φαλκιδεύουν τήν εὐημερία τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, στρέφονται ἐναντίον του.

Μόνιμη ἡ ἀπάντηση τῶν κυβερνήσεων ΠΑΣΟΚ καί Ν. Δημοκρατίας: οἱ στρατιωτικές δαπάνες, οἱ νέες παραγγελίες πανάκριβων ὀπλικῶν συστημάτων προορίζονται γιά τό ὑπέρτατο ἀγαθό τῆ διασφάλιση τῆς ἄμυνας τῆς χώρας. Ὅδυνηρό πράγμα οἱ ἐξοπλισμοί, πλὴν ἱερό. Καί τό θέμα λήγει χάρη στόν ὀγκόλιθο τῆς κοινοβουλευτικῆς δύναμης τῶν 2 κομμάτων.

Ἄλλά τί σκέφτονται αὐτοί οἱ κοινοβουλευτικοί ἄνδρες, οἱ γυναῖκες καί ἡ κυβέρνησις; Τί τά θέλει τόσα πανάκριβα ὄπλα ἡ Ἑλλάδα; Ποιόν ἐχθρό θά ἀντιμετωπίσει μέ αὐτά;

Δέν εἶναι χαζοί ὅλοι αὐτοί οἱ στρατηγοί, οἱ διπλωμάτες, τά ἐπιτελεῖα, οἱ διαχειριστές τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς. Δέν μπορεῖ νά θέλουν ἕνα τέτοιο τρομερό ὀπλοστάσιο, ἔτσι στό βρόντο. Τό ὀξυδερκές τους βλέμμα πρέπει νά ἔχει ἐντοπίσει ἕναν ἐχθρό, τοῦ ὁποῦ τῆς βουλμικῆς καί ἐπεκτατικῆς βλέψεις μπορεῖ ἡ Ἑλλάδα νά ἀποτρέψει, μόνον ἂν ἔχει περισσότερα F16, ἄρματα, τυφέκια, βεντέτες κ.λπ.: τόν Τοῦρκο.

Παλιότερα ὑπῆρχε ἡ ἀνάγκη ἀντιμετώπισης τοῦ ἀπό βορράν κινδύνου, τοῦ σλαβοκομμουνισμοῦ (καί τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐχθροῦ). Μ' αὐτόν τελειώσαμε. Ἐνα πολύ μικρό μέρος τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τῆς Ἑλλάδας μπορεῖ νά διαλύσει ἐντός εἰκοσιτεσσάρων ὡρῶν τούς συνασπισμένους στρατούς Βουλγαρίας, FYROM, Ἀλβανίας, ἂν ὑποθεθεῖ ὅτι ὑπῆρχε τέτοιος ἐπιθετικός συνασπισμός τῶν βορείων γειτόνων, ὑπόθεση πού κανεῖς δέν κάνει πλέον. Ἀπομένει ὁ Τοῦρκος, πού ἐποφθαλμιᾷ, πού ἐπιβουλεύεται κ.λπ. Μά ὑπάρχει στά σοβαρά τέτοιος κίνδυνος ἀπό τήν Τουρκία ὥστε νά χρειάζεται αὐτή ἡ πανάκριβη πανοπλία;

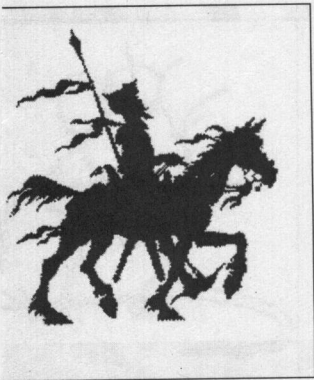
Ἔτσι κρίνουν οἱ στρατέγχο, ἡ πολιτική καί ἰδεολογική τους ἡγεσία. Μήπως ὅμως πέρα ἀπ' αὐτή τήν ἰδεολογία ὑπάρχει καί κάποια ἄλλη ἰδεολογικότερη ἰδεολογία πού ἐξωθεῖ τήν Ἑλλάδα νά συναγωνίζεται ἀπό ἐξοπλιστική ἀποψη τό Ἰσραήλ;

Δυστυχῶς ὑπάρχει. Καί εἶναι ἀπολύτως χιμαιρική: ἐκλαμβάνουν καί ἀναλύουν τήν κατάσταση τῆς Τουρκίας ὡς μιᾶς κοινωνίας στά πρόθυρα τῆς διάλυσης: ἕξι ἑκατομμύρια Ἀλεβίτες πού δέν δέχονται ἄλλο τήν καταπίεση τοῦ τουρκικοῦ κράτους, 15 ἑκατομμύρια Κοῦρδοι αὐτονομιστές, ἄλλες μειονότητες, κρυπτοχριστιανοί, κρυπτοαρμένιοι, Τσερκέζοι μαζί καί ἡ πάμφτωχη μάζα τῶν Τούρκων προλεταρίων πού τρέχουν στή Γερμανία ἢ ζοῦν γιά ἓνα κομμάτι ψωμί, παραδοσιακοί καί ἐκσυγχρονιστές, κεμαλικοί καί ἰσλαμιστές, ὅλοι αὐτοί μαζί ἔχουν βάλει τούς δυναμίτες τους στά θεμέλια τοῦ τουρκικοῦ κράτους καί τῆς τούρκικης κοινωνίας. Ἡ Τουρκία ἐν διαλύσει, ἔτοιμη νά ἐκραγεῖ, καί μόνον ὁ милитарιστικός ἐπιθετισμός μπορεῖ νά τή σώσει ἀλλά κι αὐτός προσωρινά, ὅταν κι ἐμεῖς μέ τά φοβερά μας ἐξοπλιστικά προγράμματα καί παραγγελίες τοῦ στραπατσάρουμε τήν πρώτη του ἐμπόλεμη ἐκδήλωση. Κι ὅ,τι ἀρπάξουμε ἐπί τῆ εὐκαιρία. Ἔτσι «σκέφτονται» τά ἐπιτελεῖα μας. Ἐξ αἰτίας αὐτῆς τῆς «σκέψης» ὁ ἐλληνικός λαός, παραδοκῶντας γιά τήν ἱστορική εὐκαιρία, πρέπει ἀγόγγυστα νά πληρώνει. Καί θά πληρώνει γιά πάντα, ὅσο θά ἐπικροτεῖ αὐτούς τούς τρομερούς στρατέγχο τῆς ἐξοπλιστικῆς πολιτικῆς, τῆς διπλωματίας καί τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, τῶν ὁποίων ἡ «σκέψη» συμπυκνώνεται στό ἐξ ἀνάκαθεν ρητόν «ὁ Τοῦρκος εἶναι Τοῦρκος».

Ἄγγελος Ἐλεφάντης

Καταναλωτικές ἀποδράσεις

Δέν ξέρω γιά τίς χῶρες τῆς καθ' ἡμᾶς ἀνατολῆς, ὅμως σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τήν Ἑλλάδα μποροῦμε νά ποῦμε μέ σχετική βεβαιότητα ὅτι ἡ ἐποχή τῶν ὑπαίθριων ἀγορῶν, τῶν παζαριῶν, τῶν γιουσουρούμ ἔχει παρέλθει ἀνεπιστρεπτί καί, ἐδῶ καί καιρό, ἔχει ἀντικατασταθεῖ ἀπό τήν παραδοσιακή βόλτα στίς βιτρίνες καί τά καταστήματα τῶν ἐμπορικῶν τετραγώνων καί δρόμων τῶν πόλεων. Τά τελευταῖα χρόνια ὡστόσο, τό στοίχημα, ἂν καταλαβαίνω καλά, εἶναι ἡ ἀλλαγὴ τῆς νοοτροπίας τῶν ἐλλήνων καταναλωτῶν μέ τή δημιουρ-

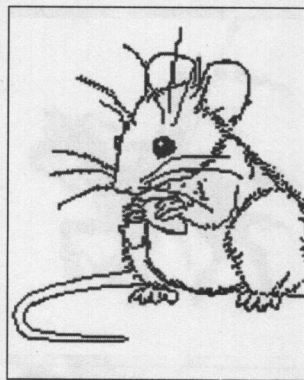

για ἑνός νέου εἶδους ἐμπορικῶν κέντρων, «διεθνῶν προδιαγραφῶν», ὅπως ἀποκαλοῦνται, σέ μιά ὄχι καί τόσο προσφιλή διάλεκτο. Πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἕνας τέτοιος πολυσυζητημένος χῶρος, ἐγκαινιάστηκε στό Μαρούσι· πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια ἕνας ἀντίστοιχος κάπου στοῦ Ρέντη, ἐνῶ κάνα τεσσάρι ἀκόμα, ἂν δέν ἀπατῶμαι, ἀναμένεται νά ὀλοκληρωθοῦν τοὺς ἐπόμενους μῆνες, σέ περιοχές εὐκόλα προσβάσιμες ἀπ' τὰ μέσα μαζικῆς μεταφορᾶς.

Οἱ νέοι αὐτοὶ πολυχῶροι δέν ἀπευθύνονται σέ ἐργαζόμενους γονεῖς πού τρέχουν μέ τὴν ψυχὴ στό στόμα νά προλάβουν τὰ πάντα, ὅποτε ἕνας χῶρος πού θά συγκέντρωνε ὅλα τὰ μαγαζιά μαζί καί θά διέθετε ἐπιπλέον χῶρο στάθμευσης ἐνδεχομένως νά τοὺς προσέφερε τὴν πολυτέλεια τῆς ἐξοικονόμησης χρόνου. Κάθε ἄλλο, ἀφοῦ τό σκεπτικό τῆς δημιουργίας τους στηρίζεται ἀκριβῶς στό ἀντίθετο, στήν τεχνολογία τοῦ ξοδέματος —πέραν τῶν χρημάτων— καί ἐλεύθερου χρόνου. Πέρα ἀπὸ τό μέγεθος ἄλλωστε, αὐτό εἶναι πού τοὺς διαφοροποιεῖ ἀπὸ τὰ συμβατικά ἐμπορικά κέντρα τῆς προηγούμενης δεκαετίας.

Στὴ λογικὴ αὐτὴ, λοιπόν, τὰ νέα ἐμπορικά κέντρα διαθέτουν ἐστιατόρια, καφετέριες, γυμναστήρια, κινηματογράφους, σούπερ μάρκετ, πισίνες, αἴθουσες ψυχαγωγίας γιὰ παιδιὰ καί ἐφήβους. Ὅπως προσφάτως ἔμαθα μάλιστα στό ἐμπορικὸ κέντρο τῆς Θεσσαλονίκης στεγάζεται καί ἐκκλησία προκειμένου τό χριστεπώνυμο καταναλωτικὸ κοινὸ νά ζεῖ καί πνευματικῶς, ὄχι μόνο χυδαῖα ὑλιστικῶς καί νά πετάγεται μιά στιγμούλα νά ἀσκῆσει τὰ καθήκοντά του μέ τὰ νέα ψώνια παραμάσχαλα. Τό σύνολο τῶν προσφερόμενων ὑπηρεσιῶν πρὸς τέρψιν καί κατανάλωση εἶναι σχεδιασμένο γιὰ νά τραβᾷ τό ἐνδιαφέρον καί τῶν πιὸ ἀπαιτητικῶν ἐπισκεπτῶν ὅλες τίς ὥρες τῆς μέρας. Πρόκειται δηλαδή γιὰ μιά πόλη, ἐν προκειμένῳ κάτι σάν πόλη-θέρετρο πού στόχος εἶναι οἱ Ἀθηναῖοι ἢ οἱ Θεσσαλονικεῖς νά περνοῦν τὰ Παρασκευοσαββατοκύριακά τους. Μιά πόλη ἐπιπλέον μᾶλλον οὐδέτερη, πού σχεδὸν θά μπορούσε νά βρισκεται ὅπουδῆποτε στόν κόσμο (ἴσως κάτι σάν τὰ ἀεροδρόμια πού εἶναι ὅλα ἴδια μεταξύ τους), ἀφοῦ τό μεγαλύτερο μέρος τῶν ἐμπορικῶν κέντρων καταλαμβάνουν φέρμες πολυεθνικῶν ἐταιρειῶν.

Τό στοίχημα εἶναι τὰ ἐμπορικά κέντρα νά γίνουν τρόπος ζωῆς. Νά ἀποτελέσουν τόν νέο τυποποιημένο, ἐμπορευματοποιημένο, «δημόσιο»-ιδιωτικὸ χῶρο μικροαστικῆς θαλπωρῆς, ὅπου ὅλοι χωροῦν πλήν τῶν ζητιάνων καί τῶν τσιγγάνων. Στὴν Βρετανία ὑπάρχουν ὀλόκληρες γενιές ἐφήβων πού ἔχουν περάσει ἄπειρες ὥρες, ἔχουν σχεδὸν γαλουχηθεῖ μέσα σέ τέτοιου τύπου ἐμπορικά κέντρα. Τό θέμα εἶναι τόσο ἐκτεταμένο ὥστε ἀποτελεῖ ἕνα ἰδιότυπο κοινωνικοπολιτισμικὸ φαινόμενο καί τὰ παιδιὰ αὐτά, στά ὁποῖα τὰ κέντρα κα-

λύπτουν τήν ἀνάγκη ὑπαρξῆς ἑνός τόπου ἀναφορᾶς γιά τήν παρέα, ἑνός τόπου συνεύρεσης καί ἐκκοινωνισμοῦ, νά ἀποκαλοῦνται «τυφλοπόντικες τῶν ἐμπορικῶν κέντρων», μέ τόν ἀστεϊσμό πού δημιουργεῖ ἡ ὁμομηχία τῶν λέξεων «malls moles» (mall: ἐμπορικό κέντρο, mole: τυφλοπόντικες).

Δέν ξέρω τί θά γίνεῖ στή συνέχεια, πρὸς τό παρόν ὅμως τό στοίχημα πάει καλά. Τίς πύλες τοῦ ἐμπορικοῦ κέντρου στό Μαρούσι πέρασαν τίς πρῶτες μέρες τῆς λειτουργίας του 150.000 ἄνθρωποι. Γιουρούσι κανονικό, μέ λίγα λόγια. Καί δέν ξέρω ἐπίσης πῶς εἶναι δυνατόν ὅλοι νά παραπονοιοῦνται γιά ἀκρίβεια καί ἀνεργία, ἀλλά τά ἐμπορικά κέντρα νά ἀποδεικνύονται ἐπικερδεῖς ἐπιχειρήσεις, ἀκόμα καί ἂν τό μεγαλύτερο μέρος τῆς κατανάλωσης μεταφερθεῖ ἐκεῖ, ὁ τζίρος τῶν μικρομεσαίων ἐμπόρων μειωθεῖ, ἀκόμα καί ἂν μερικές χιλιάδες νοικοκυριά χρεωθοῦν μέχρι τόν λαιμό. Ἐκεῖνο πού δέν μπορῶ νά φανταστῶ ὅμως εἶναι ὅτι τόσοι πολλοί ξοδεύουν τό χρόνο τους κάνοντας αὐτιστικές βόλτες σέ προκάτ 185.000 τ.μ. Ἡ οὐσία, πάντως, βρίσκεται ὄχι μόνον στόν ὑπερκαταναλωτισμό στόν ὁποῖο εἰσάγουν αὐτά τά Κέντρα, ἀλλά σέ ἕναν τρόπο ζωῆς ὅπου ἡ «ἀγορά» εἶναι ἤδη ἕνας «ὀλοκληρωμένος» τρόπος ζωῆς. Μέσα στό «Κέντρο» δημιουργοῦνται οἱ καταναλωτικές ἀνάγκες, ἀπό τίς πιο ἀπλές καί ὑλικές ὡς τίς πλέον ἄυλες καί πνευματικές, ἕνας τρόπος ζωῆς πού ἡ κατανάλωση γίνεται τό ἐπίκεντρό του.

Κατερίνα Λαμπρινοῦ

Φοβοῦ τούς Δαναούς καί Ντόρα φέροντες

Καί ὅμως. Ἔχουμε τήν καλύτερη δήμαρχο τοῦ κόσμου! Ἡ Ντόρα Μπακογιάννη κατέκτησε τήν παγκόσμια διάκριση τῆς world mayor ἀνάμεσα σέ 550 συνυποψηφίους. Κριτήριο γιά τήν ἐπιλογή ἦταν ἡ συνεισφορά στήν εὐημερία τῆς πόλης καί ἡ ἀποτελεσματική ἀντιμετώπιση τῶν ἀναγκῶν τῶν πολιτῶν. Τούς τίτλους ἀπονέμει ἑτησίως ὁ ὀργανισμός City Mayors πού ἐδρεύει στό Λονδίνο.

Μέ ὑπερηφάνεια διάβασα αὐτή τήν εἶδηση. Δέν εἶναι καί λίγο, ἡ δήμαρχος τῆς πόλης σου νά παίρνει τέτοιο τίτλο. Τῆς καλύτερης τοῦ κόσμου! Ὑπ' αὐτή τήν ἔννοια, θά εἴμαστε τουλάχιστον ἡλίθιοι, ὡς δημότες Ἀθηναίων, νά

θέλουμε νά τήν ἀλλάξουμε. Πῶς εἶναι δυνατόν νά ξαναβροῦμε ἕναν πιό καλύτερο, τόπ τῶν τόπ δήμαρχο;

Ὡστόσο, ἄν καί θά φανῶ ὀλίγον στριμμένη, θά πρότεινα νά προσεχθοῦν ἀπό τή βραβευμένη δήμαρχό μας ὀρισμένες λεπτομερειοῦλες οἱ ὁποῖες —παρ' ὅλα αὐτά— ταλανίζουν, θεωρῶ, τοὺς δημότες, κάνοντάς τους τή ζωή πατί-νι — εἶναι πού εἶναι...

1. Χῶροι πρασίνου: Ἄς γελάσω. Ἡ κ. Μπακογιάννη σέ πρόσφατη ἐκπομπή στήν TV παρότρυνε τοὺς δημότες νά βάλουν φυτά στίς βεράντες καί τίς ταράτσες τους. Κι ἐμεῖς τό λέμε, χρόνια τώρα, ἀπό τό περιοδικό. Μερικοί τό κάνουν, ὅμως τό ἔκαναν καί πρίν τήν προτροπή· εἶναι αὐτοί πού ἀλλιῶς ὁ λαός τοὺς λέει καί μερακλήδες ἢ μερακλοῦδες. Ἄντε καί μπήκαμε στή λογική τῆς ποιοτικότερης ζωῆς ἢ ἐπηρεαστήκαμε ἀπό τό μεράκι, πού ὡς σαράκι —μέ τήν καλή ἔννοια— μᾶς ἄλλαξε τά μυαλά.

Τί γίνεται μέ τοὺς, χρόνια πολλά τώρα, ἐπαγγελλόμενους χώρους πρασί-νου; Ἐγώ βλέπω —ἴσως ἐπειδή φοράω γυαλιά, ἐνῶ ἡ Ντόρα πάλι ὄχι— ὅτι ὅπου γκρεμίζεται κάτι, χτίζεται κάτι ἄλλο τάχιστα· τό μόνο πράσινο εἶναι ἴσως κάποιος φυσικί τοῖχος στό ἐσωτερικό τοῦ γιγαντοεόδητου.

2. Πεζόδρομοι: Οἱ δρόμοι τῶν πεζῶν. Πράγματι, τά τελευταῖα χρόνια ἔχουν γίνει πεζοδρομήσεις, ἰδίως στό λεγόμενο ἱστορικό κέντρο. Ἡ ὁδός Διονυσίου Ἀεροπαγίτου, οἱ πέριξ δρόμοι τοῦ Θησείου, Μοναστηρακίου, Πλάκας, ἡ ὁδός Ἐρμοῦ κ.λπ. ἔγιναν ὁμορφοί πεζόδρομοι, ἰδανικοί γιά βόλτα. Μόνο ὅμως ἐκεῖ πού δέν ὑπάρχουν μαγαζιά. Γιατί ἐκεῖ πού ὑπάρχουν, δηλαδή στοὺς περισσότερους ἀπ' αὐτοὺς τοὺς δρόμους, τά μαγαζιά κατέλαβαν μέ τά τραπεζοκαθίσματά τους σχεδόν τό μισό τοῦ φάρδους τοῦ πεζοδρόμου. Γιά τό ὑπόλοιπο μισό κονταροχτυπιοῦνται οἱ πεζοί, καί οἱ κάτοχοι παντός εἶδους ὀχήματος, ὅπως καί οἱ πλανόδιοι μικροπωλητές πού ἀπλώνουν τήν πραμάτεια τους ἐπί τοῦ πεζοδρόμου. Τό ποιός θά ἐπικρατήσῃ, ἐλπίζω νά λυθεῖ τάχιστα ἀπό τή βραβευμένη μας δήμαρχο.

3. Τά πεζοδρόμια καί ἡ ἐλεύθερη διάβαση τῶν πεζῶν (sic): Θλιβερή ἱστορία, ἱστορία ἀπ' αὐτές πού θά μπορούσαν νά ἐμπνεύσουν νεο-τραγωδούς. Ἄς πάρω ἕνα παράδειγμα, ἀπό αὐτά πού βρίσκονται στήν ἐπικράτεια τοῦ δήμου Ἀθηναίων καί τυχαίνει νά τά γνωρίζω, καθόσον μένω ἐκεῖ. Παγκράτι. Ἄχ, αὐτό τό Παγκράτι! Μέχρι καί τραγούδια φτιάχτηκαν γιά χάρη του. Λεωφόρος Ἰμμητοῦ. Ἐπί δημαρχίας τῆς κ. Ντόρας Μπακογιάννη τά μαγαζιά τῆς μιᾶς πλευρᾶς τῆς ὁδοῦ, δηλαδή οἱ καφετέριες, τά καφέ-μπάρ, οἱ πιτσαρίες, τά σουβλατζίδικα, τά γλυκατζίδικα καί παντός εἶδους μαγαζιά ἀναψυ-

χῆς ἀποφάσισαν, ἐνόψει Ὀλυμπιακῶν Ἀγῶνων, νά σουλουπωθοῦν ἀφενός, καί νά κλείσουν ὄλο τό φαρδύ πεζοδρόμιο ἀφετέρου, μέ σκεπαστές κατασκευές. Ἀποτέλεσμα: νά διαπλασιαστεῖ ὁ χῶρος τους κι ἐκεῖ πού ἔχεις ἓνα μαγαζί, ξαφνικά θρῖσκεσαι μέ δύο (μιράκοιο!). Ἔτσι, λοιπόν, τό ἐν λόγῳ πεζοδρόμιο μετατράπηκε σέ μιά στενότατη λωρίδα, ἡ ὁποία —ἰδιαίτερα τά σαββατοκύριακα— καταλαμβάνεται, ἀκόμη κι αὐτή, ἀπό τούς νεαρῆς ἡλικίας θαμῶνες, οἱ ὁποῖοι οὐδόλως διαμαρτύρονται, βεβαίως, ὅταν βλέπουν (σπανίως) νά περνάει καί κανένας πεζός. Διότι ὁ πεζός, ἐπειδὴ πλέον δέν μπορεῖ νά περάσει ἀπό τίς συμπληγάδες τῶν κέντρων ψυχαγωγίας, ἐπιλέγει νά πάει ἀπ' τήν ἄλλη πλευρά τοῦ δρόμου, στό ἀπέναντι πεζοδρόμιο, σ' ἐκεῖνο πού βρίσκονται τά ἐμπορικά καί πού τό βράδυ μεταμορφώνεται, αὐτό καί, ἰδιαίτέρως, τό μικρό πεζοδρομημένο κομμάτι τῆς ὁδοῦ Τιμοθέου, σέ ὑπαίθριο πάρκινγκ.

Ἐνας πανέμορφος πεζόδρομος τοῦ Παγκρατίου, ἐπίσης, ἡ ὁδός Β. Λάσκου, ἐκεῖ πού θρῖσκεται καί ἡ καθολική ἐκκλησία, ἔχει γίνει κανονικό, κανονικότατο πάρκινγκ πρό πολλοῦ· ἐκεῖ δέν μπορεῖς νά περπατήσεις οὔτε τό πρωί οὔτε τό βράδυ, οὔτε ποτέ. Οἱ κάτοικοι τῶν πολυκατοικιῶν, ἐκεῖ γύρω, θεωροῦν ὅτι ἡ καλή τους δήμαρχος ἔκανε τόν πεζόδρομο γιά νά παρκάρουν τά αὐτοκίνητά τους καί, βεβαίως, οὔτε λόγος γιά περπάτημα. Ἔτσι οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς βολτάρουν, ἐάν εἶναι ἐπίμονοι, στό Ἄλσος Παγκρατίου —καί ὄχι βράδυ, γιατί θγαίνουν βόλτα καί οἱ ἐπιδειξίες καί οἱ ὀφθαλμολάγνοι (ἀλλιῶς μπανιστηρτζῆδες)— ἢ μαθαίνουν νά ἐλίσσονται ὡς φίδια στά πεζομηχανο-αυτοκινητο-μαγαζοδρόμια. Γιά τά σκουπίδια δέν θά μιλήσω· ἄλλωστε ἄλλες πόλεις στόν κόσμο εἶναι πιό βρώμικες ἀπ' τή δική μας...

4. Φρού φρού κι ἀρώματα. Ἐκεῖ συνεχίζουμε νά εἴμαστε πολύ καλοί. Οἱ ἐκδηλώσεις τοῦ Δήμου γιά τά διάφορα γεγονότα πού μᾶς συνέβησαν, π.χ. Ὀλυμπιάδα (133.600.000 εὐρώ ξοδεύτηκαν σέ 19 μῆνες!), ἀλλά καί μᾶς συμβαίνουν, π.χ. Χριστούγεννα, Πρωτοχρονιά καί λοιπές γιορτές, εἶναι ὅσο γίνεται πλουσιότερες. Τό ἴδιο γινόταν καί ἐπί δημαρχίας Ἀβραμόπουλου. Μόνο πού, βεβαίως, ἡ βραβευμένη μας δήμαρχος οὐδεμία σχέση ἔχει —καί εὐτυχῶς— μέ τήν ἀτυχή περίπτωση Ἀβραμόπουλου, πού ἐπί δημαρχίας του αὐτό πού φάνηκε, πέρα ἀπό τήν καταχρέωση τοῦ Δήμου, ἦταν τά περίφημα κάγκελα μέ τά ὁποῖα θωράκισε ὄλους τούς κεντρικούς δρόμους.

Σχόλιον τελικό: Ὅχι ὅτι ἐμεῖς θά τά κάναμε καλύτερα. Λέμε τώρα...

Μαρίνα Κόντη

ΑΝΑΝΕΩΤΙΚΗ ΑΡΙΣΤΕΡΑ: ΤΕΡΜΑ;

—Όχι βέβαια—

του Άγγελου Ήλεφάντη

Είδες νά μαδοῦν τήν κότα
κι ὁ ἀέρας νά συνεπαίρνει τὰ πούπουλα;
Ἔτσι πάει τό ἔθνος...

Δ. Σολωμός, *Ἡ γυναίκα τῆς Ζάκυνθος*

Σιγόβραζε βέβαια, ἀλλά ὅπως συνήθως σέ κάθε κρίση, ξέσπασε ἀπότομα. Κι ὅπως συνήθως καί τούτη ἡ κρίση ξέσπασε ψευδώνυμα. Μιά νέα ἔριδα ἐδίχασε τούς ἀριστερούς τῆς ἀνανεωτικῆς ἀριστερᾶς. Αὐτή τή φορά μέσα στόν Συνασπισμό, ἀλλά κι ἔξω ἀπ' αὐτόν, ἄλλοι ὑποστήριξαν τήν ὑποψηφιότητα στό δῆμο τῆς Ἀθήνας τοῦ Μιχάλη Παπαγιαννάκη κι ἄλλοι τοῦ Ἀλέξη Τσίπρα, ὑποψηφιότητα πού ἐντέλει ὑπερίσχυσε, καί μέ μεγάλη πλειοψηφία, στήν τελευταία συνεδρίαση τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Συνασπισμοῦ.

Τίποτε δέν εἶναι πιό φυσικό, καί μάλιστα σέ ἕνα κόμμα ὅπως ὁ ΣΥΝ, ἀπό τό νά ὑπάρχουν διαφορές ἀπόψεων. Δέν ἐμφανίστηκε ἄλλωστε γιά πρώτη φορά σημαντική διαφωνία. Εἶναι ὡστόσο ἐντυπωσιακό ὅτι ἐνῶ ὄλο αὐτό τό φθινόπωρο τό περάσαμε μέσα σέ μεγάλη καταχνιά κι ἀντάρα κανεῖς, μά ἀπολύτως κανεῖς, τουλάχιστον ἀπό τούς ἐσωκομματικά ἐνεχομένους, δέν κατήγγειλε τόν Παπαγιαννάκη ὡς τό στέλεχος μέ τίς ἀπαράδεκτες ἀπόψεις γιά τὰ τοῦ δήμου τῆς Ἀθήνας καί κανεῖς, μά ἀπολύτως κανεῖς, δέν ὑποστήριξε ὅτι ὁ Τσίπρας ἦταν ὁ φορέας τῶν σωτήριων γιά τὰ δημοτικά πράγματα ἀπόψεων. Καί, ἀντίθετα —πράγμα πού εἶναι σχεδόν ταυτολογικό— δέν εἰπώθηκε ὅτι εἴχαμε νά κάνουμε μέ δύο διαφορετικές πολιτικές ἀπόψεις γιά τήν Τοπική Αὐτοδιοίκηση, ὅποτε ὁ καθένας βουλευόμενος θά προέκρινε ἐκεῖνον τόν ὑποψήφιο πού θά ταίριαζε μέ τίς πολιτικές του ἀπόψεις. Καί, γενικά, δέν ἦταν λίγοι ἐκεῖνοι πού καί στους δύο ὑποψηφίους ἔβλεπαν δύο ἱκανά στελέχη τοῦ Συνασπισμοῦ πού τό καθένα μέ τόν τρόπο του θά ἐκπροσωποῦσε ἐπάξια τό κόμμα καί γενικότερα τήν παράταξη τῆς ἀνανεωτικῆς Ἀριστερᾶς. Μέ δύο λόγια, μεγάλη ἡ πολιτική ἀναταραχή μέσα κι ἔξω ἀπό τόν ΣΥΝ, ἀλλά κουβέντα γιά τόν Δῆμο τῆς Ἀθήνας. Ἄλλο ἦταν τό ἀντικείμενο τῆς κρίσης πού κατέληξε στή γνωστή ἔριδα. Γι' αὐτό, λοιπόν, μιλοῦσα πιό πάνω γιά καταχνιά κι ἀντάρα πού σκέπασε καί τούτη τήν κρίση. Τό γεγονός ὅμως ὅτι τὰ ζητήματα καί οἱ διαφορές δέν εἶναι εὐθέως καί σαφῶς

ὀνοματισμένα δέν σημαίνει ὅτι πλέουμε σέ πελάγη πλήρους ἀδιαφάνειας. Ἐχουν γνωστοποιηθεῖ ἀρκετά στοιχεῖα πού ἀγγίζουν ἐμμεσα τό θέμα κι ἔτσι, διά τῆς μεθόδου τῆς ἀσφρήσεως, ἀντιλαμβανόμαστε ὅτι ναι μέν πρωτογενῶς, τουλάχιστον, δέν ὑπάρχει θέμα ἀντιδικίας προσώπων, ὡστόσο οἱ διαφορές εἶναι πολλές, σοβαρές καί καταστατικῆς φύσεως.

Ὅρισμένες ἀπ' αὐτές τίς διαφορές, πολύ σοβαρές μάλιστα, ἄπτονται τῶν ὀργανωτικῶν ἀντιλήψεων καί πρακτικῶν πού χώρισαν τὰ μέλη καί στελέχη τοῦ ΣΥΝ σέ ἐντελῶς διακριτές καί ἀντίπαλες παρατάξεις. Ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖο ὁ πρόεδρος τοῦ ΣΥΝ προέβαλε —καί ἐπί 8 μῆνες— τήν ὑποψηφιότητα Παπαγιαννάκη, στή συνέχεια τήν πήρε πίσω καί, παραγνωρίζοντας τήν πλειοψηφία τῆς καταστατικῶς ἀρμόδιας Νομαρχιακῆς Ἐπιτροπῆς Ἀθηνῶν, ὑπέβαλε στήν Κ.Ε. τοῦ ΣΥΝ τήν ὑποψηφιότητα Τσίπρα σίγουρα δέν λαμπρύνει τίς δημοκρατικές παραδόσεις τῆς ἀνανεωτικῆς Ἀριστερᾶς. Ὅπως, ἐπίσης, τό γεγονός ὅτι δέν ρωτήθηκε καμιά Πολιτική Κίνηση τοῦ κόμματος γιά ἕνα τόσο σοβαρό θέμα εἶναι κάτι πού μοιάζει νά ῥχεται ἀπό ἐκεῖνες τίς ζοφερές ἐποχές κομματικῆς ζωῆς κατά τίς ὁποῖες, ὅπως εἶπε κάποιος μιά φορά, «οἱ τέσσερις νόμοι τῆς διαλεκτικῆς συνοψίζονται στήν τακτική τοῦ σᾶς τᾶ παμε, μᾶς τᾶ πατε, σᾶς τᾶ ξαναλέμε». Ἀλλά δέν θ' ἀσχοληθῶ ἐδῶ μέ τὰ διαδικαστικά τό ἄρθρο τοῦ Νίκου Κοταρίδη καί Νίκου Θεοτοκά στά «Ἐνθέματα» τῆς *Αὐγῆς* (27.11.2005), εἶναι πολύ διαφωτιστικό καί ἀποκαλυπτικό γιά τὰ ζητήματα αὐτά. Καί τό συμμερίζομαι ἀπολύτως.

Τὰ ζητήματα αὐτά ὅμως εἶναι ἐνδοκομματικά, κι ἐπομένως νομιμοποιοῦνται νά μιλοῦν γι' αὐτά μόνο τὰ μέλη καί τὰ στελέχη τοῦ ΣΥΝ μέσα ἀπό τίς προβλεπόμενες διαδικασίες καί πρακτικές. Σέ ἐμᾶς, τούς ἐκτός, δέν πέφτει λόγος. Ἐγώ τουλάχιστον ἔμαθα νά τῆ σέβομαι αὐτή τῆ στάση καί δέν μ' ἀρέσει καλυπτό-

μενος στό άπυρόβλητο και τό άνεύθυνο τής «άνενταξίας» νά μιλά για τά έσωτερικά του κόμματος. Μου άρκει νά συζητώ τήν πολιτική και τή δράση, προς τά έξω, του ΣΥΝ για τήν όποία μου πέφτει λόγος, όπως σε κάθε πολίτη και μάλιστα αριστερό. Υπάρχει ώστόσο μία διάσταση του θέματος που όχι μόνο μου επιτρέπει αλλά και μου επιβάλλει νά μιλά και για τά έντός του κόμματος τεκταινόμενα. Πρόκειται για μία διάσταση που υπερβαίνει κατά πολύ τήν προσωπική στάση του οιοδήποτε και σηματοδοτεί μία πολύ γενικότερη κατάσταση, δομική τής ανανεωτικής Άριστεράς.

Δέν μπορώ εδώ νά συνοψίσω σε πέντε-δέκα άράδες τά καθέκαστα μιάς σαραντάχρονης ιστορίας. Είναι γνωστό όμως ότι η ανανεωτική Άριστερά προέκυψε, τό 1968, από τή διάσπαση του ΚΚΕ. Από εκείνη ώστόσο τή διάσπαση δέν προέκυψε μόνον τό σοβιετόφιλο ΚΚΕ από τή μία μεριά και τό ΚΚΕ έσωτερικού από τήν άλλη, αλλά και μία κατηγορία μελών και στελεχών τής ιστορικής Άριστεράς που όνομάστηκαν *άνέντακτοι*. Οι άνέντακτοι ήταν και παρέμειναν αριστεροί, δέν προσχώρησαν σε κάποια άλλη όργανωση ούτε δημιούργησαν κάποια δική τους. Κι ενώ κοινή τους στάση ήταν η άπόρριψη, τότε και τά επόμενα χρόνια, και των δύο κομμουνιστικών κομμάτων, ώστόσο παρόλο που κομματικώς ήταν άνέστιοι, οι πιο πολλοί απ' αυτούς παρακολούθησαν με διάφορους τρόπους τή μοίρα και τήν πολιτική πορεία του ΚΚΕ έσωτερικού κι άργότερα του ενιαίου Συνασπισμού. Μέ αυτήν τήν πολιτική ευαισθησία πορεύτηκαν, χωρίς νά όργανωθούν, εκτός από μία μικρή κατηγορία αριστερών, προερχόμενων κυρίως από τό ΚΚΕ έσωτ., που, τελικά, συγκρότησαν τήν ΑΚΟΑ η έντάχθηκαν σε κάποιες οικολογικές κινήσεις. Και ήταν ενεργοί αυτοί οι άνέντακτοι αριστεροί πολίτες. Συνεργάστηκαν με τήν ανανεωτική Άριστερά σε βουλευτικές εκλογές, σε ευρωεκλογές, σε συνδικαλιστικές όργανώσεις, σε πολιτιστικές κινήσεις, σε οικολογικές κινήσεις, σε δημοτικές κινήσεις και δημοτικές εκλογές, σε κινήσεις πολιτών, σε εκδοτικές προσπάθειες. Κρατούσαν πάντα τόν άνέντακτο χαρακτήρα τους, δραστήριοι κι ύπόφοροι σε νέες ιδέες, σε νέους πειραματισμούς. Θα μπορούσα νά ύποστηρίξω ότι αυτό τό μη όργανωμένο κομμάτι αριστερών ήταν εκείνο που, μαζί με τους όργανωμένους, σχημάτιζαν τήν ενεργό μάζα, τόν σκληρό πυρήνα τής ανανέωσης ως πολιτικού και ιδεολογικού ρεύματος. Οι δυνάμεις αυτές, οι όργανωμένες και οι άνοργανωτες, θα άποτελέσουν τήν άφετηρία και τό έφαλτήριο συνάμα για τήν ανάπτυξη του κόμματος τής ανανέωσης μέσα στην κοινωνία. Μικρή η μεγαλύτερη αυτή η ανάπτυξη έξαρτιόταν και από τους άνέντακτους, απ' αυτά τά οιοinei μέλη. Οι άνέντακτοι δηλαδή ήταν και είναι δομικό στοιχείο τής ανανεωτικής Άριστεράς. Γενικεύοντας κάπως, αλλά όχι αυθαίρετα, στό 3% του εκλογικού σώματος που τά τελευταία χρόνια ψηφίζει τόν ΣΥΝ στις βουλευτικές εκλογές, πέρα από τους όργανωμένους, ένα μεγάλο μέρος είναι άνέντακτοι εκ τής ανανεωτικής Άρι-

στεράς. Δέν είναι όπαδοί. Αυτοί λοιπόν οι ψηφοφόροι, που ψάχνουμε νά τους βρούμε στις εκλογές, δέν ανήκουν σε τάσεις, μειοψηφίες και πλειοψηφίες σαν κι αυτές που επιχωριάζουν στόν όργανωμένο ΣΥΝ. Άλλά αυτούς ποιός τους ρωτάει;

Όπως καταλαβαίνει ο καθένας, αλλά και ξερεί από τις προσωπικές του εμπειρίες, οι άνέντακτοι δέν είναι όλοι τό ίδιο πράγμα. Ό βαθμός σύνδεσης με τις κομματικές όργανώσεις και τους ανθρώπους του κόμματος είναι γενικά πολύ χαλαρός. Οι άνέντακτοι συνήθως ενεργοποιούνται με δική τους πρωτοβουλία πάνω σε συγκεκριμένα αντικείμενα δράσης. Και εν πάση περιπτώσει έμφορούνται από τις ιδέες τής ανανεωτικής Άριστεράς, είναι τά «παραγνωρισμένα» παιδιά ενός άνωτερου θεού. Καθώς δέ οι πιο πολλοί είναι προϊόντα μικρότερων η μεγαλύτερων διασπάσεων, που δέν κατέληξε όμως σε έθελούσια άπόταξη, οι άνέντακτοι είναι τά ζωντανά τραύματα τής πορείας τής ανανεωτικής Άριστεράς, με έντονη τή συνείδηση μιάς ιστορικότητας στην όποία και οι ίδιοι μετέχουν και από τήν όποία δέν άφίστανται.

Τήν ύπαρξη μιάς μεγάλης μερίδας άνέντακτων αριστερών κληρονόμησε και ο ΣΥΝ, που με τή σειρά του εκαλλιέργησε κι αυτός. Δηλαδή, δεδομένου ότι οι άνέντακτοι δέν ήταν μία μορφή άπόταξης, αλλά πολλές περιπτώσεις κριτικής στάσης προς τόν επίσημο φορέα τής ανανεωτικής Άριστεράς, μιάς κριτικής στάσης που έφτανε ως τήν πολιτική και όργανωτική άμφισβήτηση, ως εκ τούτου και ο σημερινός Συνασπισμός έχει στά άριστερά του η τά δεξιά του σημαντική δύναμη αριστερών, πολλαπλάσιων των όργανωμένων, με τους όποιους η σχέση είναι βαθύτατα δυσλειτουργική αλλά και πολιτικά συντροφική. Θα μπορούσε νά χαρακτηριστεί η σχέση αυτή με τή λαϊκή ρήση «μαζί δέν κάνουμε και χώρια δέν μπορούμε». Όθεν και τό μεγάλο πρόβλημα: τί θα γίνει με τους άνέντακτους, των όποιων η «παράγωγη» συνεχίζεται μέχρι σήμερα;

Θά μπορούσα νά πώ ότι ο ΣΥΝ, όπως και παλιότερα τό ΚΚΕ έσωτ., αντιμεταπίζει τό πρόβλημα διά τής άποσιωπήςσεως. Κι όταν μιλάει για ένότητα τής Άριστεράς δέν έννοει θεραπεία του τραύματος που δημιούργησε τους κατά καιρούς άνέντακτους - ίσως γιατί θεωρεί ότι αυτούς τους έχει στην τσέπη, ίσως όμως γιατί η θεραπεία αυτής τής στρεβλής σχέσης θα άνεσυρε στην επιφάνεια «οικεία κακά». Όποτε ως ένότητα τής Άριστεράς άπομένει ένα κενού περιεχομένου ήθικολογικό κήρυγμα η έξαντλείται σε μία προσπάθεια συνεργασίας με αριστερούς προερχόμενους από άλλους ιδεολογικούς όρίζοντες, όπως οι διάφορες μορφές εναλλακτισμού, αριστερισμού, κινηματισμού, κουλτουραλισμού, εσχάτως δέ και ριζοσπαστισμού.

Η προσπάθεια δέ προσέγγισης με τά ρεύματα αυτά προσοίδει και στόν ΣΥΝ, με τόν τρόπο τής προσομοίωσης, χαρακτηριστικά ανάλογα, με άποτέλεσμα τήν πλήρη ιδεολογική του άλλοίωση ως ρεύματος τής ανανεωτικής Άριστεράς.

Ὡς ρεύματος τῆς ἀνανεωτικῆς Ἀριστερᾶς; Μά ὑπάρχει τέτοιο πρόβλημα; Ἡ ἀνανεωτική Ἀριστερά (καί ἡ διάσπαση τοῦ ΚΚΕ τό 1968) ὑπῆρξε στή βάση δύο, κατ' ἀρχήν, προβλημάτων: 1ο τήν ιδεολογική καί ὀργανωτική ὑπαγωγή τοῦ ἐλληνικοῦ κομμουνιστικοῦ καί ἀριστεροῦ κινήματος στήν ΕΣΣΔ καί τό ΚΚΣΕ, 2ο τήν ἀνάγκη ἀνάδειξης μιᾶς ἡγεσίας γιά τό κίνημα πού θά προέκυπτε ἀπό τίς δυνάμεις τοῦ κόμματος μέσα στήν Ἑλλάδα καί στή βάση δημοκρατικῶν κομματικῶν διαδικασιῶν. Ἄν τό δεύτερο πρόβλημα ἦταν ἡ ἀφετηρία γιά τήν ἀνάδυση τοῦ ἀνανεωτικοῦ ἐγχειρήματος καί κινήματος, ἡ ἴδια ἡ δυναμική του ἀνέδειξε καί τό πρῶτο ζήτημα ὡστε ἡ κριτική πρός τόν Ὑπαρκτό Σοσιαλισμό καί εἰδικά τή Σοβιετική Ἐνωση τοῦ Μπρέζνιεφ νά δυναμιτίσει τό σύνολο τῶν προβλημάτων. Προοδευτικά ἡ ἐλληνική κομμουνιστική ἀνανέωση, τό ΚΚΕ ἔσωτ., ἐν προκειμένῳ, ἐπαιρνε τίς ἀποστάσεις της πρός τόν Ὑπαρκτό, μέχρι πλήρους ἀπορρίψεως, ταυτιζόμενη κατὰ κάποιον τρόπο μέ τό γενικότερο ιδεολογικό ρεῦμα τῶν κομμουνιστικῶν κομμάτων τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης πού ὀνομαζήθη εὐρωκομμουνισμός. Ἀρκούντως γνωστά ὅλα αὐτά καί ἀρκοῦντως, πλέον, ξεχασμένα. Πάντως ἀπ' αὐτή τή διπλή κριτική προέκυψε τό σύνολο τῶν ἀνανεωτικῶν ιδεῶν γιά τό κόμμα, γιά τή δημοκρατία, τήν Εὐρώπη, τή σχέση μέ τίς μάξες, τήν αὐτονομία τῶν μαζικῶν κινήματων, τά ἐθνικά θέματα, τόν δημοκρατικό δρόμο πρός τόν σοσιαλισμό, τή γενικότερη ἀνάλυση τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας καί ιστορίας. Ἡ ἀνανέωση, παρ' ὅλες τίς ἀσάφειές της καί τίς ἀντιφάσεις της, ἦταν ἕνα πραγματικό κίνημα ἀνανέωσης τῆς πολιτικῆς στό χωρὸ τῆς Ἀριστερᾶς. Ἐκ τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς διαδικασίας αὐτῆς ἦταν οἱ ὀνομασθέντες ἀνέντακτοι, πού γίνονταν ἀνέντακτοι διότι ἡ ἐπίσημη ἀνανέωση γιά πολλούς δέν ὑπηρετοῦσε σωστά τό ἀνανεωτικό κίνημα. Στήν ἄλλη μεριά ἡ ἀνανέωση «προκαλοῦσε ἀνατριχίλα» κατὰ τήν ἐκφραση τοῦ μακαρίτη Χαρίλαου Φλωράκη. Στήν ἄλλη μεριά ἕνα ἦταν τό κόμμα, ἕνας ἦταν καί ὁ σοσιαλισμός, ὁ Ὑπαρκτός καί μεταξύ αὐτῶν «μέγα χάσμα ἐστήρικται».

Τά προβλήματα αὐτά «ξεπεράστηκαν». Ἐπαψε νά ὑπάρχει ὁ Ὑπαρκτός, κανεῖς δέν ὀμνύει στόν Μπρέζνιεφ. Ἐπομένως; Ἐπομένως ἡ διάσπαση τοῦ 1968 ἐπαψε νά ὑπάρχει. Ἡ ἀνανέωση δέν ἔχει λόγο ὑπαρξης, ὁ λόγος της εἶναι κεντροαριστερός. Ἄλλωστε ἀπ' αὐτή προέρχονται κάθε τόσο ὀμάδες ἢ στελέχη πού τά βρῖσκουν μέ τό ΠΑΣΟΚ, λένε.

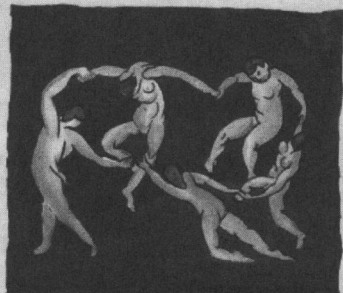
Εἶναι ὅμως ἔτσι τά πράγματα; Γιά τήν πλειοψηφία, μετά τό τελευταῖο συνέδριο τοῦ ΣΥΝ, ἐπικράτησε ἡ ἄποψη ὅτι ἔτσι ἔχουν τά πράγματα: ἀνανέωση τέρμα. Πού καί πού ἀναφέρεται μόνο τό ὄνομά της, ὅπως τό ὄνομα τῶν μακαριστῶν στά εὐχέλαια περί τεθνεῶτων τά ψυχροσάββατα. Τό θεμελιώδες καί θεμελιωτικό δημοκρατικό πρόταγμα στό κόμμα ἰσοῦται μέ τήν καζουιστική τῶν τάσεων, ἐνῶ ἡ δημοκρατία στήν κοινωνία καί τόν πολιτικό βίῳ ὀρίζεται ὡς ἀμεσοδημοκρατι-

κή. Ἀρκεῖ ὅλα νά σκεπάζονται ἀπό τό στέγαστρο τῆς ἀντιπαγκοσμιοποίησης, ὅποτε οἱ ἐνοικοῦντες ὑπό τήν σκέπη του δέν μπορεῖ παρά νά εἶναι «ριζοσπαστικοί». Ἔπονται ξόρκια καί καταγγελίες. Οὐδεὶς ὀμιλεῖ περί ἕτερο-παγκοσμιοποίησης (alter-modialisation) διότι ἔτσι εἰκάζεται ὅτι ξαναπαίει ἀπό τό παράθυρο ἡ νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση, ὁ μεταρρυθμισμός, τουτέστιν ἡ κεντροαριστερά. Ἄλλωστε ἡ ἐν πολλαῖς ἀμαρτίαις περιπεσοῦσα διαχείριση τῆς ἀνανεωτικῆς προοπτικῆς δίνει μπόλικα «ἐπιχειρήματα», κι ἀντίθετα ἕνα πλατύ πνεῦμα –τόσο πλατύ ὅσο ὁ ὀρίζοντας– προσημáνει συνεχῶς κι ἀδιαλείπτως μιὰ κάποια, ἔστω καί προσχηματική ἐνότητα μέ τίς δυνάμεις τοῦ ΚΚΕ –καθόσον ἀριστεροὶ εἶναι κι αὐτοί, ἀντινεοφιλελεύθεροι καί ταξικά συνεπεῖς. Μπορεῖ αὐτός ὁ στόχος νά θεωρεῖται ἀπώτερος, ὀραματικός, ὄντολογικός, καί ἐπομένως ἐνοικεῖ σέ κάποιο μεταφυσικό ὑπερπέραν ἐκεῖ ὅπου τά πράγματα καί τούς ἀνθρώπους διαχωρίζει ἡ μανιχαϊκή ἰδέα τοῦ καλοῦ καί τοῦ κακοῦ, ἐκεῖ πού ἂν δέν εἶσαι μέ τό θεό εἶσαι μέ τό σατανά. Ἡ ἐνότητα εἶναι τοῦ θεοῦ. Πῶς ἄλλιῶς ἄλλωστε, ἀφοῦ ὁ σατανάς εἶναι διάβολος, αὐτός πού διαβάλλει, πού φέρνει τή σύγκρου-

KENTRO ΜΕΛΕΤΩΝ & ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑΣ "ΒΙΑΧΕΜ ΡΑΪΧ"

Κλορίντα Λουμπράνο-Κωτούλα
&
Μαριλένα Κόμη

**Ἡ Ομάδα, το Σώμα
καὶ ἡ Ψυχοθεραπεία**

Ἡ Ομαδική Σωματική Ψυχοθεραπεία:
Θεωρίες, Δυναμική καὶ Πρακτική.

Θυμαρί

ση, τήν ἀμάχη, τή διάσπαση, ἐνῶ ἡ ἐνότητα εἶναι ἀγάπη καί εἰρήνη, τίποτε δέν μᾶς χωρίζει, ὅλοι σ' αὐτήν προσδλέπουμε. Ἐκτός ἀπό τούς αἰρεσιάρχους.

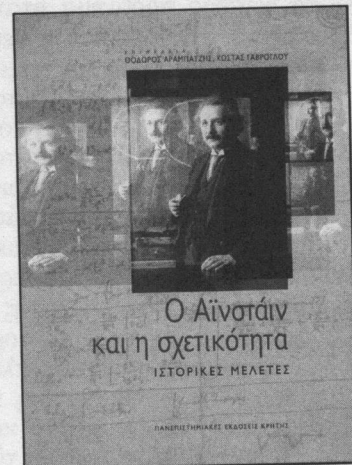
Ἄφου, λοιπόν, ἀναγορεύτηκε ἡ ἐνότητα ὡς τόπος τοῦ καλοῦ ἔπρεπε νά φύγουν ἀπό τή μέση ἰδέες ὅπως ἡ ἀνανέωση ἡ ὁποία, ὡς γνωστόν γεννήθηκε ἀπό τή διάσπαση. Μαζί μέ τήν ἀνανέωση, πού παραμένει ἀνάμεσα μας, χωρίς τά νοήματά της, ἐκεῖνα πού εἶχε προσλάβει κι ἐκεῖνα πού θά μπορούσε νά καλλιεργήσει, πρέπει νά ἀποδυναμωθοῦν πολιτικά καί ὅσοι τή διατηροῦν ἀκόμα ζωντανή, ὡς διακύβευμα, στόχο, συνεχῆ προοπτική. Αὐτό τό ζήτημα ἔθετε καί τό ἄρθρο τοῦ Δαμιανοῦ Παπαδημητρόπουλου στόν προηγούμενο Πολίτη (τεύχ. 137, «Συνασπισμός: ἡ αὐτοκτονική ἐπιλογή»). Ὅτι δηλαδή οἱ σημερινές διακηρύξεις τοῦ ΣΥΝ γιά τήν «ἐνότητα ὅλης τῆς Ἀριστερᾶς δέν εἶναι παρά ἀναίρεση τοῦ ἱστορικοῦ συμβολαίου διά τοῦ ὁποίου ὑπάρχει ἡ παράταξη τῆς Ἀνανεωτικῆς Ἀριστερᾶς καί διά τοῦ ὁποίου ἐνεγράφη στήν ἐλληνική πολιτική σκηνή καί κοινωνία».

Ἐκεῖ, λοιπόν, ἔρχεται ὁ Μιχ. Παπαγιαννάκης πού ἀνεξάρτητα ἀπό τίς συγκεκριμένες πολιτικές του θέσεις, «δεξιές», «κεντροαριστερές» ἢ «ἀριστερές» καί ἐπικαλεῖται μετά παρησίας τή συνέχιση τῆς ἀνανέωσης. Μέσα στή συγκεκριμένη συγκυρία, ὁ ὑποψήφιος Μιχ. Παπαγιαννάκης, ἀκριβῶς ἐπειδή ἐπικαλεῖται τήν ἀνανεούμενη ἀνανέωση, κι ἀκριβῶς ἐπειδή πολλοί, πάρα πολλοί ἀριστεροί ἔστω καί ἀνέντακτοι, ἐπικαλοῦνται ἀκόμα τήν ἀνανέωση, κι ἀκριβῶς ἐπειδή ὡς ὑποψήφιος δήμαρχος Ἀθηνῶν «ὑπάρχει ὁ κίνδυνος» τήν ἀποψή του νά τήν ἐνισχύσει σημαντικά μέ ἕνα ἀξιόλογο ποσοστό ψήφων πού θά ὑπερέβαινε τά καθιερωμένα, γι' αὐτό πρέπει νά φύγει ἀπό τή μέση. Ὅχι ὁ ἴδιος ὡς πρόσωπο ἀλλά τό βᾶρος ἐκείνης τῆς λαϊκῆς ἐτυμηγορίας πού θά προέκρινε τόν Παπαγιαννάκη καί δι' αὐτοῦ τή συνέχιση τῆς ἀνανέωσης. Ἐπιχειρήματα μπορούσαν νά βρεθοῦν μὴν δέν ἦταν ἄλλωστε γιά τό Σχέδιο Εὐρωσυντάγματος ὑπέρ τοῦ ΝΑΙ;

Ὅφειλα νά ἐκφράσω ὅσα ἔγραψα πῶς πάνα, κυρίως διότι, ὅπως καί τόσοι ἄλλοι, ἐνῶ δέν εἶμαι ἐνταγμένος στό ΣΥΝ, ἡ ὑπόθεση τῆς ἀνανέωσης συνεχίζει νά μέ ἀφορᾶ καί δέν ἔπαψα νά εἶμαι στρατευμένος σ' αὐτήν, πάνε τέσσερις δεκαετίες τώρα. Ἄπ' αὐτή τή σκοπιά, ἄλλωστε, συνεργάζομαι, ὅσο τό μπορῶ κι ὅπου καλοῦμαι, μέ τόν Συνασπισμό, ὅπως καί τόσοι ἄλλοι ἄλλωστε. Κι ἂν ἀναφέρθηκα στούς ἀνέντακτους ἀριστερούς ἦταν γιά νά ὑπενθυμίσω ὅτι ὑπάρχουν κι αὐτοί, ὄχι σάν παραπονούμενα ἀποπαίδια μᾶς παλιᾶς καί ξεπερασμένης ἱστορίας ἀλλά ὡς ἐνεργοί ἀριστεροί, ἀγωνιστές πού ἀγωνιοῦν συνεχῶς τί θά γίνει μ' ἐκείνη τήν ὑπόθεση τοῦ σοσιαλισμοῦ. Μιά μεγάλη ὑπόθεση πού μᾶς ἔφτιαξε ὅλους ὡς ἀριστερούς καί πού δίνει νόημα, οὐσία καί προοπτική στήν ὑπαρξή τῆς Ἀριστερᾶς, τῆς ἀνανεωτικῆς Ἀριστερᾶς.

Θ. Αραμπατζής – Κ. Γαβρόγλου (επιμ.)

Ο ΑΪΝΣΤΑΪΝ ΚΑΙ Η ΣΧΕΤΙΚΟΤΗΤΑ

Η δημιουργία και η εδραίωση της Ειδικής Θεωρίας της Σχετικότητας έχουν αποτελέσει αντικείμενο συστηματικής ιστορικής έρευνας. Οι ιστορικοί των φυσικών επιστημών έχουν διερευνήσει, μεταξύ άλλων, τα ακόλουθα ερωτήματα: Ποια ήταν τα προβλήματα που απασχολούσαν τους φυσικούς του τέλους του 19ου και των αρχών του 20ου αιώνα; Πώς συνέβαλαν άλλοι φυσικοί στη δημιουργία της Ειδικής Θεωρίας της Σχετικότητας; Ποια ήταν η προβληματική του Αϊνστάιν που τον οδήγησε στην διατύπωση της θεωρίας; Ποιες φιλοσοφικές, πολιτισμικές και τεχνολογικές επιρροές μπορεί να διακρίνει κανείς στη σκέψη του Αϊνστάιν; Τί αντιδράσεις συνάντησε η Ειδική Θεωρία της Σχετικότητας και πώς καθιερώθηκε στην κοινότητα των φυσικών; Ποιες ήταν οι ιδιαιτερότητες της πρόσληψης της θεωρίας σε διαφορετικές χώρες; Αυτά είναι και τα ερωτήματα στα οποία επιχειρεί να απαντήσει η παρούσα συλλογή, που ξεκινά με ένα κείμενο των επιμελητών σχετικά με την ιστορική και ιστοριογραφική προβληματική γύρω από την Ειδική Θεωρία της Σχετικότητας, συνεχίζει με το αυτοβιογραφικό κείμενο του ίδιου του Αϊνστάιν, και συμπεριλαμβάνει τα κλασικά πλέον άρθρα των ιστορικών των επιστημών Gerald Holton, Stanley Goldberg και Peter Galison.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΙΔΡΥΜΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ & ΕΡΕΥΝΑΣ

ΜΑΝΗΣ 5, 106 81, ΑΘΗΝΑ. ΤΗΛ. 210 3818372, FAX. 210 3301583

e-mail: pek@physics.uoc.gr • www.cup.gr

ΣΥΡΡΙΖΑ ΣΤΟ ΚΕΝΟ

του Γιάννη Παπαθεοδώρου

«Πώς πέσαμε, σύντροφε, μέσα στο λαγούμι του φόβου;
Δέν ήταν τής δικής σου μοίρας, μήτε τής δικής μου τῆς
γραμμένα,
ποτές μας δέν πουλήσαμε μήτε ἀγοράσαμε τέτοιαπραμάτεια»

Γιώργος Σεφέρης, *Ἡ μορφή τῆς μοίρας*

1. Τό σύμπτωμα

Ἡ πρόσφατη διαφωνία στόν ΣΥΝ, σχετικά μέ τήν ἀνάδειξη τῆς ὑποψηφιότητας γιά τό δῆμο τῆς Ἀθήνας, ἔφερε στό προσκήνιο τῆς πολιτικῆς συζήτησης ἕνα σημαντικό ἰδεολογικό πρόβλημα, πού ὑπερβαίνει τά συνήθη παράπονα, τίς πολώσεις καί τούς καθγάδες τῶν ἐσωκομματικῶν συγκρούσεων. Δέν ἐννοῶ, βέβαια, τό «διαδικαστικό» πρόβλημα τῆς ἀπόφασης πού προέκρινε τόν Ἀλέξη Τσίπρα ἐναντι τοῦ Μιχάλη Παπαγιαννάκη οὔτε τή ρητορική πού συνόδευσε τίς ἐπιλογές αὐτές (ἡ «κινηματική» λύση Τσίπρα, ἡ «δεξιᾶ» λύση Παπαγιαννάκη). Δέν ἐννοῶ, ἐπίσης, οὔτε τίς διαφαινόμενες καί κάπως ἐσπευσμένες πρωτοβουλίες τοῦ ΣΥΡΙΖΑ γιά τήν ἀνασυγκρότηση ἑνός νέου ὀργανωτικοῦ φορέα τῆς ριζοσπαστικῆς Ἀριστερᾶς, πέρα καί ἔξω ἀπό τίς θεσμικές λειτουργίες πού προβλέπουν τά ὄργανα καί τό καταστατικό τοῦ ΣΥΝ. Δέν ἐννοῶ, τέλος, οὔτε τίς θυμικές ἐκρήξεις τοῦ Ἀριστεροῦ Ρεύματος πού διατυμπανίζει τήν ἀρχή τῆς «πλειοψηφίας» ὡς μοναδικό καί ἀποκλειστικό κριτήριο τοῦ πολιτικοῦ διαλόγου καί τῶν κομματικῶν ἀποφάσεων. Ὅλα αὐτά εἶναι προβλήματα ἀλλά δέν εἶναι «τό πρόβλημα» ἀποτελοῦν συμπτώματα μιᾶς εὐρύτερης διεργασίας στό ἐσωτερικό ἑνός χώρου, πού ἔχει ἀρχίσει πλέον συστηματικά νά ἀναζητᾶ νέες ἰδεολογικές συνάψεις προκειμένου νά ὀρίσει τό πολιτικό του στίγμα, ὑποκύπτοντας συχνά, μέσα στή διασύνη του, στούς παλαιούς καί νέους κομματικούς πειρασμούς. Τό θέμα, ὡ-

στόσο, πού θά ἄξιζε νά συζητήσουμε δέν ἐξαντλεῖται στή διαχείριση τῆς ἐσωκομματικῆς τάξης καί νομιμότητας (γεγονός μᾶλλον ἀδιάφορο γιά τούς ἀνένταχτους ἀριστερούς ψηφοφόρους), οὔτε κἀν στήν πολιτική στρατηγική γιά τήν αὐτοδιοίκηση (ὅπου ἡ ἡλικιακή ἀνανέωση ὡς κριτήριο αὐτοδιοικητικῆς ἰκανότητας συναγωνίζεται ἐπάξια σέ «πολιτικό νόημα» τόν φολκλορισμό τῆς παλαιότερης ὑποψηφιότητας Γλέζου!). Στήν οὐσία, αὐτό πού ἔχουμε νά συζητήσουμε εἶναι ἡ «τύχη» τῆς ἀνανεωτικῆς Ἀριστερᾶς, ὡς ἱστορικοῦ καί διακριτοῦ ρεύματος πολιτικῶν ἰδεῶν καί ἰδεολογικῶν προταγμάτων, μέσα σέ μιᾶ συγκεκριμένη συγκυρία, στήν ὁποία παρακολουθοῦμε καθημερινά τή διολίσθηση καί τήν ἐκτροπή ἑνός χώρου σέ κατευθύνσεις καί λογικές ξένες ὡς πρὸς τό ἀνανεωτικό ἐγχείρημα.

Θά ἦταν καλύτερο, βέβαια, αὐτή ἡ συζήτηση νά γινόταν σέ ἕνα πιό εὐνοϊκό κοινωνικό περιβάλλον γιά τήν Ἀριστερά γενικότερα καί τόν Συνασπισμό εἰδικότερα, ἐνόψει μάλιστα τῶν ἐπικείμενων δημοτικῶν ἐκλογῶν, ἀλλά μερικές φορές τίς συγκυρίες δέν τίς ἐπιλέγουμε· «μᾶς βρίσκουν στό δρόμο». Ἡ συνθηματική «φυγή πρὸς τά ἐμπρός», ἄλλωστε, πού διατύπωσε ὁ Ἀλέκος Ἀλαβάνος γιά νά δικαιολογήσει τίς πρόσφατες ἀποφάσεις τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς εἶναι ἀρκετά ἐνδεικτική γιά αὐτό τόν δύσκολο δρόμο, στόν ὁποῖο καλεῖται νά βαδίσει ὁ ΣΥΝ, καί μαζί του ὅλοι ὅσοι συνέδεσαν τήν ψήφο τους καί τή συντροφικότητά τους μέ αὐτόν. Κι ἐπειδή, ἡ ἐκφραση τῆς κριτικῆς καί τῆς γνώμης γιά τούς ἀριστερούς πολίτες δέν τε-

λειώνει με την εκπλήρωση του δημοκρατικού τους καθήκοντος κάθε τέσσερα χρόνια, είναι ίσως πιο παραγωγικό να συζητήσουμε δημόσια για τό αν και κατά πόσο αυτή η «φυγή προς τα εμπρός», νοούμενη ως ιδεολογικοπολιτική πραγμάτωση της «άριστερης στροφής» στο χώρο του ΣΥΝ, ανταποκρίνεται στα σύγχρονα αίτήματα της άριστερης παρέμβασης στην κοινωνία. Αλλά ως πάρουμε τα πράγματα με τη σειρά, ξεκινώντας με το βασικό ερώτημα: Ποιά είναι η κατάσταση σήμερα;

2. Η άριστερή στροφή και η μεταφυσική της ένότητας

Η αναζήτηση και η διαφύλαξη της ένότητας της Άριστερᾶς, σταθερό ιδεολογικό αίτημα όλων λίγο-πολύ των τάσεων και των κειμένων που προέκυψαν από το τελευταίο Συνέδριο, παραμένει κεντρικό χαρακτηριστικό της ιδιοσυστασίας του Συνασπισμού, στην παρούσα φάση του. Δεν είναι τυχαίο ότι ακόμη και μετά την πρόσφατη κρίση όλες οι τάσεις ξόρκισαν «τό κακό» στο όνομα της ένότητας, επιβεβαιώνοντας με σωφροσύνη ότι ένας δύσκολος γάμος ίσως είναι προτιμότερος από ένα εύκολο διαζύγιο. Πράγματι, αυτή η «οικογενειακή» ορθολογικότητα φαίνεται να είναι προσωρινά λειτουργική, αλλά δεν θεραπεύει πάντοτε τά οικεία κακά. Και αυτό συμβαίνει, επειδή, στην τρέχουσα πολιτική ρητορική όλων των τάσεων, η ένότητα της Άριστερᾶς εμφανίζεται περισσότερο σαν ένα άλλοθι και λιγότερο σαν ένα συγκροτημένο θεωρητικό και πρακτικό πολιτικό πρόταγμα, δοκιμασμένο μέσα στην ίδια την κομματική ζωή. Έτσι, για τό Άριστερό Ρεύμα, η πολυπόθητη «ένότητα», έχει γίνει συνώνυμη της ίδιας της «άριστερης στροφής», ή όποια επιχειρεί να μετατρέψει μιά έκλογική συμμαχία (τέτοια ήταν η κοινοβουλευτική έκφραση του ΣΥΡΙΖΑ) σέ κεντρική και ιδεολογική και πολιτική πλατφόρμα της σύγχρονης ανανεωτικής και ριζοσπαστικής Άριστερᾶς. Σύμφωνα με αυτή την αντίληψη, τό κόμμα οφείλει να «διαχυθεί» μέσα στα κινήματα, στίς συνομαδώσεις, στίς ετερόνομες και κατακερματισμένες άριστερές ομάδες, με στόχο την ευρύτερη συγκρότηση του λεγόμενου «τρίτου πόλου» της Άριστερᾶς. Ο στόχος αυτός, θεμιτός σέ ένα βαθμό, οφείλει, ωστόσο, να αναμετρηθεί με ένα πολύ κρίσιμο ζήτημα, πού συνήθως παρακάμπτεται ή αποσιωπάται: Μέ ποιά μορφή παρουσίας και δομή λειτουργίας μπορεί και πρέπει ένα κόμμα να μετασχηματιστεί ώστε να πάρει τή μορφή ενός πολυσυλλεκτικού «άστερισμού»; Τό ζήτημα, βέβαια, δεν είναι οργανωτικό είναι κυρίως ιδεολογικό. Είναι, άραγε, πολιτικά παραγωγικό για ένα κόμμα να λειτουργεί ως «όλοποιητική στιγμή» των επιμέρους κινήματων ή οργανώσεων, ή μήπως αυτή ακριβώς ή λειτουργία υπονομεύει όχι μόνο την ταυτότητα του κόμματος αλλά και την ίδια την αυτονομία των κινήματων; Η κομματική ενό-

τητα της Άριστερᾶς δεν μπορεί να προκύπτει μέσα από μιά άθροιστική διαδικασία, αλλά από μιά πολιτική στρατηγική συμπληρισμού των άριστερών συλλογικοτήτων με ιδεολογικό στόχο και περιεχόμενο. Άς αφήσουμε, λοιπόν, τά «τσιρότα» της μαχητικής δράσης για να ξαναγυρίσουμε στή συγκολλητική ουσία της ιδεολογίας.

Νομίζω πώς τό έγχειρημα της άριστερόστροφης «συρριζοποίησης» του ΣΥΝ εμφανίζει δύο βασικά προβλήματα. Τό ένα αφορά τήν ίδια τή σχέση του κόμματος με τά κινήματα. Η λογική της ελεγχόμενης και επιλεκτικής αντιπροσώπευσης των αυτενεργών κοινωνικών κινήματων, στο πλαίσιο της άριστερης στροφής, οδηγεί στή σταδιακή θεσμική απορρόφηση της ζωντανής κοινωνικής δυναμικής από τήν ιδιότυπη κομματική μηχανική της ένσωμάτωσης. (Ανάλογο, άλλωστε, είναι και τό φαινόμενο πού συρρικνώνει τή «συμμετοχική δημοκρατία» και τήν «κοινωνία των πολιτών» στή συνεδριακή γραφειοκρατία των «έπιτροπών» του Έθνικού Συμβουλίου του ΠΑΣΟΚ). Οί πολιτικές αυτές επιτείνουν τή θεσμική κρίση της αντιπροσώπευσης των κινήματων και των οργανώσεων, εμφανίζοντας τήν προστατευτική κομματική όμπρέλα ως εχέγγυο «κοινωνικής ευαισθησίας» και ριζοσπαστικής δράσης.

Τό άλλο πρόβλημα αφορά τό ζήτημα της «πολιτικής γνώσης και εμπειρίας», πού προκύπτει μέσα από τή σύγχρονη «κινηματική» Άριστερά. Δεν χρειάζεται νομίζω να θυμίσω τήν παλαιότερη παθολογία της Άριστερᾶς γύρω από τίς εθνοτικές, έμφυλες, και πολιτισμικές διεκδικήσεις των επιμέρους κοινωνικών κινήματων, καθώς και τίς αναγωγιστικές διακρίσεις πού επιβάλλονταν ανάμεσα σέ «πρωτεύοντα» (βλ. ταξικά) και «δευτερεύοντα» κινήματα: εύτυχώς, ή περίοδος πού ή Άριστερά έβλεπε τούς λευκούς και τούς νέγρους εργάτες απλώς ως «εργάτες» πέρασε ανεπιστρεπτή. Στή θέση της παλαιότερης «ταξικής» αφαίρεσης, ωστόσο, εμφανίζεται σήμερα μιά καινούργια αφαιρετική μυθολογία: ή μυθολογία του κινηματικού «πλήθους» ενός κατακερματισμένου και «άσύντακτου» πολιτικού υποκειμένου, τό όποιο, όντας τό ίδιο σύμπτωμα της παγκοσμιοποίησης, καλλιεργεί τίς ποικίλες «ιδεολογίες της διαφορᾶς», χωρίς να αφήνει κανένα περιθώριο για μιά ευρύτερη κοινωνική ήγεμονία: μικρές «τοπικές νίκες» και οί μερικευμένες κατακτήσεις των κινήματων αντικατέστησαν τήν όποιαδήποτε δυνατότητα για τή συγκρότηση ενός άριστερού συλλογικού υποκειμένου με εναλλακτική πρόταση έξουσίας. Η νεο-οικονομική συνθηματολογία της αντιπαγκοσμιοποίησης («οί άνθρωποι πάνω από τά κέρδη», «ένας άλλος κόσμος είναι έφικτός») είναι άρκετά ένδεικτική για τή νέα ακαθόριστη μυθολογία της κινηματικής Άριστερᾶς: όταν ό άσκητικός άνθρωπισμός περί της «άλλοτρίωσης» συνοδεύεται με τήν άσαφή ρητορική περί εκείνου του «άλλου κόσμου», τότε ή Άριστερά γίνεται συνώνυμη με τόν κοινωνικό έξωτισμό και τήν πολιτική γραφικότητα. Δεν είναι τυχαίο ότι ακόμα και σήμερα, πού τά

κινήματα βαδίζουν αργά αλλά σταθερά στην κατεύθυνση της «έτερο-παγκοσμιοποίησης» (altermodialisation), στην Ελλάδα ή κάθε κινηματική ντουνούκα που σέβεται τον εαυτό της φωνάζει τό θροντερό «άντί», σέ όλους τούς τόνους καί τίς άποχρώσεις.

Τό άκούμε συχνά καί από έπίσημα κομματικά χείλη: τό κόμμα όφείλει νά γίνει τό ήχειό αυτής της βουερής κοινωνικής διαμαρτυρίας. Οί τακτικές, όμως, πού άκολουθούνται ώς τώρα, στην άριστερή στροφή του ΣΥΝ καί στην κομματική συναναστροφή του μέ τον ΣΥΡΙΖΑ καί τά κινήματα, είναι οί τακτικές της διάχυσης, της άπορρόφησης, καί της διολίσθησης: τακτικές πού άπλώσ μετατρέπουν τον ΣΥΝ-ΣΥΡΙΖΑ σέ ένα πολυσυλλεκτικό κόμμα λαϊκιστικού τύπου, μέ άσαφή ιδεολογικά χαρακτηριστικά καί καχεκτική κοινωνική παρουσία, καθ' όσον δέν καταφέρνει νά έχει έναν άξιοπρόσεκτο πολυσυλλεκτισμό αλλά άπλώσ τον διακηρύσσει. Πρόκειται για έναν άντεστραμμένο άριστερό λαϊκισμό πού, μέ άφορμή την άνάλυση της «δύσκολης» συγκυρίας καί στο όνομα της άκτιβιστικής πολυφωνίας φαντασιώνεται ένα εύρύχωρο μπλόκ δυνάμεων πού θά καλύπτει όχι μόνο τά νέα κοινωνικά κινήματα αλλά άκόμα καί χώρους μέ έγνωσμένο δογματικό παρελθόν καί παρόν (ΚΚΕ), κάτω από τό κοινό πρόταγμα της άντιπαγκοσμιοποίησης, καί του θορυβώδους μετώπου έναντιόν του νεοφιλελεύθερου καπιταλισμού καί ιμπεριαλισμού. Από αυτή την άποψη, ή άριστερή στροφή δέν είναι τίποτε άλλο παρά ή ύλοποίηση μιås διαχειριστικής αντίληψης για την Άριστερά, τον κόσμο της καί τά κινήματά της: μιås αντίληψης πού καλλιεργεί την περιθωριακή ταύτιση της Άριστεράς μέ μιá φωνή αντίστασης καί διαμαρτυρίας, μέ μιá έξω-θεσμική κραυγή άπόγνωσης για την κοινωνία των άνισοτήτων. Τό περίφημο κάλεσμα για τον «επαναπατρισμό» της Άριστεράς στον «φυσικό» κοινωνικό της χώρο άπλώσ ύποβιάζει μιá σύνθετη πολιτική διαδικασία συνάντησης μέ την κοινωνία σέ μιá ύποχρεωτική καί άναγκαστική «πληθειοποίηση» του κοινωνικού της δυναμικού. Ωστόσο, τό DNA της Άριστεράς δέν είναι ούτε ό «εργατισμός», ούτε ό «κουλτουραλισμός». Τέτοιου είδους βιολογικές μεταφορές περί επαναανακάλυψης κάποιων άπολεσθέντων δήθεν άριστερών κυττάρων ή ό άφελής δικανικός λόγος περί της «πολυπολιτισμικότητας» μετατρέπουν τή σύνθετη κοινωνική παραγωγή του πολιτικού σέ μιá έπιταγή χωρίς αντίκρισμα. Αυτό δέν σημαίνει, βέβαια, πώς τό κόμμα δέν πρέπει νά «συναντιέται» μέ τά κινήματα, αλλά ό όποιοσδήποτε μετασχηματισμός του κόμματος θά πρέπει νά λαμβάνει ύπόψη του τή *διαλεκτική ένταση* —για νά θυμηθούμε τον Νίκο Πουλαντζά— αυτής της κοινωνικής καί πολιτικής συνάντησης. Αντίστοιχα, για όσους, πάνω στην «άριστερή στροφή», θγάζουν «δεξί φλάς», ή διάτύπωση άπόψεων πού συρρικνώνουν τίς πιθανές άριστερές πρακτικές καί λύσεις μέσα στο δελεαστικό σχήμα ενός ένσωματώσιμου κυβερνητισμού, λειτουργεί έξίσου ύπονομευτικά, άφοϋ ή ένδεχόμενη ταύτιση της Ά-

ριστεράς μέ μιá έκδοχή της σοσιαλδημοκρατίας θολώνει άκόμη περισσότερο τό πολιτικό τοπίο. Καί στίς δύο περιπτώσεις, ή συζήτηση για την ένότητα έκφυλίζεται σέ μιá διεκπεραιωτική καί άποϊδεολογικοποιημένη αντίληψη για την ένδεχόμενη συγκρότηση έναλλακτικών πολιτικών καί κοινωνικών ήγεμονιών. Η κομματική ζωή καί παρουσία της Άριστεράς, ώστόσο, δέν μπορεί νά είναι συνώνυμη του έναλλακτισμού, του δικαιοματισμού, του άντιρρητισμού, του άκτιβισμού, του κυβερνητισμού, του διαχειριστικού έλέγχου, καί των έπιμέρους διορθωτικών παρεμβάσεων. Ο ΣΥΝ δέν πρέπει νά γίνει μιá άνεργάτιστη καί έπιλεκτική «συμμαχία» διαμαρτυρίας, πρέπει νά συνομιλήσει μέ την ελληνική κοινωνία στο σύνολό της.

3. Περί άνανέωσης

Μέ τον κίνδυνο νά σχηματοποιώ καί νά άπλουστεύω έπικίνδυνα τίς τρέχουσες προτάσεις, θά έλεγα πώς ή καλλιεργούμενη «μεταφυσική της ένότητας» όχι μόνο δέν άποτελεί λύση αλλά έπιτείνει την κρίση στο έσωτερικό του χώρου. Τό ερώτημα, λοιπόν, προκύπτει εύλογα: Υπάρχει, άραγε, κάτι πού νά έγγυάται μιá νέα άπόπειρα σύνθεσης, ιδίως μετά τά πρόσφατα τραύματα πού άνοιξε ή ύποψηφιότητα για τό δήμο της Άθήνας, ή διαφορετική προσέγγιση σέ ζητήματα πολιτικών συμμαχιών, ή διάσταση άπόψεων γύρω από τό Κυπριακό καί τό Εϋρωσύνταγμα, αλλά άκόμα καί τό διάχυτο κλίμα άπογοήτευσης των ψηφοφόρων; Υπάρχει κάποιος ιδεολογικός τόπος πού νά έπιτρέπει την άνασυγκρότηση καί την ένότητα των δυνάμεων της ριζοσπαστικής Άριστεράς, άξιοποιώντας τό παρελθόν της αλλά καί τή σύγχρονη δυναμική της, τον πολιτικό λόγο καί τον κοινωνικό άκτιβισμό;

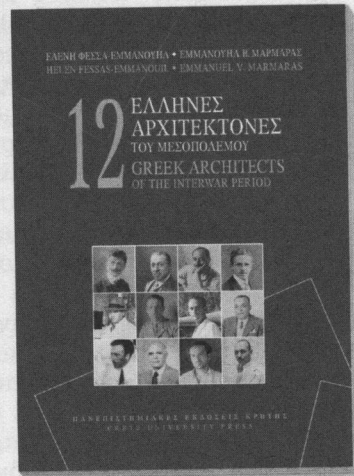
Καμιά συμμαχία δέν φτιάχνεται χωρίς προηγούμενο ιδεολογικό προβληματισμό όχι μόνο για τούς στόχους της αλλά καί για τίς προϋποθέσεις της. Για τον Συνασπισμό, τουλάχιστον (καί όχι, άπαραίτητα, για τίς ύπόλοιπες άριστερές συσσωματώσεις καί πολυδιασπάσεις), ή άφετηρία για την οποιαδήποτε προοπτική της ένότητας της Άριστεράς όφείλει νομίζω νά ξεκινάει από τούς ίδιους τούς όρους πού έπέτρεψαν την άνάδυση αυτού του χώρου, τον σκληρό πυρήνα της ύπαρξής του: την ίδια την άνανεωτική Άριστερά, μέ την ιστορία της καί μέ τό διακριτό ιδεολογικό της στίγμα. Άς μείνουμε λίγο σέ αυτές τίς δύο ιδεολογικές παραμέτρους πού νομίζω πώς μπορούν νά είναι μιá ουσιαστική βάση για τή μελλοντική πορεία του ΣΥΝ: *ιστορικότητα καί άυτόνομια*. Άποτελώντας συστατικά στοιχεία της μαρξιστικής θεωρίας, ή ιστορικότητα καί ή άυτόνομια —πού σέ καμία περίπτωση δέν ταυτίζονται μέ τή νοσταλγία καί τον άπομονωτισμό— έξελίχθηκαν σέ διακριτά ποιοτικά χαρακτηριστικά του δυτικού μαρξισμού, ιδίως κατά την περίοδο της άποδέσμευσής του από τό προηγούμενο παράδειγμα της σταλινικής πολιτικής κουλτούρας. Για την άνανεωτική Άριστερά,

για εκείνη, τουλάχιστον, πού είχε απογαλακτιστεί οριστικά και άμετάκλητα από τον σοβιετισμό, ή ιστορική και η αυτονομία λειτούργησαν ως τό κατεξοχήν ιδεολογικό a priori του σχηματισμού της. Έτσι όπως προσλαμβάνονται οι όροι αυτοί, σήμερα, νομίζω πως επιβάλλουν κατευθύνσεις συνεργασίας αλλά και ιδεολογικές πλατφόρμες πού, πάντως, δέν θά άναυρούν τή διακριτότητα τής άνανεωτικής Άριστεράς, τό θεμελιακό γεγονός τής διάσπασης του '68, τήν πολιτική ουσία του δημοκρατικού σοσιαλισμού, τον ευρωπαϊσμό τής Άριστεράς, τον θεσμικά κατοχυρωμένο ρόλο της εντός των κοινοβουλευτικών διαδικασιών, τή σύγχρονη οικολογική, άντιρατσιστική πολιτική της, τήν κριτική άπέναντι στή νεοφιλελεύθερη ήγεμονία και τή σοσιαλδημοκρατική συναίνεση. Αυτό δέν σημαίνει πως ό ΣΥΝ δέν πρέπει νά άναζητήσει έκλογικές συμμαχίες και στρατηγικές συνεργασίες με δυνάμεις τής ευρύτερης Άριστεράς ή ακόμα και με δυνάμεις τής σοσιαλδημοκρατίας (εφόσον αυτές υπάρχουν). Άλλο όμως έκλογική συνεργασία στή βάση προγραμματικών συγκλίσεων και άλλο ιδεολογική μετατόπιση σέ γειτονικά αλλά μάλλον άλλότρια πολιτικά πεδία (ΠΑΣΟΚ, ΚΚΕ, έξωκοινοβουλευτική «έναλλακτική» Άριστερά). Ο χώρος τής άνανεωτικής Άριστεράς, ό κατεξοχήν φορέας παραγωγής νεωτερικών και έκσυγχρονιστικών ιδεών μέσα στον μεταπολιτευτικό βίο, δέν μπορεί και δέν πρέπει νά έξελιχθεί σέ άσθενική τάση ενός άλλου σχηματισμού ούτε σέ γραφική λεπτομέρεια μέσα στή θολή φωτογραφία τής «νέας Άριστεράς» ή τής «συμμετοχικής δημοκρατίας».

Παρόλο πού ό χώρος αυτός εμφανίζεται σαν ένας οριστικά «κλεισμένος κύκλος», ένα μουσειακό έργαστήριο «κοινωνικής ευαισθησίας» και νοσταλγικών άναμνήσεων, μιά στριμωγμένη μειοψηφία ανάμεσα στο ΠΑΣΟΚ και στο ΚΚΕ, μπορεί και είναι σέ θέση νά ενεργοποιήσει μιά νέα δυναμική, άν έπιμένει στήν ιστορικότητά του και στήν αυτονομία του, άν δέν άποφασίσει ότι τίς έκποιεί στο όνομα τής «μεταφυσικής τής ενότητας», πού τήν έκθέτει διαρκώς «μέσ στήν πολλή συνάφεια του κόσμου». Η «ιστορικότητα και η αυτονομία του ΣΥΝ του παρέχει τό άπαραίτητο πολιτικό και πολιτισμικό κεφάλαιο για νά ξεκινήσει τή συζήτηση για μιά έναλλακτική ήγεμονία (χωρίς ήγεμονισμούς) μέσα στο χώρο τής ευρύτερης Άριστεράς όχι για νά διαχυθεί ή ίδια ή άνανεωτική Άριστερά μέσα σέ άλλα σχήματα —αυτό θά σήμαινε τήν αυτοκατάργησή της— αλλά για νά συνδιαμορφώσει ως άδιαμφισβήτητος κεντρικός πρωταγωνιστής τίς άριστερές πολιτικές, τόσο στο χώρο του Κοινοβουλίου όσο και στις κοινωνικές δράσεις. «Πρέπει νά συνδεόμαστε περισσότερο με τό παρόν πού έμεις οι ίδιοι έχουμε συμβάλει νά δημιουργηθεί, έχοντας συνείδηση του παρελθόντος και τής συγγενείας του», γράφει ό Γκράμσι στο *Παρελθόν και παρόν*, τονίζοντας, παράλληλα, και τή σημασία για μιά «διακριτή πολιτική ζωή» τής Άριστεράς και των άριστερών. Άς πάρουμε λίγο στα σοβαρά αυτή τήν κουβέντα.

Ελένη Φεσσά-Εμμανουήλ
Εμμανουήλ Μαρμαράς

12 ΕΛΛΗΝΕΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΕΣ ΤΟΥ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΖΑΧΟΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ
ΚΩΣΤΑΣ ΚΙΤΣΙΚΗΣ
ΜΑΝΩΛΗΣ ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΦΩΤΙΑΔΗΣ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ
ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΜΠΟΝΗΣ
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΜΗΤΣΑΚΗΣ
ΚΥΡΙΑΚΟΥΛΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΣ
ΠΑΤΡΟΚΛΟΣ ΚΑΡΑΝΤΙΝΟΣ
ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΔΟΥΡΑΣ

24,5 X 30,5 εκ. | σελ. 376 | ISBN 960-524-209-5 |

Λιστική τιμή: 47,00 €

Στο βιβλίο αυτό εξετάζεται η εξέλιξη της αρχιτεκτονικής του Μεσοπολέμου στην Ελλάδα, μέσα από τη ζωή και το έργο δώδεκα αρχιτεκτόνων που επηρέασαν καθοριστικά τη διαμόρφωσή της. Πρόκειται για διακεκριμένους ανθρώπους της πράξης με διαφορετική ηλικία, προέλευση, εφόδια και νοοτροπία, οι οποίοι εκπροσωπούν το πολυποίκιλο τοπίο της ελληνικής αρχιτεκτονικής των δεκαετιών του 1920 και του 1930. Καρπός πολυετών ερευνών των δύο συγγραφέων, το βιβλίο αυτό προτείνει μια κριτική προσέγγιση διαφορετική από τις συνήθειες, οι οποίες επικεντρώνονται στα κτηριακά προϊόντα ή στους διαμορφωτικούς τους παράγοντες. Με τον τρόπο αυτό, η ελληνική αρχιτεκτονική του Μεσοπολέμου μπορεί να γίνει ευρύτερα κατανοητή και, το κυριότερο, να εκτιμηθεί ο ρόλος των ανθρώπων που τη δημιούργησαν.

Η δίγλωσση αυτή έκδοση (ελληνικά & αγγλικά), με το πλήθος των πρωτογενών στοιχείων, τις 620 εικόνες και την υψηλή της αισθητική, δεν απευθύνεται μόνο στους ειδικούς επιστήμονες αλλά και σε ένα ευρύτερο κοινό απαιτητικών αναγνωστών, εντός και εκτός ελληνικών συνόρων.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΙΔΡΥΜΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ & ΕΡΕΥΝΑΣ

ΜΑΝΗΣ 5, 106 81, ΑΘΗΝΑ. ΤΗΛ. 210 3818372, FAX. 210 3301583

e-mail: pek@physics.uoc.gr • www.cup.gr

ΕΥΗΜΕΡΙΣΜΟΣ: ΛΙΓΕΣ ΣΚΕΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ «ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΖΩΗΣ»

του Νικόλα Α. Σεβαστάκη

Ἄν ανατρέξει κανείς στο επίσημο και ακαδημαϊκό παρελθόν του ὄρου, θά ἐντοπίσει στίς λεγόμενες φιλοσοφίες τῆς ζωῆς (Lebensphilosophies) τήν προσδοκία γιά ἀπελευθέρωση τῆς ἀνθρώπινης δράσης καί βούλησης ἀπό τίς περιοριστικές ἀφαιρέσεις τῆς μεταφυσικῆς τοῦ «ὀρθολογισμοῦ». Κοινός τόπος στάθηκε ἐδῶ ἡ κριτική στίς συνέπειες πού ἔχει τό ὄντολογικό πρωτεῖο τῆς διάνοιας καί τῆς ὀρθολογικῆς ἀνάλυσης γιά τόν πολιτισμό τῆς εὐρωπαϊκῆς Δύσης. Κάτω ἀπό τόν ὄρο φιλοσοφίες τῆς ζωῆς στεγάστηκε ἔτσι ἕνα δίκτυο εὐαισθησιῶν στό ὁποῖο ἐντάσσονται ὁ Νίτσε καί ὁ Μπερξόν, ὁ Ζίμμελ καί ὁ Ὁρτέγκα Γκασσέτ, κάποιοι ἀπό τοὺς «συντηρητικούς ἐπαναστάτες» τῆς Δημοκρατίας τῆς Βαϊμάρης ἀλλά καί ἰδιόρρυθμες φυσιογνωμίες τοῦ Μεσοπολέμου πού υἱοθέτησαν ἕνα ἀκραῖο ὕφος ἄνορθολογισμοῦ καί ἀρχαϊσμοῦ ὅπως, γιά παράδειγμα, ὁ νεοπαγανιστής φιλόσοφος Λούντβιχ Κλάγκες.¹ Ἐπιρροές ὅμως ἀπό ἕνα λεξιλόγιο καί ὕφος φιλοσοφίας τῆς ζωῆς βρῖσκουμε ἄλλωστε σέ σημαντικά κείμενα τοῦ Μεσοπολέμου, στοὺς *Στοχασμούς* ἐνός Ἀπολιτικοῦ τοῦ Τόμας Μάν, στήν *Παρακμή τῆς Δύσης* τοῦ Σπένγκλερ ἀλλά καί σέ συγγραφείς καί ποιητές ὅπως ὁ Μούζιλ, ὁ Ρίλκε, ὁ Στέφαν Γκεόργκε καί πολλοὺς ἐλάσσονες τῶν πρώτων δεκαετιῶν τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα. Ἐντυπωσιακή ὠθηση σέ ὅλα αὐτά τά ρεύματα δόθηκε ἀπό τρεῖς καταλυτικούς, γιά διαφορετικούς λόγους, παράγοντες: τήν πρόοδο τῶν ἐρευνῶν στίς φυσικές καί στίς ἐπιστήμες τῆς ζωῆς, τή γερμανική ἐκδοχή μιᾶς φιλοσοφικῆς ἀνθρωπολογίας καί φιλοσοφίας τῶν ἀξιῶν καί τήν ἀνθηση τοῦ καλλιτεχνικοῦ Μοντερνισμοῦ μέ τήν ἀναθέρμανση τοῦ ἐνδιαφέροντος γιά τό βίωμα καί τήν ἐκφραστικότητα. Ἀπό τήν ἐκπνοή τοῦ δέκατου ἑνατου αἰῶνα, ἡ συνδυασμένη παρουσία αὐτῶν τῶν πολιτισμικῶν ὠθήσεων

ἀναδεικνύει τό ζήτημα τῆς κρίσης τοῦ εὐρωπαϊκοῦ Λόγου καί τῶν κλασικῶν θεμελιώσεων τῆς φιλελεύθερης νεωτερικότητας.

Καταγωγική ἐμπνευση τῶν φιλοσοφιῶν τῆς ζωῆς, ἀνεξάρτητα ἀπό διαφορές καί ἀποστάσεις μεταξύ μεμονωμένων διανοητῶν, δόθηκε ἀπό τήν ἐκκλιση τοῦ Νίτσε γιά τήν ἀποδέσμευση τῆς δράσης ἀπό τήν «τυραννία» τῆς ὑπερβατικῆς καί λογικο-αποδεικτικῆς ἀλήθειας. Ἡ ἐπίθεση στίς ἠθικές ἀφαιρέσεις, στόν θετικισμό καί τόν ὠφελισμὸ τοῦ ἀστικοῦ 19ου αἰῶνα ἀποτελεῖ ἀπλῶς τό γενικό πλαίσιο μιᾶς βαθύτερης καί πολυδιάστατης σύγκρουσης. Ἰδιαιτέρος καρπὸς αὐτῆς τῆς σύγκρουσης εἶναι τό αἶσθημα τῆς τραγικῆς ἀντινομίας καί ἔριδας ἀνάμεσα τῆς σφαίρα τῆς δημιουργικῆς αὐθορμησίας τῶν προσώπων καί τῶν ψυχικῶν κόσμων καί στίς ἀποκρυσταλλώσεις τῶν συμβατικῶν πολιτικῶν θεσμῶν τῶν «φιλελεύθερων δημοκρατιῶν». Στόχος κάθε φιλοσοφίας τῆς ζωῆς ὑπῆρξε κυρίως κάθε ὀρθολογισμὸς πού διατηρεῖ νομοθετικές ἀξιώσεις καί προσφεύγει, κανονιστικά, στή γλώσσα τοῦ ἀφηρημένου καί οἰκουμενικοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Μαζί μέ αὐτόν ὅμως ἀμφισβητήθηκαν καί θεμελιώδεις δομές τῆς παραδοσιακῆς μεταφυσικῆς στίς ὁποῖες διαγνώστηκε εἴτε μιᾶ τυφλή ἰδεοκρατία εἴτε ἕνας ἠθικός φορμαλισμὸς πού παραγνωρίζουν τή συγκεκριμένη ὑπαρξη καί τίς ὑπαρκτικές τῆς ἀποφάσεις. Γι' αὐτό τό λόγο στήν περιοχὴ τῶν φιλοσοφιῶν τῆς ζωῆς μπορεῖ νά ἐντοπιστοῦν τά ἴχνη ἐνός ριζικοῦ ἐμπειρισμοῦ² παράλληλα μέ τή ρομα-

1. Γιά μιᾶ εἰσαγωγή καί χαρτογράφηση τῶν φιλοσοφιῶν τῆς ζωῆς βλ. Ferdinand Fellmann, *Lebensphilosophie*, Reinbek b., Hamburg, 1993.

2. Πράγμα πού ἐπισημαίνεται ἀπό σημερινούς νεοπραγ-

ντική ἔλξη πρὸς τὶς ἀδιασάφητες καὶ ἀδιαφανεῖς δυνάμεις τῆς δημιουργικῆς φαντασίας. Ἡ ἰδέα ἐλευθερίας πού κοινοποιεῖται στὸν Εὐρωπαϊὸ τῆς «κρίσης»³ φαίνεται, ἐν τέλει, μοιρασμένη σὲ δυὸ διαφορετικὲς οἰκογένειες μεταφορῶν καὶ εἰκόνων: πρῶτα, σὲ ἐκεῖνες πού ἀποκαθιστοῦν τὴν ἰδέα μιᾶς ἱεραρχικά συντονισμένης βιολογικῆς ὑπαρξῆς τῆς ὁποίας ὁ ὑποθετικῶς ἀρχέγονος χαρακτήρας ὑποβάλλει τὴν ἀντίληψη γιὰ τὴν πηγαία σκληρότητα τῆς ζωῆς⁴ συναντοῦμε, ὅμως, καὶ μεταφορές ἢ εἰκόνες πού ἐπαναφέρουν τὴν ποιητικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ ἀνταρσία ἐναντίον κάθε τυπικοῦ καθορισμοῦ: ἀντίπαλος εἶναι πλέον ἢ τυποποιημένη ἐξημέρωση τῆς προσωπικῆς φαντασίας καὶ τῆς αἰσίγαστης δημιουργικότητας. Τὸ πνεῦμα τῶν τυπικῶν-μηχανιστικῶν καθορισμῶν θά ἀμφισβητηθεῖ ἐπειδὴ ἡ κυριαρχία του παρεμποδίζει τὴν αὐθορμησία καὶ τὴν πολυτονικὴ ἀνάταση τῆς ζωῆς ἐγκαθιστώντας τεχνητὰ σύνορα καὶ ἀναλυτικὲς διαιρέσεις πού καταστρέφουν τὴ θεμελιώδη ἐνότητα τῶν φαινομένων τοῦ βίου. Στὴν πρώτη περίπτωσι, ἐκεῖ πού ἡ ζωὴ θά προσεγγιστεῖ ὡς «ὀλιγαρχικὰ δομημένος ὀργανισμὸς» (Νίτσε) δικαιώνεται, ἐν τέλει, ἕνας ἀντι-ιστορικός νατουραλισμὸς ἢ ἀκόμα καὶ ἕνας κοινωνικός δαρβινισμὸς πού ὑπερτονίζει τὸ θηριῶδες καὶ τὶς ἄλογες «δυνάμεις» οἱ ὁποῖες ὀρίζουν τὶς ἀνθρώπινες τύχες⁵ ἐνῶ στὴ δευτέρῃ περίπτωση ὁ ἀποδεσμευμένος ἀπὸ ἔλλογες κατασκευές ὑποκειμενισμὸς τείνει νὰ ἀρνηθεῖ τὸ πνεῦμα τῶν λογικο-ιστορικῶν ἀφαιρέσεων πού καταδικάζονται ἐπειδὴ ἀποξενώνουν τὰ πρόσωπα καὶ τοὺς λαοὺς ἀπὸ τὶς αὐθεντικὲς κοινότητες τῆς ὑπαρξῆς τους.

Ἡ διάκρισι, γιὰ παράδειγμα, πού προτείνει ὁ Χάιντεγκερ ἀνάμεσα σὲ *Historie* (ἱστοριολογία, «ὄντικη» καὶ κοινωνικὴ ἱστορία) καὶ *Geschichte* (ἱστορία-μοῖρα, ὄντολογικὰ καθορισμένο πεπρωμένο τοῦ εἶναι) ἀνταποκρίνεται σὲ μιὰ ἰδέα πού διατρέχει σὲ μεγάλο βαθμὸ τὶς περισσότερες φιλοσοφίες τῆς ζωῆς: στὴν ἰδέα ὅτι ἡ ἱστορία-οἰκουμενικότητα μὲ τὸν ἀνθρωποκεντρισμὸ, τὸν ὀρθολογισμὸ καὶ τὴν «πολιτικοποίησίν της»⁶ παραποιεῖ κάθε αὐθεντικὸ δεσμὸ τῶν ἀνθρώπων μὲ τὴν ἱστορία ὡς τόπο μιᾶς βαθύτερης ἀλήθειας συσχετισμένης μὲ τὴ γλῶσσα καὶ τὰ ἦθη τῆς ζωῆς, πέρα ἀπὸ τὶς τεχνητὲς κατασκευές τῶν πολιτικῶν χρονικῶν καὶ τῶν χρονικῶν τῆς λογοτεχνίας. Ἡ διεκδίκηση τῆς οἰκουμενικότητας καὶ οἱ ἀφηγήσεις πού ἐπενδύουν στὴν ὀρθολογικότητα τῶν χειραφετητικῶν ἀξιών ἀπορρίπτονται συλλήβδην ὡς ὄψεις τῆς ἴδιας διαδικασίας παρακμῆς: τῆς ὑπαγωγῆς τῆς ποικιλίας τῶν πολιτισμικῶν καὶ ψυχικῶν τόπων (*Loci*) στὴ δούλησι κυριαρχίας τοῦ Λόγου.

Στὴ γερμανικὴ ἰδεολογία τῶν ἀρχῶν τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα, ἡ ἔλξη πρὸς μιὰ φιλοσοφία τῆς ζωῆς διέπει τόσο τὴν ἐκκλήσι γιὰ μιὰ «πολιτικὴ τοῦ ἔνδον» – βασιμένη σὲ μιὰ εἰρωνικὴ ἀντίληψη τῆς ζωῆς ὅπως τὴν

ἐγκωμίαζε, χαρακτηριστικά, ὁ Τόμας Μάν–⁷ ὅσο καὶ ἕνα νέο ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ σωματικὸ, τὶς ὁρμές, τὴν πρωτογενὴ δωρήτρια βία τοῦ ὀργανικοῦ πού ἀπειλεῖται ἀπὸ τὶς μηχανές τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ (*civilization*) καὶ τῶν πολιτικῶν του. Παραδόξως, ἡ φιλοσοφία τῆς ζωῆς – ὡς μία ἀπὸ τὶς ἐκφάνσεις τοῦ Μοντερνισμοῦ καὶ ὄχι τόσο ὡς ἕνα διακριτὸ φιλοσοφικὸ σύστημα – βρέθηκε νὰ στεγάζει, ἐξαρχῆς, δυὸ πολὺ διαφορετικοὺς τόνους πού κάποια στιγμή θά συντονιστοῦν. Ὁ πρῶτος τόνος παρακολουθεῖ τὴν ἐκφραστικὴ ἀποδέσμευση τῶν δυνατοτήτων τοῦ Ἐγῶ καὶ ἀπὸ ἕνα σημεῖο καὶ ἔπειτα τὶς γλωσσικὲς/πολιτισμικὲς διαμονές τοῦ ἑαυτοῦ (ὄταν, ἄς ποῦμε, ἡ ἐννοια τοῦ Ἐγῶ θά ἐκπέσει ὡς κατάλοιπο τῆς ἀφορισμένης καρτεσιανῆς παράδοσης). Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς, ἡ ἄλλη εὐαισθησία, σύμφυτη καὶ αὐτὴ μὲ τὴ φιλοσοφία τῆς ζωῆς, θά ἀνοιχτεῖ περισσότερο σὲ ἕνα μοντερνιστικὸ πραγματισμὸ: σὲ χειρονομίες συμπιλώσις μὲ τὸν κόσμον ὡς φάσμα συμβάντων δύναμης καὶ ἐνεργειακὸ πεδίο ἀπὸ ὅπου ἐκτοπιζεται ἡ Ἰδέα τοῦ ἀνθρώπου ὡς αὐτόδουλου ὑποκειμένου καὶ ἔλλογης κριτικῆς διάνοιας. Αὐτὸς ὁ «Ἀνθρώπος» θά θεωρηθεῖ, ὅπως ἤδη διδάσκει ὁ Νίτσε, μυθολογικὴ σύμβασι καὶ πλασματικὸ ὑπόλοιπο

ματιστὲς φιλοσόφους, ὅπως ὁ Ρόρτυ, πού ἐπισημαίνουν παραλληλισμοὺς καὶ ἀναλογίες ἀνάμεσα στὴ νιτσεικὴ ἀπελευθέρωσι τῶν προοπτικῶν (προοπτικισμὸς) καὶ στὶς ψυχολογικὲς θεωρίες τοῦ ἀμερικανικοῦ πραγματισμοῦ τοῦ Γουίλιαμ Τζαίμς.

3. Μία πολὺπλευρῆ μελέτη τῆς εὐρωπαϊκῆς κρίσις μὲ ἐπίκεντρο τὴ Δημοκρατία τῆς Βαϊμάρης καὶ τὶς πνευματικὲς-φιλοσοφικὲς τῆς διαστάσεις βρῖσκουμε στὰ πρακτικὰ τοῦ Συμποσίου «Weimar ou la modernité» πού ἐκδόθηκαν μὲ τὸν τίτλο *Weimar ou l'explosion de la modernité* (ἐπιμέλεια: Gerard Raulet), Paris, ed. Anthropos, 1984.

4. Σκληρότητα ἢ ὁποία συνδέεται ἐδῶ μὲ τὸ μεγαλεῖο, τὸν ἠρωισμό καὶ τὴν αὐταπάρησι πού διαχωρίζεται ὡστόσο ἀπὸ κάθε «ἀλτρουισμό» καὶ ἠθικὴ τῆς συμπάθειας. Τουλάχιστον στὴ νιτσεικὴ καταγωγὴ τῆς, ἡ ἰδέα τῆς ζωῆς ὡς σκληρότητας εἶναι ἀνοιχτὴ σὲ ἐνδεχόμενον τῆς αὐταπάρησις ἐνῶ συγχρόνως ἀποδέχεται τὴ στοιχειώδη ἀλήθεια τῆς αὐτοσυντήρησις.

5. Αὐτὴ ἡ ἀνατίμησι τοῦ «ἄλογου» καὶ τῶν ἐπιδράσεών του στὴ συγκρότησι τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν συμπεριφορῶν θά περάσει ἄλλωστε σὲ ἕνα τμήμα τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν μὲ τὶς θεωρίες τῶν ἐλίτ τῆς ἰταλικῆς σχολῆς τῆς πολιτικῆς κοινωνιολογίας.

6. Πολιτικοποίησι ἢ ὁποία μεταφράζεται μὲ τὴ διαμόρφωσι «κοσμοθεωριῶν» καὶ «κοσμοεικόνων» ἐναντι τῶν ὁποίων ὁ Χάιντεγκερ (ὅπως καὶ πολλοὶ ἄλλοι) διάκειται ἐχθρικά. Βλ. ἰδιαίτερα τὸ δοκίμιό του «Ἡ ἐποχὴ τῶν κοσμοεικόνων» (*L'époque des «conceptions du monde»*, στὸ βιβλίο *Chemins qui ne mènent nulle part*, Gallimard (Tel), 1962, σ. 99-147.

7. Τόμας Μάν, *Στοχασμοὶ ἐνός Ἀπολιτικοῦ*, Ἀθήνα, Ἰνδικτος, ἰδ. σ.

τῶν κυρίαρχων φιλοσοφιῶν τῆς πλατωνικο-χριστιανικῆς σοφίας.

Ἀκολουθώντας τὶς ἱστορικές περιπλοκές τῶν δυῶν τόπων βρισκόμαστε μπροστά στίς συνέργειες μεταξύ κάθε ἀν-ιστορικοῦ νατουραλισμοῦ καὶ ἀντι-ιστορικοῦ ὑποκειμενισμοῦ. Γιὰ παράδειγμα, ἀπὸ τοῦτο τὸ δίκτυο ἐννοιολογικῶν καὶ γλωσσικῶν μεταβάσεων φτάνουμε καὶ στὴν ἀμφισημία τοῦ μεταμοντερνισμοῦ. Σὲ τούτη τὴν ὀψιμη μετάσταση τῆς δυτικῆς κουλτούρας, ἡ στροφὴ πρὸς τὶς συγκεκριμένες καὶ ἀνυπολόγιστες μοναδικότητες συντελεῖται συγχρόνως μὲ τὴν παραίτηση τῶν ὑποκειμένων ἐνώπιον τῆς ἑτερότητας τοῦ «οὕτως εἶναι» (Νίτσε) τῶν πραγμάτων. Αὐτὴ ἡ ἀπαράκαμπτη ἑτερότητα θὰ ἀντικαταστήσει τὴν «ἀνθρωπιστική» ἐννοια τῆς ἀλλοτριώσεως/ἀποξένωσης. Ἄλλὰ τὸ «οὕτως εἶναι» ἢ ἀκόμη τὸ *amor fati* τὸ ὁποῖο ἐξήγγειλε μὲ πολεμικὴ πρόθεση ὁ Νίτσε ξαναγράφεται ὅλο καὶ περισσότερο ὡς ἓνα ἀπροκάλυπτο «ἔτσι συμβαίνει»: ἡ αἰσθητικὴ ἀνταρσία ἐναντίον τοῦ κακοῦ νομοθέτη τῶν Σκοπῶν τῆς Ὑπαρξῆς⁸ ἐπανερχεται πλέον ὡς ἓνας ἀν-αρχικός (ἀφελῆς ἢ συναισθηματικός) ἐμπειρισμός. Τὸ συγκεκριμένο, τὸ μοναδικὸ καὶ ἡ διαφορὰ του ἀποσπῶνται πλήρως ἀπὸ τὶς μεγάλες νομοθετικὲς μέριμνες τοῦ σκέπτεσθαι καὶ τῆς πρακτικῆς βούλησης γιὰ ἔλεγχο τοῦ πραγματικοῦ: προβάλλουν στὴν ποιτικὴ ἀσυμφωνία τῶν καταστάσεων καὶ τῶν βιορυθμῶν τους πού θέλουν νὰ εἶναι ὅλο καὶ πιο παράδοξοι καὶ ἀκατάτακτοι. Τὴν ἴδια στιγμή, θεβαίως, αὐτὴ ἡ ἀφελῶς «λυτρωμένη» ἀπὸ τὴ Μεταφυσικὴ μοναδολογικὴ ἰδιαιτερότητα προσεγγίζεται ὡς ἀδύναμη νὰ ἰδρῦσει τὸ νέο ἢ νὰ ἐπινοήσῃ μιὰ πραγματικὴ ἔλλογη ἀντίθεση μέσα στίς ἐπαναληπτικὲς τροχιές τῶν σημάτων καὶ τῶν λογότυπων τῆς «ἐξουσίας».

Σὲ ὀρισμένα φωτεινὰ κείμενα τῆς πρώτης Κριτικῆς Θεωρίας, εἰδικὰ στὸν νεοεγελιανὸ Μαρκοῦζε τῆς δεκαετίας τοῦ 1930, αὐτὴ ἡ κακὴ διαλεκτικὴ μεταξύ ἀπολογίας τοῦ συγκεκριμένου καὶ μυστικοποιημένης γενικότητας, ἀνάμεσα στὴν προαγωγή τοῦ αὐθορμησιακοῦ ὑποκειμενισμοῦ καὶ στὴν κατῆφεια τῆς ἀντικειμενικότητας, διαγνώστηκε ὡς πηγὴ πολλῶν σύγχρονων δεισιδαιμονιῶν. Ἀναρωτιέμαι, μάλιστα, ποιὸς θὰ μπορούσε νὰ ἀρνηθεῖ ὅτι ἡ πιο πάνω διάγνωση ἐπιβεβαιώνεται στίς δημοκρατίες τῆς ἀγορᾶς καὶ τῆς γνώμης ὅπου –ἐκτός τῶν ἄλλων– ἀνανεώνονται καὶ τὰ καθεστῶτα τῆς δεισιδαιμονίας. Ἡ «δεισιδαιμονία» συγχωνεύεται μὲ τὶς διεγερτικὲς συσπάσεις μιᾶς καθημερινότητας ἀνθηρῆς σὲ καινοτομίες καὶ προοδευτικὸς ἰλιγγος. Ἡ δεισιδαιμονία ἐπαναπαύεται στοὺς ἐντατικούς ἐκσυγχρονισμούς τῶν τρόπων ζωῆς καὶ ὄχι σὲ κάποιο μυστικο-μυθολογικὸ περιθώριο. Σὲ μιὰ συγκυρία πού διαπιστώνεται ἡ ἰσχύς τῆς κοινωνικῆς φιλοσοφίας, ἡ πρακτικὴ σοφία τῆς ὑπερ-μοντέρνας ζωῆς ἐνδύεται τὸ πενιχρὸ ἰδίωμα μιᾶς «φιλοσοφίας» τῶν πληθυντικῶν ὑφῶν ζωῆς. Ἐκεῖ πού στίς ἡρωϊκὲς τῆς στιγμῆς, ἡ φιλοσοφία τῆς ζωῆς πάσχιζε νὰ συντηρήσῃ τὴν ἐμπιστο-

σύνη στὸν καταπιεσμένο ποιητικὸ ἀτομικισμό (Ζίμμελ) τῆς ἀστικῆς ὑπαρξῆς γιὰ νὰ ἀντιπαρέλθει τὴν ὀρθολογικο-μηχανιστικὴ ἐκποίηση τοῦ πλοῦτου τῆς ὑποκειμενικῆς ποιήσεως, τὰ σημερινὰ ξόανα λόγου ἀρκοῦνται νὰ περιγράφουν τὰ περιτρίμματα τῆς μητροπολιτικῆς ζωῆς καὶ τῶν ἡπιων τεχνολογιῶν τῆς. Μιὰ ὀλόκληρη συζήτηση ἀναλώνεται πλέον στὰ λεπτά «περιθώρια» καὶ στίς ἀόρατες «στρατηγικὲς»⁹ ἐνὸς ἐαυτοῦ ἢ μιᾶς ταυτότητας πού δὲν ἔχουν πλέον καμιά φιλοδοξία διάσωσης τῆς κατακερματισμένης κοινωνικῆς ὀλότητας καὶ ἀρκοῦνται στὴν ἡδονικὴ ἢ πραγματιστικὰ ἐξυπνη χρῆση τῶν τεχνολογικῶν καὶ πολιτισμικῶν stimuli.

Δέν πρέπει ἐξἄλλου νὰ λησμονοῦμε πὼς κύρια μέρος κάθε φιλοσοφίας τῆς ζωῆς εἶναι ἡ διάσωση τοῦ συγκεκριμένου –τῆς ὑπαρξιακῆς, ἐθνογλωσσικῆς καὶ ποιητικῆς μοναδικότητας– ἀπὸ τὸ «ἄγονο» πάθος κάποιων Μοντέρνων γιὰ τὴ σύσταση μιᾶς διαφορετικῆς καὶ χειραφετημένης καθολικότητας. Πάει καιρὸς πλέον πού αὐτὴ ἡ ἀπόσχιση ἀπὸ τὶς κοπιώδεις ἐργασίες τῆς καθολικότητας ἔχει μεταστραφεῖ σὲ κανονικὴ λήθη αὐτοῦ

8. Βλ. Νίτσε, *Ἡ Γενεαλογία τῆς Ἠθικῆς*, Νησίδες (μετ. Ζήσης Σαρίκας), 2001. Σὲ ἓνα χαρακτηριστικὸ ἐδάφιο ἀπὸ τὸ συγκεκριμένο βιβλίο διαβάσουμε: «Ἀκόμα καὶ ἀπὸ ἄποψη φυσιολογίας, ἡ ἐπιστήμη στηρίζεται στὴν ἴδια βάση μὲ τὸ ἀσκητικὸ ἰδεῶδες: καὶ τὰ δυῶν προϋποθέτουν ἓνα ὀρισμένο φτώχεμα τῆς ζωῆς – καὶ στίς δυῶ περιπτώσεις τὰ αἰσθήματα ἔχουν κρυώσει, τὸ τέμπο ἔχει γίνει πιο ἀργό, ἡ διαλεκτικὴ ἔχει μπεῖ στὴ θέση τοῦ ἐνοτίκτου, ἡ σοβαρότητα ἔχει ἀποτυπωθεῖ στὰ πρόσωπα καὶ στίς χειρονομίες (ἡ σοβαρότητα, αὐτὸ τὸ ἀλάθητο σημάδι ἐνὸς μεταβολισμοῦ πού ἔχει γίνει πιο κουραστικός, μιᾶς ζωῆς πού ἀγωνίζεται, πού δουλεύει σκληρά.) Παρατηρήστε τὶς ἐποχές/ἱστορία ἐνὸς λαοῦ κατὰ τὶς ὁποῖες ὁ λόγιος βρίσκεται σὲ προσκήνιο: εἶναι ἐποχές κόπωσης, συχνὰ δειλινῶ, παρακμῆς – ἔχει χαθεῖ ἡ ἐνέργεια πού ξεχειλίζει, ἡ σιγουριά γιὰ τὴ ζωὴ, ἡ σιγουριά γιὰ τὸ μέλλον. Ἡ ὑπερίσχυση τοῦ μανδρινου δὲν σημαίνει ποτὲ κάτι καλὸ: τὸ ἴδιο καὶ ἡ ἔλευση τῆς δημοκρατίας, οἱ συνθήκες εἰρήνης στὴ θέση τοῦ πολέμου, τὰ ἴσα δικαιώματα γιὰ τὶς γυναῖκες, ἡ θρησκεία τοῦ οἴκτου καὶ ὅλα τὰ ἄλλα συμπτώματα μιᾶς ζωῆς πού βουλιάζει» (σ. 155).

9. Ὁ πληθωρισμὸς τῶν «στρατηγικῶν» στὴν ιδιόλεκτο τῶν κοινωνικῶν ἐπιστημῶν καὶ μιᾶς ὀρισμένης ἐπιτυχημένης φιλοσοφίας φέρει σὲ νου τὴν πληθωριστικὴ κυκλοφορία τῶν «ἀτομικισμῶν» τῆς ἴδιας περιόδου: ὅσο περισσότερο κυριαρχεῖ ἡ δομημένη ἀταξία καὶ τὸ ὀργανωμένο χάος τῆς νεοφιλελεύθερης δημοκρατίας τόσο πολλαπλασιάζονται οἱ λόγοι περὶ στρατηγικῆς χωρὶς στρατεύματα καὶ ὁ «ἀκαδημαϊκὸς τους ριζοσπαστισμὸς» (campus radicalisme, τὸν ὀνόμαζε ὁ Μπουρντιέ). Καί, θεβαίως, ὅσο περισσότερο ἡ ἀτομικότητα χάνει σὲ συμβολικὴ καὶ πολιτικὴ δύναμη, τόσο περισσότερο ἐκθειάζεται εἴτε ὡς δημοκρατικὸς ἀτομικισμὸς εἴτε ὡς εὐκαιρία καὶ ρίσκο τῆς ἐξατομικεύσεως.

του πάθους. Η σύγχρονη persona, ιδιαίτερα στην έκδοχή του δημοκρατικού ατομικισμού, μοιάζει να αποδέχεται πλήρως τη θέση του «χρήστη» της αγοραίας καθολικότητας την οποία πλαισιώνει ο υπερεθνικός φιλελευθερισμός. Διατηρεί απλώς για τον έαυτό της τό δικαίωμα της επιλογής σε προκαθορισμένα πεδία ενεργοποίησης και δικαιωματικής αναγνώρισης που της παρέχονται από τις κυψέλες και τα δίκτυα της τεχνοοικονομίας: στίς αγορές, στή μόδα, στο παιχνίδι των κοινωνικών εικόνων, στή δοκιμή εργασιακών ρόλων και στο μαστόρεμα προσωπικών βιωματικών πλάνων. Έχοντας εγκαταλείψει τις τελεολογικές εντολές της βούλησης για να εξασφαλίσει ποσοτικά αυξημένες και περισσότερο διαφοροποιημένες επιλογές στο μικρο-επίπεδο, αυτή η persona συμφιλώνεται με την πενιχρότητα των ουσιαδών της δυνατοτήτων. Άνταλλάσσει, κατ' ουσίαν, τη δύσκολη εμπειρία της ελευθερίας και της πολιτικής της πράξης με τις σπασμωδικές ανταμοιβές μιās ιδιωτικής ευτυχίας και αυτοπραγμάτωσης. Ο άνθρωπος χωρίς ιδιότητες που αναδύθηκε με την πρώτη κρίση της όρμης του Μοντερνισμού, με εκείνη την κρίση που ιδανικές της φωνές υπήρξαν ένας Πεσσόα, ένας Μούζιλ ή ένας Κάφκα έχει παραχωρήσει τη θέση του στα αντι-υποκείμενα της κόπωσης: μικροκοσμούς πολιορκημένους εσωτερικά και εξωτερικά από μιὰ πολλαπλότητα σημείων-συμβάντων δίχως να ζήτουν πλέον τη δύναμη να κρίνουν και να άρνηθουν έλλογα την καθεστηκυία άταξία των συμβάντων.

Σέ ένα μεστό απόσπασμα σκέψης που αποτελεί έντοτους έναν πλήρη στοχασμό και ένα έπιχείρημα, ο Πώλ Βαλερύ προειδοποιεί:

Η «ευτυχία», ζωική ιδέα.

Αυτή η λέξη δέν έχει άλλο νόημα παρά ζωικό.

Ο ευτυχής οργανισμός άγνοεί τον έαυτό του. Τό σωματικό άριστούργημα θά συνίστατο στην αιώνια σιωπή ενός όλόκληρου τμήματος της δυνατής μας ευαισθησίας. Η τελειότητα αυτού του έργου θά είχε ως αποτέλεσμα την άπουσία όρισμένων αξιών, την έλλειψη όρισμένων σημείων της ικανότητάς μας να αισθανόμαστε (...)

Ο πόνος όμως μάς κάνει να υποψιαζόμαστε ότι τίποτα δέν είναι άυτονόητο, ότι η απλότητα, τό άυθόρητο, τό φυσικό δέν είναι παρά άποτελέσματα άναισθησίας ή μιās άναισθησίας που είναι, εύτυχως, άνεπαρκής.

Άκόμα όμως είναι η «γνώση», η διάνοια, η παράξενη παραγωγή προβλημάτων και έρωτημάτων που εισάγουν δυσκολίες και άντιστάσεις στή φυσική ροή της διανοητικής μας ζωής, είναι έπομένως είδη πόνου, μορφές χρήσιμες, καλλιεργήσιμες (...)¹⁰

Η λέξη *εϋημερισμός*, που χρησιμοποιώ στον τίτλο του άρθρου, αναφέρεται στή σημερινή προσφώνηση της «ευτυχίας», όπως τή σχολιάζει ο Βαλερύ. Υποδεικνύει μιὰ συνθήκη όπου τίθεται *έν άναστολή* ένα σημαντικό μέρος των δυνατοτήτων του έαυτού που σπεύδει, έν τούτοις, να επενδυθεί στή μιὰ ή άλλη μορφή μη-προβληματικής¹¹ κατάφασης. Τούτο τό κομμάτι άφορᾶ πράγματι ό,τι ο Γάλλος ποιητής άποκαλοῦσε με τήν ιδεαλιστική του γλώσσα πνεῦμα (*esprit*): τήν παραγωγή προβλημάτων και έρωτημάτων ή άλλως τήν *καλλιέργεια της δυσκολίας*. Για να περιγράψουμε, έν συντομία, τήν ουσία του εϋημερισμού θά λέγαμε ότι άποτελεί τήν αυταπάτη ενός όργανισμού που άγνοεί έαυτόν μέσα στίς ταχύτητες με τίς όποιες έντατικοποιεί τίς στιγμές της ύπαρξής του. Αυτός ο οργανισμός δέν είναι βεβαίως τό κάθε μεμονωμένο σῶμα ή εμπειρικό άτομο αλλά ή ίδια ή δημοκρατική πληθῦς που υποκαθιστᾶ τά σῶματα και τά πνεύματα της δημοκρατικής πράξης. Η διαφορά της δημοκρατικής πληθῦς από κάθε ιστορικό λαϊκό πλήθος είναι θεμελιώδης, έν θέλουμε να αναλογιστοῦμε τήν άπόσταση που χωρίζει τον εϋημερισμό¹² από τίς εκκλήσεις της ριζοσπαστικής φιλοσοφίας στήν κατάκτηση της «δημόσιας ευτυχίας» (και ἄς έχουμε πλέον χίλιους λόγους να είμαστε καχύποπτοι θεωρητικά για κάθε πολιτική χρήση της ευτυχίας). Στά όρια αυτού του σύντομου κειμένου ισχυρίζομαι απλώς ότι ο εϋημερισμός πρέπει να αναχθεί στή σύγχυση του Είναι με τήν προβολή και πύκνωση των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων στο παρόν. Ο εϋημερισμός συνιστᾶ μιὰ μή διαλεκτική μεταδίβαση των στοιχείων της ιδιωτικής «φυσικής» ύπαρξης στή δημόσια και στήν πολιτική σφαίρα. Έπειδή δέν έμπεριέχει κανένα ισχυρό πνεῦμα, έπειδή άπωθεί κάθε κόπο διαμεσολάβησης και ήθικοπολιτικής έπιμέλειας των σημειακών φωνών του πλήθους, αυτός ο εϋημερισμός ένορχηστρώνεται ως συμφιλίωση των δυό ευαισθησιών που άνιχνεύσαμε στίς φιλοσοφίες της ζωής: συμφιλίωση του ριζικού έμπειρισμού με τον υποκειμενισμό της προσωπικής έκφρασης. Για να τό εκφράσουμε διαφορετικά, αυτή η συμφιλίωση συνδέει τό επίπεδο των δομικών περιορισμών (του «συστήματος» και των πιέσεων, έξαναγκασμών, ώθήσεών του) με τή μορφική άναρχία που χαρακτηρίζει τίς δημοκρατίες της πληροφορίας.

Αυτή η συνάντηση ευοδώνεται, όπως φαίνεται, με

10. Paul Valéry, *Tel quell II*, Gallimard, 1943, σ. 274-275

11. Με τήν έννοια μιās αυτοκατάφασης από τήν όποία έχει άφαιρεθεί ή ικανότητα της άπόστασης που καθιστᾶ δυνατή τήν κριτική άυτοσυνείδηση.

12. Ο εϋημερισμός άντιστοιχεί σε αυτό που ο Ζάν Πιέρ Ταγκιέφ άποκαλεί «σωβινισμό της ευζωίας». Βλ. τή συνέντευξη του στον Άνδρέα Πανταζόπουλο με τον τίτλο «Τό «κοινωνικό κέντρο» δέν ύπάρχει», περιοδικό *Κράμα*, τ. 19, Οκτώβριος 2004, σ. 32-35.

τίμημα τήν ἐξασθένιση καί συγχρόνως τήν παροξυσμική ἔνταση κάποιων εὐαισθησιῶν. Ἄν ἀναλογιστοῦμε τό παραδοσιακό σενάριο τῶν φιλοσοφιῶν τῆς ζωῆς, στό ὁποῖο ἐπικρατοῦσε μιά τραγική νεορομαντική θεώρηση, τό σημαντικότερο πρόβλημα ἐγκτεται στή συρρίκνωση τῶν «ποιοτικῶν» στοιχείων ἀπό τήν ποσοτικοποίηση, στόν ἐξ-οικονομισμὸ τῆς ὑπαρξης (Κάρλ Σμίτ) καί στήν κυριαρχία τῶν ἀφηρημένων καί τυπικῶν ἀτομικισμῶν εἰς βάρος τῶν ὀργανικῶν κοινοτήτων. Στό λεξιλόγιο μιᾶς ἄλλης ἐποχῆς, ἡ «ψυχὴ» κλονίζεται ἀπό τό «πνεῦμα»¹³ ἢ ἀκόμα οἱ ἀσθεντικὲς δυνατότητες τοῦ *dasein* κινδυνεύουν ἀπό τήν ἀνώνυμη μαζική δημοσιότητα: μέ ἄλλα λόγια, εἶναι πάντοτε μιά ιδιαίτερη, συγκεκριμένη καί ριζωμένη κουλτούρα [Kultur] πού κινδυνεύει ἀπό τόν «γενικό» πολιτισμὸ [civilization] τῆς τεχνικο-υπολογιστικῆς νοημοσύνης. Περιττὸ νά εἰπωθεῖ ὅμως ὅτι τό ἐν λόγω σενάριο δέν διευκολύνει τόν στοχασμὸ αὐτοῦ πού μᾶς διαμνύεται μέ τήν εὐστοχη παρατήρηση τοῦ Βαλερύ. Καί αὐτὸ διότι ἡ δική μας ἀπορία ἀφορᾷ τοὺς τρόπους μέ τοὺς ὁποίους ἔχει ἤδη συγχωνευτεῖ τό ποσοτικὸ καί τό ποιοτικὸ, οἱ ὑλικὲς καί ἄυλες δυνάμεις, οἱ ὑπολογιστικὲς καί οἱ φαντασιωκτικὲς μηχανὲς τοῦ διόκοσμου.

Στόν Μεσοπόλεμο, ἀκόμη καί ὁ ἀντιρομαντικὸς καί «ἐγκεφαλικὸς» Βαλερύ δέν μποροῦσε νά φανταστεῖ τήν κρίση τοῦ πνεύματος παρά ὡς ἔλευση ἐνός κόσμου «πού μορφτίζει μέ τό ὄνομα τῆς προόδου τήν τάση του γιά μιαιρία ἀκριβείας», ἐνός κόσμου πού ἔχει τόν πειρασμὸ νά ἐξαλείψει τὰ ἀσαφῆ καί θολὰ πράγματα γιά νά ἐγκαταστήσει τό «θαῦμα μιᾶς κοινωνίας ζώων, μιᾶς ὑπέροχης καί τέλειας μυρμηγκοφωλιάς».¹⁴ Ἡ μιαιρία ἀκριβείας καί τό φάντασμα τοῦ «ἀριθμοῦ» (*nombre*) πού καθιστᾷ τό «πολιτικὸ» ἀφομοιῶσιμο στό «ἐμπορικὸ»¹⁵ ὑποδεικνύει ἕναν πολυσύχναστο τόπο γιά ὄλες τίς φιλοσοφίες τῆς ζωῆς: μιά ἐμπειρία τῆς κρίσης πού ἡ αἰχμὴ τῆς εἶναι ἡ πίεση τήν ὁποία ἀσκει τό ποσοτικὸ καί μετρήσιμο σέ ὄλες τίς ἄλλες σφαῖρες τῆς ὑπαρξης καί τοῦ βιώματος. Ἀπό αὐτὴ τήν ἐμπειρία τρέφεται ὁ φόβος ἐναντι μιᾶς μορφῆς κοινωνίας ἡ ὁποία πάσχει, ὅπως λέγει ὁ Βαλερύ, ἀπό τρόμο τοῦ κενοῦ γι' αὐτὸ καί ἐπιδιώκει τήν ὀλοσχερῆ ταξινόμηση καί ὀριστική ἐξάλειψη τῆς ἀμφιβολίας καί τῆς σύγχυσης, τήν ἀποτελεσματικὴ κωδικοποίηση τῶν συμπεριφορῶν καί τῶν δραστηριοτήτων κ.λπ. Ἡ μυρμηγκοφωλιά φέρει ἄλλωστε στή μνήμη τίς ἀνησυχαστικὲς περιγραφές τοῦ Τοκβίλ γιά τή μελλοντικὴ δημοκρατικὴ κοινωνία ὡς «κοπάδι δειλῶν καί παραγωγικῶν ζώων»¹⁶ ἢ τή νιτσεικὴ μεταφορὰ τῆς «ἀγέλης». Ἄλλά αὐτὰ τὰ σχήματα καταλήγουν συχνά σέ μιά ἀπλή δυαδικὴ δομὴ: ἡ καταπιεστικὴ ὀλότητα καί ἡ στείρα Πολιτικὴ πιέζουν καί συντρίβουν τίς ἀτομικὲς ιδιαιτερότητες. Ἄν σταθεῖ κανεὶς στήν εἰρωνικὴ ἐναντίωση τοῦ Τόμας Μάν στήν «πολιτικοποίηση τοῦ πνεύματος» τήν ὁποία, κατά τήν κρίση του, προωθεῖ ἡ γαλλικὴ ριζοσπαστικὴ παράδοση θά ἐξοικειωθεῖ μέ μιά παραπλήσια ὑπόθεση: ὅτι ὁ κοινωνικοπολιτικὸς ἀτομικισμὸς — ὁ ριζωμένους στίς ἀ-

φηγήσεις τοῦ Διαφωτισμοῦ, τῆς Ἐπανάστασης καί τῆς κοινωνικῆς ἐλπίδας— διαφθείρει τόν ποιοτικὸ ἀτομικισμὸ τοῦ ἀπολιτικοῦ ἀστοῦ ἐπειδὴ προάγει τήν ἐξάρτηση τῶν ἀτομικῶν ὑποκειμένων ἀπό τό μηχανισμὸ τῆς προόδου τῶν «προκατελιημένων ιδεῶν»¹⁷ τοῦ ἀνθρωπισμοῦ.

Ἀπό αὐτὸ τό συντηρητικὸ καί τραγικὸ σενάριο μοιάζει ἐξαιρετικὰ ἀπίθανη ἡ εὐθύγραμμη μετάβαση στόν εὐημερισμὸ. Δέν εἶναι ὅμως καθόλου ἀπίθανη ἡ ἐπιβίωση καί ἀναγόμεση τῆς «κακῆς διαλεκτικῆς» τήν ὁποία συναντήσαμε στίς φιλοσοφίες τῆς ζωῆς: ἀναφέρομαι στή σχέση πού μπορεῖ νά διαπιστωθεῖ ἀνάμεσα σέ ἕναν ριζικὸ ἐμπειρισμὸ καί ἕναν ἐξίσου ἀκραῖο ὑποκειμενισμὸ. Ἡ μήτρα αὐτῆς τῆς σχέσης βρῖσκεται ἤδη στόν Νίτσε ὅταν περιγράφει τόν ἐλεύθερο καί ἀ-ἠθικὸ ἄνθρωπο:

Ὁ ἐλεύθερος ἄνθρωπος εἶναι ἀ-ἠθικός ἐφόσον, σέ ὄλα τὰ πράγματα, θέλει νά ἐξαρτᾶται μόνον ἀπό τόν ἑαυτό του καί ὄχι ἀπό μιά καθιερωμένη χρῆση ἢ παράδοση: σέ ὄλα τὰ πρωτόγονα στάδια τῆς κοινωνίας τό «κακὸ» εἶναι τό συνώνυμο τοῦ «ἀτομικοῦ», τοῦ «ἐλεύθερου», τοῦ «αὐθαίρετου», τοῦ «ἀσνήθους», τοῦ «ἀπρόδλεπτου» καί «ἀστόχαστου».¹⁸

Σέ μιά τέτοια περιγραφή ἐντοπίζουμε τό πρόπλασμα τῆς μετάβασης ἀπό τήν τραγικὴ καί ἥρωικὴ ἐλευθεροφροσύνη στίς ἀπενοχοποιημένες πρακτικὲς τοῦ εὐημερισμοῦ. Ἡ μετάβαση αὐτὴ προϋποθέτει ἀσφαλῶς τήν ἡγεμονία τῆς ιδέας περὶ ιδιωτικῆς ἀνεξαρτησίας καί ἐπομένως τήν ἀποδοχὴ τῶν ρῆξεων μέ τίς ἀκινήσιες μιᾶς αὐστηρῆς παράδοσης, ἐνός καθιερωμένου ἠθικοῦ, πολιτικοῦ κ.λπ. λεξιλογίου. Ἄλλά ἡ ρῆξη περιορίζεται ἀπλῶς στή διασφάλιση τοῦ αἰσθήματος τῆς ιδιωτικῆς

13. Βλ. Ludwig Klages, *La nature du rythme. Pour comprendre la philosophie vitaliste allemande*, Paris, L'Harmattan, 2004.

14. Πῶλ Βαλερύ, *Ἡ κρίση τοῦ πνεύματος*, Ἀθήνα, μετάφραση: Θανάσης Χατζόπουλος, Καστανιώτης, 1996, σ. 19.

15. Βλ. Paul Valéry, *Les principes d' an-archie pure et appliquée*, Gallimard, 1984, σ. 96, 101.

16. Tocqueville, *La Démocratie en Amérique*, II, Paris, Flammarion, 4ο μέρος, κεφάλαιο 6, 386.

17. Pier Giorgio Zunino, *La faiblesse de la tradition démocratique en Europe* (Le cas d' Italie, 1920-1940), Στόν τόμο ὑπὸ τήν ἐπιμέλεια τοῦ Zeev Sternell, *L'éternel retour. Contre la démocratie, L'idéologie de la décadence*, Paris, Presses De la Fondation Nationale des sciences politiques, 1994, σ. 239.

18. Νίτσε, *Χαραγγή*, στό *Oeuvres*, Paris, Robert Laffont, 1993, σ. 975.

ανεξαρτησίας και δέν ενδιαφέρεται για τή διεκδίκηση του πραγματικού συλλογικού αυτόκαθορισμού από μέρους των ενδιαφερομένων: μιά τέτοια διεκδίκηση είτε αντιμετωπίζεται αδιάφορα είτε, τίς περισσότερες φορές, λογαριάζεται ως μιά έκδοχή «μεταφυσικής ευθύνης» από τήν όποία τό ελεύθερο και ά-ηθικό άτομο επιδιώκει νά απαλλαγεί. Η άπελευθέρωση του συγκεκριμένου ατόμου στηρίζεται έφεξής στην καλλιέργεια τής εκκεντρικότητας και τής διαφορᾶς του μέσα σέ ένα σύστημα σχέσεων πού μοιραία θά παραμένει πάντοτε «ένας κανόνας», «μιά μετριότητα» ή μιά «άγελαία συνθήκη». Η προσδοκία ποιοτικής αλλαγής του κανόνα υποκαθίσταται έτσι από τήν άπλή τόνωση τής διαφοροποίησης, τής ποικιλότητας, τής παραλλαγής εύφάνταστων και παράτολμων έπιλογών. Ο ίδιος ο κανόνας —οί ταξικές διαιρέσεις, τά πνευματικά χάσματα, οί πολιτισμικές ανισότητες— δέν πρέπει, μέ κανέναν τρόπο, νά άμφισβητηθεί:

Στήν πραγματικότητα, πολλά μπορεί νά ειπωθοῦν υπέρ τής έξαιρέσης, μέ τήν προϋπόθεση πώς δέν θά θελήσει νά γίνει ο κανόνας¹⁹

Από τούτη τήν όπτική γωνία ξεπροβάλλει ήδη ο έιρωνικός φιλελευθερισμός πού νομιμοποιεί τίς ιδιωτικές παρασπονδίες και τίς παρά-δοξες μικροδιαφυγές από τήν «εύθεια όδό» αφήνοντας τή δόξα του κυρίαρχου κανόνα στό άπυρόδμητο τής κριτικής.

Δέν είναι βεβαίως ά-ηθική ή «νιτσεϊκή» κάθε φιλοσοφία τής ζωής. Απλώς, σέ αντίθεση μέ τόν τραγικό συντηρητισμό πολλών φωνών του παρελθόντος, ή νιτσεϊκή εικόνα του ανεξάρτητου και ελεύθερου ατόμου βρίσκεται πλησιέστερα στις έμπειρίες πού συναντοῦμε στό περιβάλλον του εϋημερισμού. Αυτές οί έμπειρίες δέν ανταποκρίνονται, όπως πιστεύουν όρισμένοι κριτικοί τής Αριστερᾶς, σέ μιά άπλή οικονομία συγκροτημένη στή βάση τής όρθολογικής μεγιστοποίησης του ιδιωτικού όφέλους, σέ έναν οικονομισμό ή κερδοσκοπικό ώφελμισμό «δίχως ψυχή». Αντίθετα, ή ρητορική τής ευτυχίας, όπως επανήλθε στον σύγχρονο εϋημερισμό, είναι υπερβολικά άνοιχτή στις εκφραστικές ποιότητες, στή ρομαντική έπινόηση τής νοσταλγίας, στην κατάχρηση ποιητικών τροπισμών, χιουμοριστικών ανατροπών, θυμικών τόνων. Σέ καμιά περίπτωση ο δικός μας εϋημερισμός δέν είναι ένα καθεστώς μοιραίας «άκρίβειας» (ή ακριβολογίας) ούτε, βεβαίως, ή έπιτυχημένη έξάλειψη του διαφορούμενου, τής άμφιβολίας και τής άμφισβησίας μέ τήν έδραίωση του ολοκληρωμένου τεχνικού-λειτουργικού προγραμματισμού των κόσμων τής ζωής. Οί σχεδιασμοί προς έναν παρόμοιο τεχνικο-λειτουργικό προγραμματισμό —έτσι όπως διαφαίνονται σέ πλευρές τής νέας βιολογικής και γενετικής έρευνας, των παγκόσμιων δικτύων προφύλαξης και έλέγχου τής επικράτειας, των προσώπων, των ατομικών δεδομένων κ.λπ.— επεκτείνονται όχι έναντίον αλλά χάρις στην έ-

μπέδωση μιάς «χαρούμενης κατάφασης» προς τήν επιπολαιότητα των Συμβάντων. Η λήθη, ή έξασθένηση των έλεγκτικών μηχανισμών τής «μεταφυσικής» συνείδησης, ή άπνεχοποίηση τής παρούσας στιγμής και ή απόδραση από τή στυφή εργασία τής μεγάλης Ιστορίας, όλα αυτά τά νιτσεϊκά μοτίβα, ενεργοποιούνται στις έμπειρίες ενός έμπορικο-δημοκρατικού πλουραλισμού πού συνυπάρχει μέ τό επίπεδο του τεχνικού και λειτουργικού έλέγχου των διαδικασιών τής ζωής. Η θεμελιώδης πρόθεση των παλαιών φιλοσοφιών τής ζωής, ή άπελευθέρωση τής δημιουργικής εξέλιξης των ενεργειακών ροών από τά καθεστώςα τής άφηρημένης έννοιας και τίς άπατηλές ύποσχέσεις της, εκπληρώνεται μέ τόν πιο άπροσδόκητο τρόπο: ως κίνηση κατάβυθισης στή μερικότητα, στό άποσπασματικό, στό κατά περίσταση και στή διαχείριση των «ειδικών καταστάσεων».

Φυσικά, από τή σκηνή του εϋημερισμού λείπει κάθε αξίωση δάθους και έκείνη ή χαρακτηριστική έπιμονή των φιλοσόφων τής ζωής στην τραγωδία τής κουλτούρας και στα διλήμματα τής μορφής. Ο εϋημερισμός άποτελεί ουσιαστικά μιά «κακή» λύση στό πρόβλημα τής ριζικής έμμένειας. Η διαφορετικά, μιά παθητική έκδοχή κατάλυσης —και όχι άρσης— τής έτερονομίας και τής υπερβατικότητας. Είναι κακή λύση έφόσον ταυτίζεται μέ τή λήθη και τήν ώμη έγκατάλειψη των άληθειών οί όποιες χτίστηκαν μέσα στα «ψεύδη» και στις πλάνες τής κλασικής μεταφυσικής. Η πολιτική οικονομία αυτής τής λησμονιάς ριζώνει στή συρρίκνωση τής παραγωγής προς όφελος τής κατανάλωσης, τής κυκλοφορίας και τής επικοινωνίας. Οί κόσμοι τής παραγωγής, τής πολιτικής και τής επαναστατικής προσπάθειας συνδεόταν, μέ άόρατα νήματα, μέ τή δυσκολία του πνεύματος, τήν άυστηρότητα και τή βάσανο τής κλασικής σύνθεσης ενός άπαιτητικού έργου: αυτό τό έργο πού ως ώραία όλότητα, καρπός μιάς επώδυνης μεσολάβησης και ενός «ιστορικού τοκετού». Η σχετικά εύκολη πρόσβαση στις άνταμοιές τής κατανάλωσης, ύλική βάση του εϋημερισμού, καταστρέφει τή σχέση ανάμεσα στις διαφορετικές μορφές τής δημιουργίας (πολιτικής, αισθητικής κ.λπ.) για νά υπηρετήσει τήν άθρόα αισθητικοποίηση τής οικονομίας. Αν οί παλαιές φιλοσοφίες τής ζωής έτειναν στην αισθητικοποίηση του πολιτικού και στις παρωδίες ήρωισμού τής περιόδου των φασισμών, ο σημερινός φιλελεύθερος δημοκρατικός εϋημερισμός έμπνέεται από μιά άλλη γραμμή: αποκαθλώνει τή διάνοια και έξασθενίζει τήν κρίση για νά επιβεβαιωθεί ως ο μοναδικός έφικτός ύλισμός των καιρών, ως ή μοναδική σφαίρα του έμμενου πού μπορεί νά προσφέρει χαρά στο πλήθος.

19. Νίτσε, *Χαρούμενη Έπιστήμη*, Θεσσαλονίκη, Έκδοτική Θεσσαλονίκης, μετ: Ζήσης Σαρίκας, (χ.χ.), σ. 114.

ΑΠΟ ΤΟ ΞΕΜΑΓΕΜΑ ΣΤΟ ΞΑΝΑΜΑΓΕΜΑ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ;*

Με άφορμή τό βιβλίό τών Ο. Carl Simonton, Stephanie Matthews-Simonton, James L. Greighton, *Γίνε Ξανά Καλά. Μιά όλιστική προσέγγιση στη θεραπεία του καρκίνου*, έκδ. Ίάμβλιχος, Άθήνα 1988

της Έλένης Άνδριάκαινα

Παράξενο πράγμα ό καρκίνος
Κανείς δέν ξέρει τήν αίτία
Χτυπά τίς άκκληρες γυναίκες,
Κι άντρες σάν παίρνουνε τή σύνταξή τους
Είναι σά νά πρέπει νά πληρώσουν,
Τή δημιουργική φωτιά πού τούς έσθισε.
W. H. Auden, Miss Gee

Ό νοϋς μπορεί νά θεραπεύσει τίς ασθένειες τό ίδιο καλά
όπως μπορεί και νά τίς προκαλέσει

Simonton et al., *Γίνε Ξανά Καλά*

Θέληση για ζωή. Ό νοϋς ως θεραπευτής, ό νοϋς ως φονιάς. Μπορείτε νά παλέψετε για τή ζωή σας. Νέος νοϋς, νέο σώμα. Βλέποντας μέ τά μάτια του νοϋ.

Ίδού μερικοί τίτλοι από τά βιβλία πού διεκδικούν σήμερα μία σημαντική θέση στά θεραπευτήρια τής χώρας – μία θέση δίπλα στό προσκέφαλο του άσθενούς, εκεί πού παραδοσιακά κείτονταν ή γραφή, βίοι θαυματουργών άγίων, ένα μικρό εικόνισμα. Τό *Γίνε Ξανά Καλά* είναι ένα από αυτά: άφορά τήν όλιστική αντιμετώπιση του καρκίνου και έπιχειρεί νά ενημερώσει τόν αναγνώστη σχετικά μέ τή σχέση μεταξύ νοϋ, σώματος και συναισθημάτων. Οι συγγραφείς του, Ο.Κ. Σίμοντον, Στ. Μάθιους-Σίμοντον και Τζ. Κρέιτον (Ο. C. Simonton, St. Matthews-Simonton και J. Creighton) –ό πρώτος είναι όγκολόγος έρευνητής και οι άλλοι

δύο προέρχονται από τό χώρο τής ψυχολογίας και τής συμβουλευτικής– λειτουργούν ένα νέο κέντρο θεραπείας καρκίνου στό Τέξας. Τό σύγγραμμά τους για τήν αντιμετώπιση τής ασθένειας αποτελεί ένα τυπικό δείγμα μιας αξιοσημείωτης, τά τελευταία χρόνια, έκδοτικής παραγωγής βιβλίων και περιοδικών σχετικών μέ ζητήματα ύγείας τά όποια δέν ανήκουν στό χώρο τής κλασικής ιατρικής. Σκοπός τών συγκεκριμένων έγχειριδίων, πού γνώρισαν σημαντική άνθηση μετά τό '60, δέν είναι τόσο νά παράσχουν πληροφορίες για τή φύση και τή συμπτωματολογία τών ασθeneιών, αλλά νά διαμορφώσουν ένα σώμα γνώσεων και τεχνικών για τήν έξωιατρική διαχείριση τής νόσου, για τήν αντιμετώπισή της από τόν άρρωστο και τήν οικογένειά του.

Τό *Γίνε Ξανά Καλά* είναι ουσιαστικά ένα manual, ένα έγχειρίδιο του τύπου «Κάντο μόνος σου», τό όποιο άπευθύνεται όχι μόνο σέ άσθενείς αλλά στό ευρύτερο αναγνωστικό κοινό πού ενδιαφέρεται για τήν πρόληψη τής ύγείας του. Πέρα από τίς θεωρητικές αναλύσεις, οι Σίμοντον κ.ά., δίνουν συμβουλές για τό πώς ό άσθενής μπορεί νά αποκτήσει μία ενεργητική στάση άέναντι στην άρρώστια και νά έλέγξει τήν πορεία της. Άπό τίς πρώτες κιόλας σελίδες είναι έμφα-

* Σέ μία πρώτη μορφή, τό παρόν κείμενο ανακοινώθηκε στό Διεθνές Διεπιστημονικό Συμπόσιο *Σώμα, Έκπαίδευση και Βιοματική Γνώση* πού διοργάνωσε τό Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Έκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ρέθυμνο, 5 & 6 Νοεμβρίου 2004.

νής ή προσπάθειά τους να υπερασπιστούν νέες αντιλήψεις για την θεραπεία οι οποίες αποδυναμώνουν τα θεμέλια της κλασικής ιατρικής και φαίνεται να επαληθεύονται από τις δικές τους έρευνες:

«Οι περισσότεροι ασθενείς που έρχονται σε μας από διάφορες πολιτείες έχουν λάβει από τους γιατρούς τους διάγνωση "ιατρικά αθεράπευτος". Σύμφωνα με τις στατιστικές, έχουν έλπιδα ζωής ένα χρόνο (...). Οι ιδέες και οι τεχνικές που περιγράφονται σε αυτό το βιβλίο είναι αυτές που μεταχειριζόμαστε στο Κέντρο [μας], για να δείξουμε στους ασθενείς μας πώς μπορούν να συμβάλουν στο να γίνουν ξανά καλά και να ζήσουν μία ζωή που να τους ανταμείβει και να τους ικανοποιεί».

Ας σημειώσουμε καταρχήν ότι η συμβουλευτική της ασθένειας δεν αποδίδει απλά στη θεραπεία των παθήσεων αλλά έξαρχής ορίζει τον στόχο της πολύ ευρύτερα, ή θεραπευτική δηλαδή παρέμβαση αφορά και τον τρόπο ζωής των ασθενών. Άξιοσημείωτο είναι επίσης ότι η ψυχοθεραπεία στρέφει το ενδιαφέρον της σε εκείνες τις περιπτώσεις τις οποίες η ιατρική έχει ορίσει ως «ιατρικά αθεράπευτες». Από αυτήν την άποψη, ή συμβολή της στην ανάρρωση ασθενών με δυσμενή πρόγνωση έχει ως πρακτικό αποτέλεσμα, αν όχι την διάψευση τουλάχιστον την αποδυνάμωση της πίστης στη δύναμη και το κύρος της επιστήμης.

Η εξέπλωση των ολιστικών αντιλήψεων αποτελεί μία διαδικασία που συνοδεύεται από την ανακατανομή της εξουσίας για τον έλεγχο της υγείας προς όφελος της ψυχολογίας, της ψυχοθεραπείας και της συμβουλευτικής. Σύμφωνα με τους ειδικούς, ή κλασική ιατρική δεν μπορεί πλέον να διεκδικεί το μονοπώλιο στη διαχείριση του σώματος και της αρρώστιας. Αν και ούδέποτε αμφισβητείται ρητά ή πρόοδος και ή συνεισφορά της, επιμένουν ότι ο ασθενής, πέρα από την συνεργασία του με τους αρμόδιους γιατρούς, θά πρέπει να στραφεί στον εαυτό του για να δει τό δικό του ρόλο στην ανάρρωσή:

«Αυτό τό βιβλίο θά δείξει στους ανθρώπους που πάσχουν από καρκίνο ή άλλες σοβαρές ασθένειες, ότι μπορούν να παίξουν ενεργό ρόλο στη θεραπεία τους προκειμένου να γίνουν ξανά καλά. Επίσης θά δείξει σε εκείνους που δεν είναι άρρωστοι ότι μπορούν να παίξουν ενεργό ρόλο στη διατήρηση της υγείας τους» (Simonton 1988, 19-20).

Όπως όμολογούν οι Σίμοντον κ.ά., ενώ τό Κέντρο τους είχε σκοπό να δουλεύει παράλληλα και όχι ανταγωνιστικά με τους γιατρούς, οι ίδιοι συνάντησαν σοβαρές αντιδράσεις από τους θεράποντες της κλασικής ιατρικής. Η έννοια βέβαια του ενεργητικού ασθενούς στην οποία αναφέρονται δεν είναι άγνωστη στην κλινική πρακτική. Στο πλαίσιο αυτό όμως, ή ενεργητικότητα συνίσταται στην προθυμία του ασθενούς να αναλάβει τό ρόλο που του έγχωρεείται στο πλαίσιο του νοσοκομειακού θεσμού και να ανταποκριθεί στις προσδοκίες των γιατρών (λήψη φαρμάκων, συμμόρφωση προς

τίς υποδείξεις του θεράποντος ιατρού κ.λπ.). Οι αντιδράσεις προς τίς εναλλακτικές αντιλήψεις των Σίμοντον κ.ά., δεν πρέπει λοιπόν να αφορούν την έννοια της συμμετοχής του ίδιου του ασθενούς στη διατήρηση, την απώλεια ή την ανάκτηση της υγείας του αλλά μάλλον τον ακραίο ιδεαλιστικό προσανατολισμό τους ο οποίος έρχεται συχνά σε αντίθεση με την υλιστικά προσανατολισμένη κλινική πρακτική.

Πρόκειται άλλωστε για στοιχείο τό οποίο τονίζεται στον πρόλογο της ελληνικής έκδοσης. Εκεί επιχειρείται ή ένταξη του *Γίνε Ξανά Καλά* στο πλαίσιο μίας επιστημολογικής τομής—μιας ριζικής αλλαγής στον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε την πραγματικότητα— ή οποία χαιρετίζεται μάλιστα ως ή άπαρχή της χειραφέτησης από την «τεχνοκρατική υποδούλωση και τον εκμηδενισμό της ανθρώπινης φύσης»:

«Ο κόσμος είναι μία ψευδαίσθηση (...). Αυτό που βλέπουμε (...) δεν είναι τίποτε άλλο από την αντίκλαση της σκέψης (...) "τό υλικό του σύμπαντος είναι νοητικό υλικό", αυτό είναι κάτι που οι Βουδιστές υποστηρίζουν εδώ και αιώνες (...) τό σύμπαν είναι τσίτα-μάτρα, δηλαδή νους (...). Όταν αλλάζουν τό βαθύτερα πιστεύω μας γινόμαστε αυτό που πιστεύουμε (...). Τά ψυχικά φαινόμενα [είναι] παραπροϊόντα της πανταχού παρουσίας. [Αφού] μέ τή σκέψη μας δημιουργούμε τή πραγματικότητά μας (...) μπορούμε να δημιουργήσουμε και συνθήκες υγείας» (Simonton 1988, 11-5).

Ερμηνεύοντας και χρησιμοποιώντας επιλεκτικά στοιχεία από διαφορετικά και ετερόκλητα μεταξύ τους συστήματα ιδεών¹—όπως ή ινδική γιόγκα, ή κυβερνητική, ο βουδισμός και ο άπειροστικός λογισμός του Λάιμπνιτς— ο ψυχοθεραπευτικός λόγος ισχυρίζεται ότι υπάρχει ένότητα των ψυχικών και σωματικών καταστάσεων με σκοπό να αποδείξει την καθοριστική επίδραση του νου πάνω στο σώμα:

«Ο αποκλεισμός των ιδεών και των συναισθημάτων του ατόμου από την ιατρική πρακτική δεν δικαιολογείται (...). Αν ο νους μπορεί να καταστήσει άρρωστο τό σώμα, θά μπορούσαμε να επιδράσουμε συνειδητά στο νου, ώστε να τό καταστήσει ξανά υγιές (...). Ο νους μπορεί να ανακουφίσει τίς ασθένειες τό ίδιο καλά, όπως μπορεί και να τίς προκαλέσει» (Simonton 1988, 38, 44, 46).

Ο ιδεαλιστικός προσανατολισμός της ψυχοθεραπευτικής προσέγγισης συνδυάζεται με την έμφαση που δίνεται στο υποκείμενο και τίς έρμηνείες του. Οι σκέψεις, τά συναισθήματα και οι έμπειρίες επέχουν θέση αίτιων της αρρώστιας. Μέ την καθοδήγηση των συγ-

1. Πρόκειται βέβαια για ετερόκλητα συστήματα ιδεών τά οποία όμως εξομοιώνονται καθώς διαβάζονται με κριτήριο να προσφέρουν απαντήσεις στο πρόβλημα των σχέσεων πνεύματος και ύλης, σώματος και ψυχής, υποκειμενικής ιδέας και αντικειμενικής πραγματικότητας κ.λπ.

γραφών του *Γίνε Ξανά Καλά*, ό ενδιαφερόμενος ανατρέχει στό παρελθόν και επιλέγει από τήν πρόσφατη μνήμη του σκόρπια συμβάντα και άποσπασματικά στοιχεία βάσει των οποίων φιλοτεχνείται τό ιστορικό τής ασθένειας. Άρνητικά και δυσάρεστα συναισθήματα που προέρχονται από έξαντλητική εργασία, επώδυνες εμπειρίες και πιεστικές κοινωνικές υποχρεώσεις συγκαταλέγονται, μεταξύ άλλων, στίς αιτίες που προκαλούν τή δυσλειτουργία του άνοσοποιητικού συστήματος. Οί «κακές» σκέψεις καταπονούν τό άνοσοποιητικό σύστημα, δηλαδή τή φυσική άμυνα του ανθρώπινου οργανισμού άπέναντι στό «κακό», και έτσι διευκολύνουν τή δράση των καρκινικών κυττάρων. Ό άσθενής μαθαίνει λοιπόν ότι αιτία τής άρρώστιας είναι ή άδιαφορία του για τό άνεκτίμητο δώρο τής ζωής και παροτρύνεται να κινητοποιήσει τή δύναμη τής θέλησής του για να γίνει «ξανά καλά». Όταν δέν ικανοποιούνται οι βαθύτερες, πνευματικές ανάγκες του ανθρώπου, τονίζουν οι Σίμντον κ.ά., και κυρίως ή ανάγκη για έναν προορισμό και ένα ανώτερο νόημα, τότε «τό σώμα με τήν ασθένειά του» στέλνει τό σήμα ότι παραμελούνται οι «άληθινές ανάγκες» του έαυτου. Για να ισχυροποιηθούν τή θέση τους, οι ειδικοί επικαλούνται τά πορίσματα των έρευνών που έχουν διεξαχθεί από ψυχολόγους, σύμφωνα με τά όποια, οι καρκινοπαθείς, πολύ πριν άρρωστήσουν, έπασχαν από έντονα συναισθήματα άπελπισίας, άπογοήτευσης και άδιαφορίας:

«Δέν φαίνονταν πιά προσκολλημένοι στη ζωή (...). Τό νόημα έφυγε από τή ζωή τους. (...) Ήταν έτοιμοι για τό θάνατο» (Simonton 1988, 77-8).

Η άρρώστια λοιπόν θεωρείται ένα μήνυμα που υποδεικνύει τήν ανάγκη του άσθενους να στραφεί προς τά ένδότερα για να ακούσει τή φωνή του «πραγματικού» του έαυτου τόν όποιον έχει άμελήσει, καταστείλει και καταπιέσει:

«Η ασθένεια επέτρεψε [στους καρκινοπαθείς] να καταπατήσουν τό κοινωνικό κατεστημένο και να αρχίσουν να αναπτύσσονται σαν άνθρωπινα πλάσματα» (Simonton 1988, 143).

Σέ αντίθεση με τήν κλασική ιατρική, ή άρρώστια δέν θεωρείται έδώ ως μία οργανική βλάβη αλλά προικίζεται με νόημα. Η φύση θεωρείται πλήρης νοήματος, δηλαδή, τό ανθρώπινο σώμα διαθέτει μία σοφία, διακατέχεται από μία «δημιουργική πρόθεση», ενώ προνοεί για τόν άνθρωπο που έχει ξεστρατίσει από τό δρόμο του και έχει ξεφύγει από τόν προορισμό του.

Τό *Γίνε Ξανά Καλά* προτείνει μία όλιστική προσέγγιση στη θεραπεία του καρκίνου, άσκει κριτική στη μηχανιστική πρόσληψη του κόσμου και τήν εργαλειώδη σχέση του ανθρώπου με τή φύση και έντάσσεται στό πεδίο των άλλαγών που έχουν συντελεστεί στη σύγχρονη κοινωνία αναφορικά με τήν πρόσληψη των σχέσεων σώματος και πνεύματος. Σύμφωνα με τήν

έναλλακτική, όλιστική προσέγγιση, ό άσθενής δέν πρέπει να αντιμετωπίζεται ως παθητικό αντικείμενο, ως άδρανές μηχανικό σώμα αλλά ως «άνθρωπος». Η άρρώστια θεωρείται μία ψυχοκοινωνική δυσλειτουργία και σχετίζεται με προβλήματα που άφορούν όχι μόνο τόν οργανισμό, αλλά ευρύτερα τις κοινωνικές σχέσεις του άτομου, κυρίως δέ, τή σχέση με τόν έαυτό. Αυτό που χρειάζεται λοιπόν θεραπεία δέν είναι ή ασθένεια, ως άπομονωμένη όντότητα, αλλά συνολικά ό άσθενής ως πρόσωπο.

Τό πρόσφατο ενδιαφέρον για τήν ψυχοθεραπευτική προσέγγιση και, κυρίως, ή άπήχησή της στά μικρομεσαία κοινωνικά στρώματα συναρτάται με τήν προσπάθεια να κατανοηθεί ή άρρώστια με όλιστικό τρόπο ώστε να μην άκυρώνεται ή άτομική εμπειρία τής νόσου αλλά να έρμηνεύεται σε ένα πεδίο τό όποιο βρίσκεται πέραν τής τεχνικής, εργαλειώδη σκέψης. Η όλιστική αντίληψη καθώς συνεχί τήν σωματική κατάσταση με τις άλλες όψεις του έαυτου, συνδέει τόν ρόλο του άσθενους με τούς άλλους ρόλους που διεκπεραιώνουν τά άτομα στην καθημερινότητά τους, ένοποιεί τις διάσπαρτες κατακερματισμένες εμπειρίες του υποκειμένου και συγχρόνως, προικίζει τήν άρρώστια με μία ήθική, πνευματική διάσταση. Σέ αντίθεση προς τήν κλασική ιατρική, ή ψυχοθεραπευτική προσέγγιση αναβαθμίζει τήν υποκειμενική διάσταση τής νόσου διότι τήν αντιμετωπίζει ως μέρος τής βιογραφίας του άσθενους. Οί ειδικοί προσανατολίζονται τις έρευνές τους για να έντοπίσουν τούς παράγοντες που άφορούν όχι απλά τήν ασθένεια, στην τυπική της μορφή – σαν περίπτωση που ταξινομείται άφηρημένα και άπρόσωπα – αλλά στην ιδιαίτερη, έξατομικευμένη της μορφή. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν, ή επιδίωξή τους είναι να άπαντήσουν έρωτήματα τά όποια ή κλασική ιατρική, παρ' όλες τις προόδους τής έρευνας και τής τεχνολογίας, άφησε άναπάντητα. Έπιζητούν λοιπόν να υπερβούν τά όρια τής επιστημονικής γνώσης και να έξηγήσουν «πλήρως» τήν προέλευση του κακού, τής ασθένειας:

«Έξωτερικοί παράγοντες, άκτινοβολίες, διατροφή – όλα αυτά μπορεί να παίζουν κάποιο ρόλο στην αίτιολογία τής ασθένειας αλλά κανένας από αυτούς δέν έξηγει πλήρως γιατί όρισμένα άτομα, σε κάποια συγκεκριμένη στιγμή τής ζωής τους, έρχονται άντιμέτωπα με τόν καρκίνο (...). Είναι καιρός να δούμε ότι ό συσχετισμός του νοϋ, του σώματος και των συναισθημάτων μπορεί να μάς προμηθεύσει μιάν άπάντηση σε ό,τι άφορά τήν έρώτηση "Γιατί σε έμένα;"». (Simonton 1988, 59).

Η έναλλακτική, ψυχοθεραπευτική προσέγγιση θεμελιώνεται σε ένα έρώτημα τό όποιο δέν προέρχεται από τό χώρο τής επιστήμης αλλά υποβάλλεται από τούς μη ειδικούς. Πρόκειται για ένα έρώτημα που τίθεται συχνά και σχεδόν άνακλαστικά από τά κοινωνικά υποκείμενα, από τούς ίδιους τούς άσθενείς, στην προσπά-

θεία τους να διαχειριστούν μιά επώδυνη και άκατανόητη εμπειρία:

«Πολλοί ασθενείς έρχονται σέ έμās μερδεμένοι σχετικά μέ τό τί είναι καρκίνος και τί τόν προκαλεί. Οί περισσότεροι από αυτούς αναρωτιούνται "Γιατί σέ έμένα;" "Γιατί έγώ;". Αυτό τό ερώτημα είναι ό πραγματικός πυρήνας του βιβλίου μας» (Simonton 1988, 48).

Η κλασική ιατρική μπορεί να κάνει διάγνωση και να δώσει τόν όρισμό της κατάστασης, μπορεί ακόμη να περιγράψει τά αίτια της ασθένειας, δέν μπορεί όμως να απαντήσει στο γιατί τό συγκεκριμένο πρόσωπο αρρώστησε από καρκίνο. Τό ερώτημα «Γιατί σέ έμένα», «Γιατί έγώ» δέν τίθεται από τό κλασικό ιατρικό παράδειγμα διότι ή αιτιότητα της αρρώστιας άφορā σέ φυσικούς, υλικούς παράγοντες, τό δέ νόημά της προσδιορίζεται ανεξάρτητα από τά διώματα, τίς ιδέες και τήν προσωπικότητα του ασθενούς. Τό ερώτημα «Γιατί έγώ», τό όποιο ή ψυχοθεραπευτική προσέγγιση της ασθένειας ζητά να απαντήσει, δέν ανήκει στο πεδίο της κλασικής έπιστήμης, απαντάται, όμως, στο πλαίσιο της θρησκευτικής διαχείρισης του πόνου. Παρά τήν ποικιλία των παραδοσιακών και θεολογικών αντιλήψεων, σημαντικό είναι ότι ή αρρώστια προικίζεται μέ μιά βαθιά πνευματική σημασία, αποκτά ένα βαθύτερο, υπαρξιακό νόημα. Στην παραδοσιακή θεοδικία, οι ασθενείς δέν θεωρούνται αλλά δεδομένα στον έξωτερικό, φυσικό κόσμο, αλλά έρμηνεύονται ως ένσωματώσεις της σχέσης Θεού και ανθρώπου, και, μέ αυτήν τήν έννοια, αποτελούν σημάδια της πνευματικής και ήθικης ζωής του ασθενούς. Η εξήγηση της ασθένειας από τήν ιατρική έπιστήμη, χωρίς καμία αναφορά στη θεία παρέμβαση, έρχόταν σέ σύγκρουση μέ τή θρησκευτική έννοια της ασθένειας ως άμαρτίας, ως ενός ήθικου γεγονότος για τό όποιο τό πρόσωπο είναι υπεύθυνο. Υπό τήν επίδραση ενός συνεχώς αυξανόμενου σέ δύναμη και κύρος ιατρικού επαγγέλματος, ή μηχανιστική θεώρηση του σώματος αποτέλεσε μέρος της διαδικασίας εκκοσμίκευσης που έδωσε έμφαση στην ικανότητα του ανθρώπου να συλλάβει και να εξηγήσει τόν κόσμο μέσω όρθολογικών έννοιών. Ορίζοντας τό νόημα ως αποτέλεσμα της διαταραχής των φυσιολογικών λειτουργιών του σώματος, ή ιατρική κατάφερε να απαλλάξει τήν αρρώστια από τά μαγικοθρησκευτικά περιεχόμενα και να τήν αποσυνδέσει από τήν άμαρτία και τήν τιμωρία. Έτσι, διέσωξε ουσιαστικά τους ασθενείς από τήν καχυποψία της κοινότητας και τήν ήθική καταδίκη. Από τήν άλλη όμως πλευρά, ή διαδικασία έξορθολογισμού των σωματικών φαινομένων όδηγούσε στον κατακερματισμό του έαυτού, στην άποσπασματικότητα των εμπειριών οι όποιες περιέρχονταν σταδιακά σέ διαφορετικές βαθμίδες δικαιοδοσίας, σέ διαφορετικές αυθεντίες (άμαρτία/θρησκεία, παρέκκλιση/νόμος, αρρώστια/ιατρική). Η εργαλειοτική όρθολογικότητα της έπιστήμης συνέβαλε στην άπομάγευση της φύσης, συγχρόνως όμως, ή ρομαντική αντίδραση στίς ρασιοναλι-

στικές θεωρίες του Διαφωτισμού έστιαζόταν στην ανάγκη του ανθρώπου για νόημα, στην ένότητά του μέ τή φύση, τήν αξία των συναισθημάτων και μιάς αυθεντικής κοινότητας όπου ό άλλοτριωμένος έαυτός θά ανακτήσει τήν ολότητα της ύπαρξής του.

Σέ αντίθεση μέ τήν άπρόσωπη γραφειοκρατική όργάνωση του σύγχρονου νοσοκομείου, ή ψυχοθεραπεία προάγει τή ρητορική αφήγηση αντί της άνάλυσης, θεμελιώνεται στην οικεία, προσωπική σχέση μεταξύ του ειδικού και του μη ειδικού, αναβαθμίζει τό νόημα και τό δίωμα της ασθένειας, ενώ ένισχύει τό κύρος των εξηγήσεων που δίνονται από τους ασθενείς στην προσπάθειά τους να άφηγηθούν και να κατανοήσουν τήν κατάστασή τους:

«Μάθαμε να άκοΰμε τους ασθενείς μας προσεκτικά [και έτα] βρήκαμε τή σχέση ανάμεσα στα συναισθήματα και τήν ασθένεια (...). Καθώς άνακαλύπταμε ότι ολόκληρο τό άτομο συμμετέχει στην πορεία της ασθένειας, άρχισαμε να δίνουμε μεγαλύτερη προσοχή σέ ότιδήποτε μās έλεγαν οι ασθενείς μας» (Simonton 1988, 81).

Μέ αυτόν τόν τρόπο, μειώνεται τό χάσμα ανάμεσα στον ειδικό/γιατρό και τόν μη ειδικό/άσθενή, τό όποιο, μεταξύ άλλων, άφορā τους διαφορετικούς κώδικες αντίληψης που συμμερίζεται ό κοινός νοΰς και ή έπιστήμη μειώνεται, δηλαδή, ή διαφορά ανάμεσα στίς εξηγήσεις των σωματικών φαινομένων που παρέχει ή ιατρική έπιστήμη άφενός, και ή καθημερινή γνώση, άφετέρου. Η εξήγηση της αρρώστιας δέν συντελείται στο πλαίσιο της άκατάληπτης, ιατρικής όρολογίας, αλλά στην οικεία καθημερινή γλώσσα. Έπίσης, ή θεραπευτική σχέση έμφανίζεται άμφίδρομη, λιγότερο άνιση και έξουσιαστική άφου, όπως σημειώνουν οι Σίμοντον κ.ά., και οι ίδιοι, ως ειδικοί, «διδάσκονται πολλά» από τους άπλους ανθρώπους, τους ασθενείς τους:

«Μία από τίς ασθενείς μας ή όποια μās δίδαξε πολλά ήταν ή Μίλι (...). Ηρθε σέ μās πεισμένη ότι είχε προκαλέσει μόνη της τήν αρρώστια (...). Μās είπε ότι είχε "άρρωστήσει τόν έαυτό της" (...). Μās άνέφερε τήν πραγματική πορεία των σκέψεών της (...). Βρισκόταν κοντά στην ήλικία της συνταξιοδότησης της (...), ήταν δασκάλα στο δημοτικό (...), οι μαθητές της τήν ένοχλούσαν (...), ήταν άνύπαντρη (...), όλος ό κόσμος της φαινόταν χάλια. Δέν έπιθυμούσε να ζήσει (...), τίς νύχτες σκεφτόταν τό θάνατο» (Simonton 1988, 81-2).²

Προσπαθώντας να ένισχύσουν τή σύνδεση ανάμεσα στην σκέψη του θανάτου και τήν πρόκληση της αρρώ-

2. Άνθρωπολογικές μελέτες βεβαιώνουν ότι οι ασθενείς συνηθίζουν στίς άφηγήσεις τους να συσχετίζουν ένα τραυματικό συμβάν μέ τήν εκδήλωση της αρρώστιας, βλ. ένδεικτικά, Β. Good, *Medicine, Rationality and Experience. An Anthropological Perspective*, Cambridge Univ. Press, Cambridge 1995, σ. 8.

στιας, οἱ εἰδικοί ἀναφέρουν ἀκόμα περισσότερο στοιχεῖα ἀπό τίς ἀφηγήσεις τῶν ἀσθενῶν: «Πολλοί ἀσθενεῖς μας θυμοῦνται ὅτι εὔχονταν νά πεθάνουν, αἰσθάνονταν ἀπελπισμένοι καί σκέφτονταν τό θάνατο. Ἐκᾶναν τίς καθημερινές τους ἀσχολίες ἀλλά τό νόημα ἔφυγε ἀπό τή ζωή τους. Δέν φαίνονταν πιά προσκολλημένοι στή ζωή» (Simonton 1988, 78, 83).

Ἡ δομή τοῦ ψυχοθεραπευτικοῦ λόγου ἐμφανίζει ἐδῶ μιά ὁμολογία μέ τή μαγικοθηρησκευτική σκέψη καθώς συμμερίζεται τήν παραδοχή ὅτι ἡ σκέψη τοῦ θανάτου σκοτώνει, δηλαδή, ἡ ἰδέα παράγει τό πραγματικό γεγονός τοῦ θανάτου, ἐνῶ ἡ βούληση καί ἡ ἐπιθυμία τῆς ζωῆς μπορεῖ νά ἐλέγξει τίς φυσικοχημικές λειτουργίες τῆς ὕλης καί νά προλάβει ἢ νά θεραπεύσει τήν ἀρρώστια. Ἔτσι, δέν μᾶς ξαφνιάζει ἡ προσπάθεια τῶν Σίμοντον κ.ἄ. νά ἐξερευνήσουν τά «μυστήρια τῆς θεραπείας», φράση πού προέρχεται ἀπό τόν τίτλο ἐνός εἰδικοῦ κεφαλαίου στό ὁποῖο ἀναφέρονται στά ὄρια τῆς ἱατρικῆς ἐπιστήμης:

«Στήν ἱατρική τεχνολογία ἔχει ἐπενδυθεῖ χρόνος, χρήμα καί γνώση (...) οἱ ἄνθρωποι ὅμως συνεχίζουν νά πεθαίνουν [ἐνῶ] πολλά ἀπό τά ἀπαραίτητα συστατικά τῆς θεραπείας παραμένουν μυστηριώδη. Εἶναι σπουδαῖο νά θυμόμαστε τά ὄρια τῆς γνώσης μας» (Simonton 1988, 31-2).

Ἐκεῖ λοιπόν πού ἀρχίζουν τά ὄρια τῆς ἐπιστήμης, οἱ εἰδικοί ἀνιχνεύουν τό μυστήριο τῆς ζωῆς καί τοῦ θανάτου, καθοδηγώντας τούς ἀσθενεῖς τους νά ἀφηγηθῶν καί καθοδηγούμενοι ἀπό τίς ἀφηγήσεις τους. Μέ αὐτόν τόν τρόπο, ἡ ψυχοθεραπευτική πραγματογνωμοσύνη προσοδίδει κύρος καί ἀξιοπιστία στίς ἀντιλήψεις τοῦ «κοινοῦ νοῦ» γιά τήν ἀρρώστια καί τούς τρόπους ἐξήγησης καί ἀντιμετώπισης της – κύρος, τό ὁποῖο ἡ κλασική ἱατρική, κατά τόν ἀγῶνα της ἐναντίον τῶν προκαταλήψεων, τῶν δεισιδαιμονιῶν καί τῶν ἀνορθόδοξων πρακτικῶν τῆς λαϊκῆς ἱατρικῆς, τό εἶχε στερήσει. Χαρακτηριστικό εἶναι τό παράδειγμα τῆς «μυστηριώδους ἀνάρρωσης», ὅπως ἀποκαλοῦν τήν ἴαση ἐνός «ἀθεράπευτου», σύμφωνα μέ τή διάγνωση τῆς κλασικῆς ἱατρικῆς, πελάτη τους:

«Στήν κλινική πού πῆγα γιά χημειοθεραπεία εἶχα μιά ἀπρόσωπη μεταχείριση (...). Ἔτσι ἔγινε ἕνα «μὴ διαφοροποιημένο» καρκίνωμα στό δωμάτιο 351-A (...). Στά μάτια ὄλων ἤμουν ἤδη πεθαμένος. Κατά τή διάρκεια τῶν μηνῶν πού ἔκανα ἐντατική χημειοθεραπεία κνηγοῦσα ἕνα θαῦμα (...). Πολλές φορές οὐρλιαζα, «Ἀνάθεμά σε καρκίνε! Βγές ἐξω ἀπό τό σῶμα μου!» (Simonton 1988, 35).

Ἐδῶ, ὁ ἀναθεματισμός τῆς ἀρρώστιας προσομοιάζει μέ τόν ἐξορκισμό τῶν κληρικῶν γιά τήν ἀπαλλαγὴ τῶν πιστῶν ἀπό τίς δαιμονικές δυνάμεις πού προκαλοῦν τήν ἀπίσχυανση τῆς ζωτικότητάς τους, τῆς σωματικῆς, ψυχικῆς καί πνευματικῆς τους ὑγείας.

Ἀνεξάρτητα ἀπό τήν ὅποια ἐγκυρότητα τῶν ἐρευνῶν γιά τή σχέση ἀνάμεσα στόν καρκίνο καί τά ὀδυνηρά συναισθήματα ἢ τήν κατάθλιψη, ὁ ψυχοθεραπευτικός λόγος διαμορφώνει μιά «καρκινική προσωπικότητα»: ὁ καρκινοπαθής, ἕνας ἄνθρωπος κατακλυσμένος ἀπό πάθη καί ἐπιθυμίες τά ὁποῖα, μὴ μπορώντας νά βροῦν διέξοδο πρὸς τά ἔξω, στρέφονται κατά τοῦ ἑαυτοῦ – «Τόν ἔφαγε τό κακό του», λέει ὁ λαός. Ἐξᾶλλου, καθώς τὰ κακοῖθη κῦτταρα περιέχουν ἀνακριθεῖς πληροφορίες μέ ἀποτέλεσμα νά μὴν ἐπιτελοῦν τή λειτουργία γιά τήν ὁποία προορίζονται – εἶναι κῦτταρα ἀντάρτες, παράλογα, ἀπειθαρχα, δέν ἀκολουθοῦν κανέναν νόμο, εἶναι χαοτικά – γίνονται μιά ἀπειληκὴ μεταφορὰ τῆς ἀποτυχημένης κοινωνικοποίησης. Ἡ εἰκονοποιία τῆς νόσου προσφέρεται γιά τήν κριτική τοῦ πολιτισμοῦ ὁ ὁποῖος, καταστέλλει τήν ἐξωτερικέυση τοῦ πάθους, ἐξίσου ὅμως ὁ καρκίνος παραπέμπει στήν κοινωνικὴ παρέκκλιση, τήν ἀποδιοργάνωση καί τήν ἀνομία. Ἐνῶ γιά τή ρομαντικὴ κοσμοθεώρηση τοῦ προηγούμενου αἰῶνα, ἡ φυματίωση ἦταν ἕνα εἶδος ἐξύψωσης τῆς συνείδησης καί πνευματικῆς ἐκλέπτυνσης, σημάδι μιᾶς ταλαντούχας, εὐαίσθητης καί διανοούμενης φύσης, ὁ καρκίνος θεωρεῖται μιά πάθηση πρὸς τήν ὁποία «εἶναι ἰδιαίτερα ἐπιρρεπεῖς οἱ σωματικά καταβεβλημένοι, οἱ ἐσωστρεφεῖς, οἱ καταπιεσμένοι καί προπαντός, ὅσοι ἀπωθοῦν τό θυμό τους ἢ τίς σεξουαλικές τους ὀρμές». ³ Ἐχοντας διώσει ἡ ἴδια, ὡς ἀσθενής, τά στιγμιαιστικά ἀποτελέσματα τῶν μεταφορῶν τοῦ καρκίνου, ἡ Σούζαν Σόνταγκ θεωρεῖ ὅτι «ἕνα μεγάλο μέρος ἀπό τή δημοτικότητα καί τήν πειστικότητα τῆς ψυχολογίας προέρχεται ἀπό τό γεγονός ὅτι ἀποτελεῖ μιά ἐξιδανικευμένη πνευματοκρατία» πού ἐπιβεβαιώνει ἐπιστημονικά τήν ὑπεροχὴ τοῦ πνεύματος ἐπὶ τῆς ὕλης. ⁴ Ὡστόσο, ὅ,τι οἱ ὀλιστικές προσεγγίσεις μπορεῖ νά ἐπιτρέπουν τήν ἀναζωπύρωση τῶν παραδοσιακῶν ἢ τῶν μαγικοθηρησκευτικῶν ἀντιλήψεων τῆς ἀσθένειας δέν προκαλεῖ ἀμηχανία στοὺς εἰδικούς τῆς ψυχοθεραπείας στό βαθμὸ πού ἀναγνωρίζουν τή συμβολικὴ τους ἀποτελεσματικότητα:

«Μερικοὶ ἀσθενεῖς μας βλέπουν (...) κάποια μαγι-

3. Susan Sontag, *Ἡ νόσος ὡς μεταφορὰ*, Ὑψίλον, Ἀθήνα 1993, σ. 106.

4. «Ἡ ἀναπόδραστη αὐτὴ ὕλικὴ πραγματικότητα, ἡ νόσος, μπορεῖ νά δεχτεῖ μιά ψυχολογικὴ ἐρμηνεία. Ὁ ἴδιος ὁ θάνατος μπορεῖ νά θεωρηθεῖ, τελικά, ψυχολογικό φαινόμενο. Ὁ Γκρόντεκ διακήρυξε στό *Βιβλίον γιά τό Αὐτό* (ἀναφερόμενος στή φυματίωση): «Θά πεθάνει μόνο αὐτός πού ἐπιθυμεῖ νά πεθάνει, αὐτός γιά τόν ὁποῖο ἡ ζωὴ εἶναι ἀνυπόφορη». Σέ ἕνα μεγάλο μέρος τῆς ψυχολογικῆς σκέψης [...] ὑπονοεῖται σιωπηρὰ ἡ ἐπαγγελία ἐνός πρόσκαιρου θριάμβου πᾶνω στό θάνατο [...]. Μέρος τῆς ἄρνησης τοῦ θανάτου σ' αὐτόν τόν πολιτισμὸ εἶναι καί μιά μεγάλη διεύρυνση τῆς ψυχικῆς νόσου». Susan Sontag, *Ἡ νόσος ὡς μεταφορὰ*, ὁ.π., σ. 61-62.

κή ή θεία παρέμβαση πού βγάξει τά καρμινικά κύτταρα από τό σώμα τους» (Simonton 1988, 171).

Η στάση αυτή μπορεί βέβαια νά έρχεται σέ αντίθεση μέ τίς ρασιοναλιστικές προσεγγίσεις του σώματος, δέν φαίνεται όμως ασύμβατη μέ τίς επιδιώξεις του ψυχοθεραπευτικού λόγου ό όποιος, αντίθετα μέ τήν ιατρική, δέν υποβαθμίζει, αλλά αξιοποιεί τίς έρμηνείες τών ίδιων τών ασθενών για τήν αρρώστια και τήν υγεία.

Η κλασική ιατρική αποφεύγει νά θέσει έρωτήσεις και νά δώσει άπαντήσεις στά ύπαρξιακά προβλήματα του ανθρώπου, στο πρόβλημα του νοήματος του πόνου, τής δοκιμασίας, τής ασθένειας και του θανάτου. Έτσι άλλωστε διακρινόταν από μιά παραδοσιακή θεοδικία για τήν όποία ή ασθένεια συνδέεται μέ τή θεϊκή παρέμβαση και προικίζεται μέ πνευματικό, υπερβατικό νόημα. Πράγματι, όπως σημειώνουν οι Τζ. Ρέβελ (J. Revel) και Τζ. Πήτερ (J. Peter) στο Έργο τής Ιστορίας, ή ιατρική έπιστήμη, κάνοντας πέρα τό φαντασικό τών ασθενών προς όφελος τής αντικειμενικότητας τών συμπτωμάτων τους, δέν έπαψε νά σκέφτεται πώς νά προστατέψει ένα πεδίο βεβαιότητων: νά εξορκίσει καθετί πού δέν έχει μιά εύεξηγήτη επίδραση.⁵ Νά, όμως, πού οι αλλαγές πού συντελούνται τίς τελευταίες δεκαετίες στίς σύγχρονες κοινωνίες μās υποχρεώνουν νά ξανασκεφτούμε τή διαδικασία του εξορθολογισμού και τής έκκοσμίκευσης, νά προσεγγίσουμε μέ νέους όρους τίς σχέσεις ανάμεσα στή θρησκεία και τήν έπιστήμη και νά προσεγγίσουμε ιστορικά τίς συγκλίσεις, τίς αποκλίσεις, τίς διολισθήσεις και τούς αποκλεισμούς πού διέπουν τόν διάλογο τών παραδοσιακών αντίληψεων, τής μαγικοθρησκευτικής σκέψης και του ψυχοθεραπευτικού λόγου πού κερδίζει άπήχηση σέ όλοένα και εύρύτερα στρώματα του πληθυσμού.

Υποσχόμενη τή θεραπεία τών βαθύτερων, πνευματικών και ύπαρξιακών αναγκών του ανθρώπου, έπιχειρώντας νά όρίσει τόν σκοπό και τό νόημα τής ζωής και νά άπαντήσει σέ έρωτήματα (Γιατί εγώ, Γιατί έμένα), τά όποία βρίσκονταν έξω από τά όρια δικαιοδοσίας τής έπιστήμης, ή ψυχοθεραπεία αναλαμβάνει σέ σημαντικό βαθμό τίς λειτουργίες τής παραδοσιακής θεοδικίας. Έξηγει, καθησυχάζει, νουθετεί, καθοδηγεί και ένδυναμώνει όχι τή δύναμη τής πίστης, αλλά τή δύναμη τής θέλησης. Ένισχύει άκόμη τήν πίστη στον έλεγχο πού μπορεί νά άσκήσει τό κοινωνικό υποκείμενο πάνω στο σώμα του, όχι μέ τή γνώση ή τήν τεχνολογία, αλλά μέ τήν ικανοποίηση τών βαθύτερων, πνευματικών του αναγκών. Η ψυχοθεραπεία φτιάχνει ένα νόημα για τήν αρρώστια και έτσι, ή σχέση ανάμεσα στίς σωματικές καταστάσεις, τήν ήθική και τό πρόσωπο αποκαθίσταται μέ νέους όρους. Ο ασθενής μπορεί νά θεραπευτεί όχι μέσω τής προσευχής, τής μετάνοιας ή τής θρησκευτικής εξομολόγησης, αλλά μέσω τής εξομολογητικής πρακτικής στο πλαίσιο τής ψυχοθεραπευ-

τικής συνεδρίας. Εκεί, μέ τήν καθοδήγηση του ειδικού θεραπευτή, τής σύγχρονης έκκοσμηκευμένης έκδοχής του κληρικού, τό πρόσωπο έξιστορεί τίς έμπειρίες και τά συναισθήματά του, ενώ προσπαθεί νά συνθέσει τά διάσπαρτα κομμάτια τής άτομικής βιογραφίας σέ έναιαίο, συνεκτικό αφήγημα. Ένώ για τήν παραδοσιακή θεοδικία, ή αρρώστια δοκιμάζει τούς ένάρητους και ένδυναμώνει τήν πίστη τους ή παιδεύει τούς άμαρτωλούς, δίνοντάς τους μιά εύκαιρία νά έπιστρέψουν στο δρόμο του θεού και νά σώσουν τήν ψυχή τους, για τήν ψυχοθεραπεία, ή ασθένεια είναι μιά εύκαιρία νά βρει κανείς τόν «πραγματικό» του έαυτό. Η νόσος δέν έρμηνεύεται ως σύμπτωμα μιάς όργανικής διαταραχής, ούτε ως διατάραξη τών σχέσεων του πιστού μέ τό θεό, αλλά αποδίδεται σέ έναν άλλοτριωμένο και ύλιστικό τρόπο ζωής πού εστιάζει στά έπιτεύγματα και όχι στην ουσία, στά φαινόμενα και όχι στο βάθος, στους κοινωνικούς ρόλους και τήν έπιτυχία και όχι στην έσωτερικότητα, τήν πνευματικότητα του ανθρώπου. Η έξασθένιση τής δούλησης για ζωή, ή όποία, σύμφωνα μέ τόν ψυχοθεραπευτικό λόγο, προκαλεί τήν αρρώστια ισοδυναμεί ουσιαστικά μέ τήν άποδυνάμωση τής πίστης σέ ένα άνώτερο νόημα, άφορά συνεπώς ένα είδος σύγχρονης τιμωρίας μέ τή όποία ο «άληθινός» έαυτός αντιδρά και προειδοποιεί ή εκδικείται. Δέν άρκει ή ικανοποίηση τών ύλικών αναγκών για μιά άρμονική και ισορροπημένη ζωή. Πέρα άπ' αυτές τίς ανάγκες τίς όποιες ο σύγχρονος τεχνολογικός και έργαλειακός πολιτισμός έχει υπερτιμήσει, ο ψυχοθεραπευτικός λόγος έντοπίζει τίς αυθεντικές, τίς ύπαρξιακές και πνευματικές ανάγκες του ανθρώπου. Ποιού ανθρώπου όμως;

Αν θά αναζητούσαμε τήν καταγωγή τών μοτίβων από τά όποία συντίθεται ή όλιστική ψυχοθεραπευτική προσέγγιση θά έπρεπε όπωσδήποτε νά σταθούμε στην άμφισβήτηση τής τεύλορικής διοίκησης τής εργασίας και τή μετάβαση στο μεταφορτικό μοντέλο όργάνωσης τής παραγωγής. Στο πλαίσιο αυτό, ή κριτική τής ψυχοθεραπείας στην κλασική ιατρική, δηλαδή ότι άγνωεί τό υποκείμενο διότι αντιμεταπίζει τόν άνθρωπο ως πράγμα, τό σώμα ως έργαλειο-μηχανή και τήν ασθένεια ως βλάβη, συνηχεί μέ τήν κριτική του τεύλορισμού ως κινήματος ιδεών και πρακτικών έφαρμογών στή βιομηχανία. Για τήν κριτική τής έπιστημονικής όργάνωσης τής εργασίας χρησιμοποιήθηκαν έπιχειρήματα ανάλογα μέ αυτά τής εναλλακτικής, όλιστικής προσέγγισης: ο τεύλορισμός άμφισβητήθηκε ως ένας μηχανιστικός τρόπος αντίληψης και όργάνωσης τής

5. J. Revel-J. P. Peter, «Τό σώμα. Ο άρρωστος και ή ιστορία του», στο: Ζ. Λέ Γκόφ-Π. Νορά, Τό Έργο τής Ιστορίας, τ. Β', Ράππας, Αθήνα 1975, σ. 234-62.

ἐργασίας πού ἐπικεντρώνει στίς ἐργαλειακές, ποσοτικές πλευρές τῆς συμπεριφορᾶς καί δέν λαμβάνει ὑπόψη του τά αἰσθήματα, τίς ἐπιδιώξεις, τίς ἐμπειρίες τῶν ἐργαζομένων. Ἄν ἡ κυριαρχία τοῦ τεῦλορισμοῦ καί τῆς ἐκμηχάνισης τῆς παραγωγικῆς διαδικασίας συμπίπτει μέ τήν κυριαρχία τῶν μηχανικῶν⁶ καί τήν ἀνάδειξή τους σέ σημαντικές θέσεις στή δομή τῆς ἐπιχείρησης, μετά τή δεκαετία τοῦ '60, ἡ μεταφορντική ἀναδιάρθρωση συνάδει μέ τή μαζική εἴσοδο τῶν ψυχολόγων στόν ἐργασιακό χώρο. Ἡ διομηχανική ψυχολογία δίνοντας ἔμφαση στόν ἀνθρώπινο παράγοντα μέσα στήν ἐπιχείρηση ἐπιχείρησε νά ἐπιλύσει μιά σειρά ἀπό προβλήματα πού ἀντιμετώπιζε ὁ τεῦλορισμός (ἀποδοτικότητα, ἀμέλεια, ἐλαττωματικά προϊόντα, ἐργατικά ἀτυχήματα, συστηματικές ἀπουσίες κ.λπ.). Νέες ψυχολογικές τεχνικές προσανατολίζονταν στή διαχείριση τῶν ἐργασιακῶν σχέσεων καί προωθοῦσαν ἕνα νέο ἐργασιακό ἦθος σύμφωνα μέ τό ὅποιο ἡ ἐργασία δέν ταυτίζεται μέ τόν καταναγκασμό καί τήν ἀλλοτρίωση ἀλλά μέ τήν ικανοποίηση καί τήν αὐτοπραγμάτωση.⁷ Πρόκειται γιά ὅ,τι ὁ Κρ. Λάσ (Cr. Lash) ὀνομάζει «θεραπευτικές μορφές ἐξουσίας» γιά νά ἀναφερθεῖ σέ ἕνα νέο εἶδος ἐργαζομένων, στελεχῶν καί ἐργοδοτῶν. Στίς μελέτες πού διεξήχθησαν στίς Σχολές Διαχείρισης τοῦ Ἀνθρώπινου Δυναμικοῦ (Management of Human Resources), ὁ στόχος ἀφοροῦσε τή διαμόρφωση ἐνός ἀνθρώπου πού νά ταυτίζει τήν προσωπική του ὀλοκλήρωση καί ἰσορροπία μέ τήν οικονομική εὐημερία τῆς ἐπιχείρησης, ἱκανοῦ νά διαχειρίζεται τό ἐργασιακό ἀγχος, νά ἐλέγχει ἀλλά καί νά ἐκφράζει τά συναισθήματά του, νά συνεργάζεται ἀρμονικά μέσα σέ μικρές ἐνέλικτες ὁμάδες, νά διατηρεῖ τή ψυχραιμία του ὥστε νά παίρνει τίς σωστές ἀποφάσεις καί στό τραπέζι τῶν διαπραγματεύσεων νά λαμβάνει ὑπόψη του τήν πολυπολιτισμικότητα, δηλαδή, νά συνυπολογίζει τίς πολιτισμικές ἰδιαιτερότητες τῆς παγκόσμιας οἰκονομίας, τούς διαφορετικούς πολιτισμούς καί τρόπους ζωῆς τῶν συνυμνητῶν του.

Στό πλαίσιο αὐτῶν τῶν ἀναζητήσεων, οἱ εἰδικοί θά ἀνακαλύψουν, τή δεκαετία τοῦ '80, τό λεγόμενο «σύνδρομο τῆς ἐπαγγελματικῆς ἐξουθένωσης (burn out)» νά πλήττει κυρίως τά ἀνώτερα στελέχη τῶν ἐπιχειρήσεων, ἐνῶ θά ἀναγορεύσουν τήν ἀσυμβατότητα ἀνάμεσα στήν ὕλη καί τό πνεῦμα—τήν ὑλική πρόοδο καί ἐπιτυχία (οἰκονομική εὐημερία, ἐπιτυχημένη καριέρα κ.λπ.) καί τήν προσωπική ἀποτυχία, τήν ψυχική καί συναισθηματική ὑστέρηση— σέ κύρια αἰτία πτώσης τῆς ἀποδοτικότητας τῶν διευθυντῶν. Τίς τελευταῖες δεκαετίες, νέες ψυχικές καί ψυχοσωματικές ἀσθένειες πλήττουν τά νέα μεσαία στρώματα τά ὁποῖα μετατρέπονται σέ κατεξοχὴν σύμβολα τοῦ μεταμοντέρνου patchwork: παρότι προοδεύουν ἐπαγγελματικά καί εὐημεροῦν οικονομικά, ὑποφέρουν συναισθηματικά, πλήττουν καί ὑστεροῦν στήν προσωπική τους ζωή. Ἡ ἐπαγγελματική καταξίωση, ἡ δύναμη καί ὁ ὑλικός πλοῦτος δέν ὀδηγεῖ στήν εὐτυχία, προειδοποιοῦν οἱ σύγχρονοι γκουρού, ἐνῶ τά

οἰκονομικά κίνητρα πού προσφέρουν οἱ ἐπιχειρήσεις δέν ἀπαντοῦν στά ὑπαρξιακά προβλήματα τῶν ἀπογοητευμένων τεχνοκρατῶν. Ἔτσι, οἱ μεγάλες ἐπιχειρήσεις πέρα ἀπό τά πρῶτα παραγωγικότητα, διαθέτουν σήμερα σημαντικά κονδύλια σέ εἰδικούς συμβούλους, ψυχοθεραπευτές, ἐκπαιδευτές, ψυχολόγους κ.ἀ. γιά τήν ἐπιμόρφωση τοῦ διοικητικοῦ προσωπικοῦ καί τῶν ἀνωτέρων στελεχῶν τους. Ὅλοι αὐτοί ἀναζητοῦν ἐναγωνίως τήν αὐτοπραγμάτωση καί τήν πληρότητα στίς ὁμαδικές ψυχοθεραπευτικές συνεδρίες, τούς Ἰνδούς Μαχαρίσι ἢ τούς Θιβητιανούς Δαλαῖ Λάμα, ἐνῶ στρέφονται στόν παραμελημένο πραγματικό τους ἑαυτό καί τίς πνευματικές του ἀνάγκες. Σέ συνθήκες ἀκρατοῦ ἀνταγωνισμοῦ, ὁ ὁποῖος μάλιστα ἐνισχύεται ἀπό τά ὀλοένα καί ἀυξανόμενα τμήματα μανάτζμεντ, ἡ ἐπιστημονική γνώση καί ἡ ἐξειδίκευση δέν ἐπαρκοῦν ὡς προσόντα, ἐνῶ ἡ νέα πνευματικὴ ἀνάδεικνύεται σέ ἐναλλακτική πηγή ἀντίληψης δεξιοτήτων καί συμβολικοῦ κεφαλαίου γιά τά διευθυντικά στελέχη.

Ὅσο παράδοξο κι ἂν φαίνεται, οἱ ἀναζητήσεις πού στεγάζει τό λεγόμενο κίνημα τοῦ New Age καί τῆς νέας πνευματικότητας συνδέονται μέ ἕνα στῶμα τῆς σύγχρονης διανόησης, τούς τεχνοκράτες, τό ὁποῖο ὑπῆρξε κατεξοχὴν ταυτισμένο μέ τήν κατίσχυση τοῦ ἐπιστημονισμοῦ καί τῆς ψυχρῆς, ἐργαλειακῆς ὀρθολογικότητας. Ἄν καί θά ἐπανέλθουμε στό σημεῖο αὐτό σέ ἐπόμενα κείμενα, πρὸς τό παρόν ἂς σημειωθεῖ ἔλλειπτικά τό ἐξῆς: οἱ ἐναλλακτικές ἀντιλήψεις τῆς Νέας Ἐποχῆς ἐμφανίζονται μιά ἐκλεκτικὴ συγγένεια μέ τήν τεχνοκρατία, ἀποτελοῦν, δηλαδή, μιά ἐναλλακτικὴ ὀλιστική κοσμοθεωρία ἡ ὁποία τείνει νά καταλάβει τό κενό πού ἀφήνει ἡ ὑπονόμευση τῶν μεγάλων ἀφηγήσεων τῆς νεοτερικότητας καί τῆς ἡγεμονίας τῶν παραγωγῶν τους, τῶν ἀνθρωπιστικῶν προσανατολισμένων διανοούμενων τοῦ προηγούμενου αἰῶνα.

6. «Ἡ ἴδρυση, τό 1880, τῆς Ἀμερικανικῆς Ἐνώσης Μηχανικῶν Παραγωγῆς δείχνει τήν ἀυξανόμενη αἴγλη αὐτοῦ τοῦ ἐπαγγέλματος». Νίκος Μουζέλης, *Ὁργάνωση καί Γραφειοκρατία*, Α. Μαθιουδάκης-Π. Ανδριανόπουλος, Ἀθήνα 1991, σ. 117.

7. Σέ εἰδικό κεφάλαιο μέ τίτλο *Διοικῶντας μέ τήν Καρδιά*, ὁ Daniel Goleman, ἀναφερόμενος στήν ἐπικοινωνία του μέ συνάδελφό του, ψυχολόγο στή Σχολή Διοίκησης Ἐπιχειρήσεων στό πανεπιστήμιο τοῦ Χάρβαρντ, σημειώνει: «Οἱ ἑταεῖες γνώρισαν μιά πραγματικὴ ἐπανάσταση καί μαζί μέ αὐτήν ἐπῆλθε καί μιά ἀντίστοιχη μεταμόρφωση τοῦ συναισθηματικοῦ τοπίου [...]. Ἀπό τήν ἐποχὴ τῆς ἀκαμπτης ἱεραρχίας [...] κατὰ τήν ὁποία ἐπιδραβεύονταν ὁ αὐταρχικός ἐργοδότης-Ταρζάν, πού ἐκμεταλλεῖτο τούς ἀνθρώπους [...] μετὰ τῆ δεκαετία τοῦ '80, τό αὐταρχικό πρότυπο ἀντικαθίσταται ἀπό τόν βιρτουόζο στίς διαπροσωπικές σχέσεις». Daniel Goleman, *Ἡ Συναισθηματικὴ νοημοσύνη. Γιατί τό «E.Q.» εἶναι πῶς σημαντικό ἀπὸ τό «I.Q.»*, Ἐλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 1997, σ. 215-216.

ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΝΟΠΛΗ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ ΣΤΟΝ Β΄ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΠΟΛΕΜΟ

του Γιώργου Μαργαρίτη

Η ένοπλη αντίσταση, ο ανταρτοπόλεμος αν προτιμάτε, δεν αποτέλεσε, ως στρατηγική και τακτική, καινοτομία του Β΄ παγκοσμίου πολέμου. Πολλοί όμως ήταν εκείνοι που θεώρησαν ως τέτοια αυτήν την μορφή πολέμου, καθώς οι άνθρωποι εκείνου του καιρού δεν είχαν συναντήσει τίποτε παρόμοιο στα δικά τους χρόνια ή έστω στις πρόσφατες εμπειρίες τους. Στόν Α΄ παγκόσμιο πόλεμο δεν έμφανίστηκαν τέτοιες πρακτικές ακόμα και στην πιο συγκεχυμένη πλευρά του, στο ανατολικό μέτωπο στα 1917-1918. Οι μεγάλοι εμφύλιοι πόλεμοι της εποχής δεν είχαν επίσης ως σημαντική παράμετρο αυτό το είδος του άτακτου πολέμου. Οι Αταμάνοι, οι Λευκοί, οι Κοζάκοι, αλλά και ο Κόκκινος Στρατός δεν ανέπτυξαν τέτοιες τακτικές στη διάρκεια του ρωσικού εμφυλίου πολέμου ενώ στο ισπανικό αντίστοιχο, λίγα χρόνια αργότερα, το αντάρτικο, πίσω από τις γραμμές του αντιπάλου, δεν έγινε ποτέ σημαντικός παρονομαστής για την έκβαση των στρατιωτικών επιχειρήσεων. Οι λίγες περιπτώσεις όπου αυτό υπήρξε και έδρασε ελάχιστα επηρέασαν τη ροή του πολέμου, ενώ η επένδυση των έμπολέμων σε αυτή τη μορφή πολέμου δεν είχε καμία προτεραιότητα. Στόν Μεσοπόλεμο οι όποιες αναφορές σε λαϊκό πόλεμο, σε αγώνες ατάκτων και όλα τα σχετικά παρέπεμπαν σε αποικιακές – ή μάλλον ήμι-αποικιακές καταστάσεις. Έννοούμε ότι μόνο μερικές συγκρούσεις στην άμεση περιφέρεια του μητροπολιτικού ευρωπαϊκού χώρου μπορούσαν να δικαιολογήσουν αυτόν τον τίτλο. Ας απαριθμήσουμε την αντίσταση των Λίβυων ενάντια στην ιταλική εισβολή στα 1911-1912, την αντίσταση των Τούρκων ενάντια στην εισβολή των δυνάμεων της Αντάντ στα 1919-1922 ή τους αγώνες των Μαροκινών ενάντια σε Ισπανούς και Γάλλους στόν Μεσοπόλεμο. Πέρα από αυτές τις περιπτώσεις, που η καθεμία παρουσίαζε την ιδιομορφία της, και δεν ήταν κλασικές με βάση τις ευρωπαϊκές λογικές,¹ μόνο στη Λατινική Αμερική μπορούσαμε να συναντήσουμε

συγγενείς καταστάσεις. Τό μοιρικό σύνθημα – και πεποίθηση ταυτόχρονα – ότι ο λαϊκός πόλεμος είναι ανίκητος (πού στρατιωτικά μεταφράζεται με την επιλογή του ανταρτοπόλεμου ως κύριας στρατηγικής και συνεπακόλουθα τακτικής) δεν τό συμμεριζόταν ακόμα ούτε ο ίδιος ο Μάο Τσετούγκ.

Παρ' όλα αυτά, ο λαϊκός πόλεμος δεν ήταν άγνωστη λέξη για την Ευρώπη και τους Ευρωπαίους – επικεντρώνομαι σε αυτούς γιατί από αυτή τη «γηραιά» ήπειρο θά έμπαινε και πάλι τό αντάρτικο στην παγκόσμια ιστορία. Στίς απαρχές της νεότερης ευρωπαϊκής ιστορίας, τόν καιρό της Γαλλικής Έπανάστασης και της ναπολεόντιας μετεξέλιξής της, δύο «λαϊκοί πόλεμοι», δύο αντάρτικα κινήματα έγιναν διάσημα: εκείνο της Βανδέας αρχικά και εκείνο της Ισπανίας στα επόμενα χρόνια τό όποιο μάλιστα, χάρη στην έκταση και τη σημασία του, απέδειξε – μία από τίς σπάνιες αντίστοιχες περιπτώσεις στην ιστορία – τη στρατιωτική αποτελεσματικότητα αυτού του άνορθόδοξου πολέμου. Αν και στίς δύο περιπτώσεις ο βρετανικός παράγοντας υποδοθήθηκε πράγματα και καταστάσεις, τά μέτωπα αυτά έφεραν στό προσκήνιο της στρατηγικής σκέψης αυτό τό είδος πολέμου σε βαθμό ώστε ο μεγάλος θεωρητικός της εποχής, ο Κάρλ φόν Κλαούζεβιτς, νά του αφιερώσει ειδικό κεφάλαιο στό περίφημο βιβλίο του, «Περί τού Πολέμου». Όχι τυχαία, αυτό τό κεφάλαιο «Γιά τόν ένοπλο λαό» ή «Γιά τόν εξοπλισμό του λαού», συμπεριλαμβάνονταν στό τμήμα εκείνο του βιβλίου που ασχολούνταν με τίς τακτικές της άμυνας, της προάσπισης εδάφους.

Κάτω από αυτές τίς συνθήκες δεν ήταν παράξενο πού ή ίδια ή όρολογία του λαϊκού, του άτακτου πολέμου χρειάστηκε νά διαμορφωθεί και έν μέρος νά έφρευρεθεί στη διάρκεια του Β΄ παγκοσμίου πολέμου. Η πρώτη «έφευρεση» άφορούσε τόν ίδιο τόν όρο «Αντίσταση» πού της έδωσε νόημα και υπόσταση ο Ντέ Γκάλ, την έπαύριο της γαλλικής κατάρρευσης στα 1940. Όσα συνέβησαν στην Ελλάδα, για νά έπισκεφθούμε για πρώτη φορά τίς έδω καταστάσεις, αποτελούν ένα πρόσθετο έπιχείρημα ως πρός την άμηχανία πού προκαλούσε ή έλλειψη πρόσφατων άνάλογων πρακτικών – ή έλλειψη «θεωρίας», αν θέλετε νά τό πούμε άλλιώς. Τό Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας, ο μόνος χώρος πού από τό φθινόπωρο του 1941 είχε ξεκάθαρες πολιτικές προθέσεις ως πρός τόν «λαϊκό πόλεμο», υπέφερε εξαιτίας ακριβώς αυτής της άπουσίας προτύπων, συγκρίσιμων καταστάσεων και θεωρίας. Είναι γνωστή – περίπου ως χιουμοριστικό ανέκδοτο – ή μανιώδης

1. Για την ακρίβεια βρίσκονταν κάπου ανάμεσα στα ευρωπαϊκά πρότυπα των «έθνικών αγώνων» και στα μεσοανατολικού-προφητικού τύπου κινήματα των μαχτιντιστών. Οι ανταύγειες του κινήματος των Νεότουρκων και του κεμαλισμού ήταν όρατές σε αυτά.

ανάγνωση του Κλαούζεβιτς από όλους τους ήγέτες του ΚΚΕ τής περιόδου, μέ τον Σιάντο έπικεφαλής, μετά από υπόδειξη του «θεωρητικού» ταγματάρχη Μακρίδη, ανάγνωση που τή βλέπουμε νά έπηρεάζει αποφασιστικά τον τρόπο σκέψης και τίς διαταγές —τίς οδηγίες— που εξέδωσε ή Κεντρική Έπιτροπή του ΕΛΑΣ ως τό καλοκαίρι του 1943, όποτε και ουσιαστικά παραμερίστηκε από τό Γενικό Στρατηγείο. Οι δέ πραγματικοί αντίρτες του ΕΛΑΣ, εκείνοι που προέκυψαν από τό καλοκαίρι του 1942 μετά τήν έξοδο του Άρη και των άλλων μαχητικών ομάδων, κατέφυγαν, άναζητώντας πρότυπα, στην παράδοση του 1821. Η τελευταία, αν και μπορούσε νά προσδώσει συμβολισμούς και πολιτικά μηνύματα στο αντίρτικο, έλάχιστα μπορούσε νά τό βοηθήσει στις τακτικές και στρατηγικές έπιλογές του. Έξάλλου, σέ πολύ λίγες φάσεις του άπελευθερωτικού άγώνα στα 1821-1828 αναπτύχθηκαν τακτικές που θά μπορούσαν νά θεωρηθούν «λαϊκός πόλεμος»-αντίρτικο, ενώ, έπιπλέον, οι φάσεις αυτές μάς είναι πολύ λίγο γνωστές: από τίς τακτικές που έπέλεξε, λόγω χάρη, ό Κολοκοτρώνης για ν' άντιμετωπίσει τήν στρατιωτική έπικράτηση των τακτικών του Ίμπραήμ στον Μωρηά στα 1826-1827, σώζεται μόνο τό άξιωμα «φωτιά και τσεκούρι στους προσκυνημένους», τό όποιο από μόνο του δέν άποτελεί παρά μία μόνο άνεπαρκή ένδειξη. Αυτά τά λίγα πρότυπα που ύπήρχαν υιοθετήθηκαν και οι άναφορές σέ αυτά ύπήρξαν πληθωρικές σέ όλες τίς φάσεις τής ένοπλης Άντίστασης χωρίς όμως νά βοηθούν στην διατύπωση τακτικής και στρατηγικής, όπως θά άπαιτούσε ή σκληρή σύγκρουση.

Στήν πράξη, όπου δέν άρκοῦσε ή «παράδοση» και τό ιστορικό πρότυπο για νά διαμορφωθούν πολεμικές τεχνικές, εκεί έπιστρατεύθηκε ή πρόσφατη γνώση: ή έμπειρία του πολέμου τής Άλβανίας δηλαδή. Η τακτική του ΕΛΑΣ άκολούθησε, άντιγράφοντας τήν σχεδόν κατά γράμμα, τήν αντίστοιχη του έλληνικού στρατού στο άλβανικό μέτωπο και μόνο προς τό καλοκαίρι του 1944, μετά από σημαντικές άποτυχίες —όπως στο Βέρμιο τον Μάιο του 1944— ή πλήγματα —όπως στην Άγία Τριάδα Καλοσκοπής τον Ιούλιο 1944— άρχισαν νά άντιγράφονται και νά υιοθετούνται γεωμετρικές τακτικές. Ο χρόνος ώρίμανσης των τελευταίων θά ήταν όμως μακρῦς και στην ουσία πολλές από αυτές —για παράδειγμα οι τακτικές άνατροπής των ένεδρών— δέν έφαρμόστηκαν παρά άργότερα, από τον Δημοκρατικό Στρατό στην διάρκεια του Έμφυλιου.

Οι λόγοι που έφεραν στο ιστορικό προσκήνιο του Β΄ παγκοσμίου πολέμου μία έν πολλοίς ξεχασμένη και άσυνήθιστη πρακτική, τον ένοπλο άντιστασιακό άγώνα, δέν είναι εύκολο νά προσδιοριστούν. Γεγονός είναι ότι αυτή ή έπανεγγραφή στο ρεπερτόριο των πολεμικών πρακτικών ύπήρξε πετυχημένη. Χωρίς αυτή τήν έπιτυχία δέν θά ήταν δυνατό νά έξηγηθεί ή διάδοση τής πρακτικής αυτής στον μεταπολεμικό κόσμο, από

τους άντιαποικιακούς άγώνες ως τό Βιετνάμ και τίς σημερινές περιπτώσεις του Ιράκ και του Άφγανιστάν.

Σέ κάποιο ποσοστό, ή έπιτυχής έπανεμφάνιση του αντίρτικου στο πλαίσιο του Β΄ παγκοσμίου πολέμου μπορεί νά έξηγηθεί μέ τεχνικούς όρους. Οι δυνάμεις του Άξονα, τόσο στο ευρωπαϊκό πεδίο τής άναμέτρησης όσο και στο άσιατικό, δέν είχαν τήν ύπεροχή ως προς τους δημογραφικούς και ανθρώπινους πόρους τόσο άπέναντι στους αντίπαλους τους όσο και άπέναντι στις εκτάσεις και τους πληθυσμούς που είχαν κατακτήσει. Άκόμα και όταν λειτουργούσαν ως κατακτητές τό περιθώριο ισχύος που διέθεταν ήταν σχετικά μικρό και όπωσδήποτε εύθραστο άπέναντι σέ έχθρικό περιβάλλον. Έπιπλέον, ό σκληρός πυρήνας των στρατιωτικών δυνάμεων του Άξονα στην Ευρώπη, ό γερμανικός στρατός, ήταν μία βιαστική κατασκευή —ή γενική στρατολόγηση και ή μαζική εκπαίδευση των Γερμανών ξεκίνησε μόλις τό 1936, ως τότε οι στρατεύσιμες ηλικίες από τό 1920 δέν είχαν στρατιωτική θητεία— ή όποία, σέ μεγάλο βαθμό, ώρίμασε και μορφοποιήθηκε μέσα από τή διαδικασία των κατακτήσεων, μετά τό 1940. Στηριζόταν σέ ένα περιορισμένο σέ μέγεθος βαρύ πυρήνα στρατευμάτων κρούσης, συγκροτημένο από μονάδες καλής ποιότητας, τεχνολογικά προηγμένων και άνάλογα εκπαιδευμένων. Τό χτίσιμο αυτού του βασικού εργαλείου έπίθεσης και κατάκτησης ύπονόμωσε, μέσα στο πλαίσιο των σχετικά περιορισμένων χρονικών και υλικών διαθέσιμων του Ράιχ, τήν ποιότητα του υπόλοιπου όγκου του γερμανικού στρατού, εκείνου δηλαδή ακριβώς που θά διαχειριζόταν τήν άμυνα και τίς κατακτήσεις. Η ένίοτε ληστρική εκμετάλλευση των εγχώριων πόρων, για τήν έξυπηρέτηση τής «έν θερμῶ» κατασκευής μάς «οικονομίας πολέμου» και ή ταυτόχρονη μεγάλη γεωγραφική έξάπλωση, δξυνε τίς άντιθέσεις άνάμεσα στις μονάδες πρώτης και δεύτερης σειράς στο γερμανικό στρατό.

Σέ συνδυασμό μέ τή γεωγραφική έξάπλωση που έφεραν οι γρήγορες κατακτήσεις δημιουργήθηκε ένα κενό που γινόταν ολοένα και πιο έντονο καθώς οι ρωσικές πεδιάδες κατάπιαν τά στρατεύματα του Άξονα. Άς σημειωθεί πάντως ότι τό πρόβλημα τής διαχείρισης των κατακτημένων από τον Άξονα περιοχών άνέκυψε σέ κρίσιμη μορφή μετά τήν κατάληψη των Βαλκανίων. Η έδω μορφολογία του έδάφους, τό όρεινό και δύσβατο τής περιοχής, πολλαπλασίασε «γεωμετρικά» τήν υπολογιζόμενη έξάπλωση των δυνάμεων Κατοχής τή στιγμή ακριβώς που οι ύποχρεώσεις στα άνατολικά και οι έσωτερικές έντάσεις στα Βαλκάνια περιόριζαν τίς διαθέσιμες έντω έδιναν στην Κατοχή ουσιαστική στρατιωτική παρέμβαση.

Η τεχνική αυτή προϋπόθεση ίσχυε μέ τον τρόπο της στα 1943-1944 όταν αναπτύχθηκε στην Ελλάδα. Ο γερμανικός στρατός τότε είχε καλύψει σέ μεγάλο βαθμό τά έκπορευόμενα από τήν βιαστική κατασκευή του κενά, είχε όμως υπέρμετρα έξαπλωθεί και υποβάθμιζε διαρκώς

τήν ποιότητά του για να καλύψει τὰ κενά. Στά 1944, στην κατεχόμενη Ελλάδα, δίπλα στις «ειδικές» μονάδες του στρατού (τήν 4η Τεθωρακισμένη Μεραρχία της Αστυνομίας τῶν Ἐς Ἐς) δροῦσαν μονάδες Τατάρων ἢ Μαροκινῶν ἢ Πολωνῶν ἢ ἄλλων ἐθελοντῶν, σχηματισμοί «καταδίκων» (μονάδες 999), Ἴταλοί ἐθελοντές σέ μεγάλους ἀριθμούς καθώς καί τὰ κωμικοτραγικά ὡς πρὸς τή στρατιωτική τους ἀποτελεσματικότητα Τάγματα Ἀσφαλείας τῶν Ἑλλήνων ἐθελοντῶν. Δέν ἀποτελοῦσαν ἐπαρκές φόρητρο γιά ἓνα στρατό λαϊκοῦ πολέμου ὅλα αὐτά.

Ἡ ἄλλη τεχνική καί πολιτική ταυτόχρονα παράμετρος ἦταν ἡ ὀλοκληρωτική μορφή τοῦ πολέμου. Ἡ προσαρμογή δηλαδή ὄλων τῶν λειτουργιῶν τῆς κοινωνίας στήν ἐξυπηρέτηση μαζικῶν στρατιωτικῶν μηχανισμῶν, κατέστησε στήν οὐσία κάθε πτυχὴ τῆς κοινωνικῆς καί παραγωγικῆς ζωῆς, «στόχο». Μὲ περισσότερα ἀπὸ τὰ δύο τρίτα τῶν ἐξήντα (ἴσως) ἑκατομμυρίων θυμάτων τοῦ πολέμου νά εἶναι «ἄμαχοι», ἡ τελευταία λέξη ἔχασε τὸ νόημά της. Οἱ ἄνθρωποι ἦσαν ἀναλώσιμοι στήν «εἰρηνική» τους ἐκδοχὴ καί δέν κόστιζε τίποτε περισσότερο –σέ ὅρους ἀσφαλείας– τὸ νά ἀλλάξουν αὐτὴ τὴν ἐκδοχὴ μὲ μία ἄλλη περισσότερο μαχητικὴ.

Ἡ ἴδια ἢ θεωρία καί πολιτικὴ τοῦ Τρίτου Ράιχ προκαλοῦσε πρόσθετες ἐντάσεις ἐκμεταλλεύσιμες ἀπὸ τὴν ἐνοπλὴ Ἀντίσταση. Ἡ φυλετικὴ ἱεράρχηση τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης ἦταν μία ἀπὸ αὐτές καθώς δημιουργοῦσε ἐχθρούς μὲ μεγαλύτερη ταχύτητα ἀπ' ὅ,τι τὸ σύστημα μποροῦσε νά παράγει δεσμοφύλακες. Τὸ πιὸ σοβαρὸ ὅμως ἦταν οἱ οικονομικὲς παράμετροι αὐτῆς τῆς πολιτικῆς – μιᾶς πολιτικῆς πού υπέκρυπτε πίσω ἀπὸ τὴν δεισιδαιμονία, τὸν ρατσαισμό, τὴν ἐπιθετικότητα καί τὸ μῖσος, σαφέστατους οικονομικοὺς στόχους. Ἡ πολιτικὴ τῆς κατάκτησης περιλάμβανε πρακτικὲς ἀληθινῆς λεηλασίας τῶν κατακτημένων χωρῶν, εἰδικά τῶν «κατώτερων» φυλετικά. Ἡ λεηλασία δέν ἦταν μονοσήμαντη, δέν συνίστατο ἀπλῶς καί μόνο στήν ἀφαίρεση κεφαλαιουχικῶν ἢ ἄλλων ἀγαθῶν ἀπὸ τοὺς κατακτημένους, ἀλλὰ διαρθρωνόταν σέ ἓνα σύστημα ἐξοντωτικῆς ἐκμετάλλευσης. Οἱ ἄξονες τῆς τελευταίας ἦταν ἡ ἐκμηδένιση τοῦ κόστους τῆς ἐργασίας καί ἡ ἀπαξίωση τῆς ἐγχώριας παραγωγῆς: δύο στοιχεῖα κείριας σημασίας γιά τὴν κατανόηση τοῦ πῶς δημιουργήθηκε ἡ ἐνοπλὴ ἀντίσταση στήν Εὐρώπη γενικά καί στήν Ελλάδα εἰδικότερα.

Κάτω ἀπὸ τὸ καθεστῶς τῆς Κατοχῆς πάρα πολλοὶ ἄνθρωποι ἔχαναν τὸ βασικὸ γιά τὴν κοινωνικὴ τους ἐνταξὴ διαβατήριο, τὴν ἀμοιβὴ τῆς ἐργασίας τους, τοῦ μόχθου τους ἐνῶ, ταυτόχρονα, ἔβλεπαν νά ἀπαξιώνονται τὰ ἰδιωτικά καί δημόσια περιουσιακά τους στοιχεῖα. Ἄν καί ἡ διαδικασία μπορεῖ νά ἀποτυπωθεῖ σέ ἀριθμούς, δέν εἶμαστε πλέον στό πεδίο τῶν τεχνικῶν προϋποθέσεων ἀλλὰ σέ ἐκεῖνο τῆς πολιτικῆς καί τῆς κοινωνίας.

Γιά νά κατανοήσουμε αὐτὸ πού συνέβη, ἐπιστρέφοντας στήν ἐλληνικὴ περίπτωση, ἄς σταθοῦμε σέ αὐτό: μὲ τὴν ὀλοκλήρωση ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Πολιτεία (τῶν

δωσιλογικῶν κυβερνήσεων δηλαδή) τοῦ νομοθετικοῦ ὀπλοστασίου τῆς Κατοχῆς, τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1942, μὲ ἀντικείμενο τὴ γεωργικὴ παραγωγή, ὁ συνδυασμὸς δεκάτης, παρακρατήματος καί ὑποχρεωτικῆς συγκέντρωσης μὲ βάση τίς αὐθαίρετα καί διοικητικὰ καθορισμένες τιμές, ὄδηγοῦσε στήν ἀπόσπαση, τὴν ἀπομύζηση –τὴν φορολόγηση, ἂν προτιμᾶτε– χωρὶς κανένα ἀντάλλαγμα, μὲ τοὺς μετριότερους ὑπολογισμοὺς τοῦ ἐνὸς τρίτου τῆς ἀγροτικῆς παραγωγῆς. Τὴν ἴδια περίπου ἐποχὴ οἱ ὄροι ἀμοιβῆς τῆς μισθωτῆς ἐργασίας ἄρχισαν νά μοιάζουν ἐπικίνδυνα μὲ τοὺς ἀντίστοιχους τῆς «ὑποχρεωτικῆς ἀγγαρείας». Δέν χρειάζονται ἴσως περισσότερες ἐξηγήσεις γιά τίς αἰτίες τῆς ἀγροτικῆς πτώσις, ἀλλὰ καί ἀστικῆς δευτερευόντως, ἐξέγερσης τῆς ἀνοιξῆς τοῦ 1943 πού, μεταξύ ἄλλων, ὀδήγησε στήν γιγάντωση τοῦ ΕΑΜ καί τὴ συγκρότηση τοῦ ἀντάρτικου στρατοῦ, τοῦ ΕΛΑΣ.

Νά προσθέσουμε στὰ παραπάνω τὴν ὀργανωτικὴ πρόταση καί δεξιότητα τῶν κομμουνιστῶν –καί ὄχι μόνον– καί τὴν πολεμικὴ ἐμπειρία τῶν πρώην μαχητῶν τῆς Ἀλβανίας ἀλλὰ καί τῶν τοπικῶν ἡγετῶν τους: ὄλων ἐκείνων τῶν δασκάλων καί τῶν μελῶν τῶν ἐπαρχιακῶν ἐλίτ – ἐν πολλοῖς τῶν ἐφεδρῶν ἀνθυπολοχαγῶν τῆς Ἀλβανίας δηλαδή.

Τὸ μέγεθος τῶν λαϊκῶν στρατῶν τῆς Ἀντίστασης ἦταν συνάρτηση ἐνός εὐθραυστου μαθηματικοῦ τύπου – εὐθραυστου μὲ τὴν ἐννοια τῆς διαρκοῦς μεταβλητότητας τῶν παραμέτρων του. Πολύ ἀπλά, ἓνας ἀντάρτικος στρατὸς ἔπρεπε νά ἀπορροφᾷ ἀπὸ τὴν κοινωνία μέσα ἀπὸ τὴν ὁποία προερχόταν τέτοιο ποσοστὸ παραγωγικοῦ πλεονάσματος πού νά εἶναι μικρότερο –ἔστω καί λίγο– ἀπὸ τὸ ἀντίστοιχο ποσοστὸ τῆς ἀφαίμαξης πού τὸ κατοχικὸ καθεστῶς καί οἱ κατακτητὲς ἐπέβαλαν στους ἀγρότες.

Κάτω ἀπὸ αὐτὴ τὴ σκοπιὰ, ἡ γερμανικὴ τακτικὴ τῆς πυρπόλησης χωριῶν καί κεφαλαιουχικῶν ἀγαθῶν (ἀποθηκῶν, ἐργαλείων, ἀροτριῶντων ζῶων κ.λπ.) εἶχε ἀποτελεσματικότητα. Συρρικνώνοντας τὸ παραγωγικὸ πλεόνασμα καί τὰ ἀποθέματα μιᾶς περιοχῆς περιορίζαν τὴ δυνατότητά της νά στηρίξει λαϊκὸ στρατὸ καί ὑποχρέωναν τὸν τελευταῖο εἴτε νά γίνῃ δυσάρεστος στήν κοινωνικὴ του βάση ἀποσπώντας περισσότερα ἀπ' ὅσα ἡ τελευταία ἦταν διατεθειμένη νά τοῦ προσφέρει, εἴτε νά γίνῃ εὐάλωτος, μεταφέροντας τὴ δραστηριότητά του – μὲ στόχο τὴν ἀπόκτηση πρόσθετων πόρων νά ἀναγκαστεῖ νά ἐξαπλωθεῖ σέ στρατηγικὰ δυσμενεῖς γι' αὐτὸν περιοχῆς (στά πεδινά). Ἡ «μάχη τῆς σοδειᾶς», τὸ καλοκαίρι τοῦ 1944, γινόταν π.χ. στὰ προάστια τῆς Λάρισας ὅπου τὰ ἄρματα τῆς 4ης Τεθωρακισμένης Μεραρχίας τῆς Αστυνομίας τῶν Ἐς Ἐς ἦταν σαφῶς πιὸ ἐπικίνδυνα ἀπ' ὅ,τι στά ὄρεινά τῶν Χασίων, τοῦ Ὀλύμπου ἢ τοῦ Κόζιακα.

Γιά τὸ λόγο αὐτὸ τὰ μεγέθη τῶν λαϊκῶν στρατῶν εἶχαν μεταβαλλόμενο ἀνώτατο ὄριο, ἀξιομειούμενο σύμ-

φωνα μέ τίς ειδικές περιστάσεις. Ο ΕΛΑΣ, ό όποίος έφθασε σέ μία αίχμη ίσως 40.000 μαχητών μετά τόν άφοπλισμό τών ιταλικών στρατιωτικών σχηματισμών τόν Σεπτέμβριο τού 1943, περιορίστηκε σέ 30.000 περίπου μαχητές τήν άνοιξη τού 1944 (καί ώς άποτέλεσμα τών γερμανικών έπιχειρήσεων τού χειμώνα) καί καθηλώθηκε στίς 35.000 ώς 40.000 ώς τήν άπελευθέρωση γιά νά φτάσει τό μέγιστο τής δύναμής του στά τέλη τού 1944 (στήν περίοδο τής «ΕΑΜοκρατίας») μέ 50.000 ίσως μαχητές. Κάτι άνάλογο μπορούμε νά παρατηρήσουμε στά γειτονικά κράτη, στήν Ιταλία, γιά παράδειγμα, όπου οι 130.000 ώς 150.000 άντάρτες τού χειμώνα 1943-1944 (τροφοδοτημένοι άπό τή διάλυση τού ιταλικού φασιστικού στρατού) συρρικνώθηκαν σέ 70.000 τό 1944-1945.

Στήν ιστοριογραφία τού Β' παγκοσμίου πολέμου ή πιά όπιτυχημένη στρατιωτική έπιχείρηση τών λαϊκών στρατών τής Αντίστασης θεωρείται —μάλλον άδικα— ή καθήλωση τής μεραρχίας «Das Reich» στήν κίνησή της πρós τό μέτωπο τής Νορμανδίας στά 1944. Τί θά πεί όμως άποτελεσματικότητα;

Δέν είμαστε σέ θέση νά προσδιορίσουμε μέ ακρίβεια τό πόσοι άπό τούς 14.500 τάφους Γερμανών στρατιωτών πού βρισκονται —ή πού βρέθηκαν— στήν Ελλάδα όφείλονται στή δράση τής ένοπλης Αντίστασης. Μπορούμε όμως μέ σχετική άξιοπιστία στίς εκτιμήσεις μας νά κάνουμε συγκρίσεις καί ύπολογισμούς. Γνωρίζουμε ότι οι νεκροί Γερμανοί στήν σύντομη εκστρατεία στήν Ελλάδα τόν Άπρίλιο τού 1941 ήσαν 1.100, οι άπώλειες στή μάχη τής Κρήτης ήσαν 4.000 σχεδόν, οι άπώλειες στίς δευτερεύουσες έπιχειρήσεις (Δωδεκάνησα, Ιόνια τό 1943 κ.λπ.) καί τούς βομβαρδισμούς δέν ήσαν περισσότεροι άπό 1.000 νεκρούς. Η διαφορά πού προκύπτει, περισσότεροι άπό 8.000 νεκροί πρέπει μάλλον νά μοιραστεί μεταξύ τών θανόντων άπό άσθένεια ή άπό μετατραυματικές έπιπλοκές στά έλληνικά νοσοκομεία (τραυματίες τού μέτωπου τής Αφρικής) καί τών νεκρών πού προκάλεσε ή ένοπλη Αντίσταση. Δέν θά ήταν λοιπόν έξωπραγματικό νά ύπολογίσουμε πώς ή ένοπλη Αντίσταση προκάλεσε στόν γερμανικό στρατό άπώλειες περίπου τεσσάρων χιλιάδων νεκρών, χωρίς φυσικά σέ αυτούς νά ύπολογίζονται οι τραυματίες, οι Ιταλοί καί οι συνεργάτες τών Ταγμάτων Ασφαλείας.

Άπέναντι στά ιταλικά στρατεύματα —τού 1943 όμως, όταν ή μαχητική άξία τών ιταλικών μονάδων 6' σειράς βρισκόταν στό χειρότερο σημείο της— ή «φονικότητα» τού ΕΛΑΣ (καί τού ΕΔΕΣ) ήταν αντίστοιχη, άν όχι άνώτερη εκείνης τού έπίσημου έλληνικού στρατού στήν Άλβανία.

Άπέναντι στους Γερμανούς τά πράγματα ήσαν πιά σύνθετα. Ο ΕΛΑΣ, μέ μέγιστη παρατακτή δύναμη πού ποτέ δέν ξεπέρασε τούς 40.000 μαχητές, προκάλεσε στή Βέρμαχτ σαφώς μεγαλύτερες άπώλειες άπ' ό,τι οι

50.000 στρατιώτες τού Βρετανικού Έκστρατενικου Σώματος (ΒΕΣ) καί οι 80.000 Έλληνες στρατιώτες τού τακτικού στρατού (ΤΣΑΜ σόν 12η καί 20η Μεραρχίες, σόν όχυρά) προκάλεσαν σέ αυτήν τόν Άπρίλιο τού 1941.

Χονδρικά —λέω χονδρικά, γιατί ένώ ή πρόσφατη άκαδημαϊκή άνοησία έχει συρρικνώσει τήν έπιστήμη τής ιστορίας γιά τήν περίοδο στήν καταμέτρηση νεκρών, ή τελευταία άποβλέπει μάλλον στήν έπανεκδοση τών άποφάσεων τών μεταπολεμικών στρατοδικείων επί τό άυστηρότερον παρά στό νά καταλάβουμε τό τί έγινε— ό ΕΛΑΣ έφερε τή σχέση άπωλειών στήν άναμέτρηση τών δυνάμεων τού Άξονα στήν Ελλάδα άπό τό ταπεινό 1 πρós 10 πού ήταν στόν πόλεμο στή χερσαία Ελλάδα, τόν Άπρίλιο τού 1941, στό άκρως ίκανοποιητικό ένα πρós δύο. Πολύ καλή έπίδοση γιά ένα στρατό πού ήταν ύποχρεωμένος σέ άυστηρή πειθαρχία πυρών καί πού ξεκινούσε τίς έπιχειρήσεις του μέ 0,1 ή 0,2 μονάδες πυρός [μονάδα πυρός είναι ή άναγκαία ποσότητα πυρομαχικών πού πρέπει νά διαθέτει μία στρατιωτική μονάδα γιά νά διεξαγάγει έπιχείρηση διάρκειας μιάς ήμέρας]. Καθώς ή λογική άπαγόρευε τέτοιες ένέργειες, οι διοικητές πρόσθεταν στίς διαταγές τους —ώς τρόπο έξορκισμού τής πραγματικότητας— τό περίφημο «εφοδιασμός άπό τόν έχθρό»!

Έπιπλέον, καθώς οι νεκροί τού ΕΛΑΣ ύπολογίζονται κατά προσέγγιση σέ τέσσερις μέ πέντε χιλιάδες νεκρούς, ή σχέση «φονικότητας» τού ΕΛΑΣ σέ σχέση μέ τούς άντιπάλους του Γερμανούς μπορεί νά άναχθεί σέ 1 πρós 1,1 ή 1 πρós 1,2 χωρίς σέ αυτόν τόν ύπολογισμό νά συμπεριλαμβάνονται οι Ιταλοί καί τά Τάγματα Ασφαλείας. Νά θυμίσουμε ότι άπό τόν Ιούνιο ώς τόν Δεκέμβριο τού 1944 ή σχέση «φονικότητας» μεταξύ τών δυτικών συμμάχων καί τού γερμανικού στρατού στό μέτωπο τής Γαλλίας ήταν 1 πρós 1,5 ύπέρ τών Γερμανών (Overy), παρά τήν άεροπορική ύπεροπλία καί τήν ύπεροχή μέσων τών πρώτων. Όταν τά βρετανικά έπιτελεία εκτιμούσαν άπό τό καλοκαίρι τού 1944 ότι χρειάζονταν 80.000 βρετανικού στρατού γιά νά διώξουν τόν ΕΛΑΣ άπό τίς πόλεις καί τούς βασικούς συγκοινωνιακούς άξονες τής Ελλάδας, μάλλον γνώριζαν μέ τί είχαν νά κάνουν.

Δέν ήταν όμως ή φθορά πού προκαλούσε στίς ένοπλες δυνάμεις τού κατακτητή καί τών συνεργατών του τό βασικό κριτήριο γιά τή στρατιωτική καί πολιτική σημασία τής ένοπλης Αντίστασης. Κανείς δέν θά είχε τήν άπαίτηση νά νικήσει —εστω καί στό δικό του πεδίο μάχης— ό φτωχός ΕΛΑΣ τόν στρατό μιάς μητροπολητικής δύναμης πού έσερνε πίσω της όλο τό οικονομικό δυναμικό τής εύρωπαϊκής ήπειρου. Οι πόλεμοι είναι σύνθετες καταστάσεις καί όχι παιχνίδια μέ στρατιωτάκια, όπως θέλουν νά τούς παρουσιάζουν τά ποικίλα πολεμοχαρή περιοδικά πού κοσμούν τά περίπτερα τής χώρας μας.

Η τεχνική έκθεση θριάμβου, γιά παράδειγμα, τού

φόν Στρόπ, τό 1943 στήν καταστροφή τοῦ Γκέτο τῆς Βαρσοβίας, πού ἐπιχειροῦσε νά ἀποτυλώσει μέ καθαρά στρατιωτικούς ὄρους τό πῶς «ἐξαφανίστηκε» τό Γκέτο (ὁ τίτλος τῆς ἐκθεσης ἦταν: «Τό Γκέτο τῆς Βαρσοβίας δέν ὑπάρχει πιά!») ἐπιμένοντας βλακωδῶς στή στρατιωτική ὑπεροχή τῶν Ἀρείων ἀπέναντι στούς «παρημασμένους» Ἑβραίους ἀντιπάλους τους, ἀναδείκνυε καί ἀναδεικνύει ἀκόμα τήν πολιτική, τήν ἠθική ἀνωτερότητα τῶν ἐξεγερμένων Ἑβραίων. (Παρεπιμπτόντως, ὁ φόν Στρόπ ὑπῆρξε γιά ἓνα διάστημα δάσκαλος καί ὀργανωτής τῶν «δικῶν μας» Ταγμάτων Ἀσφαλείας).

Γιά νά τό ποῦμε ἀλλιῶς: Ὁ θρίαμβος τοῦ Ἄξονα, ὁ θρίαμβος τοῦ ναζισμοῦ θά μπορούσε νά στηριχθεῖ μόνο στήν εὐρυθμική καί ἀποτελεσματική λειτουργία τοῦ σχήματος τῆς Νέας Εὐρώπης. Δέν ἐπρόκειτο γιά μία προαναγγελλμένη ἀποτυχία. Σέ πολλές χώρες οἱ ναζι προσεταιρίστηκαν κοινωνικές ομάδες, πρόσωπα, πολιτικές καί οικονομικές ἐλίτ, στή βάση τῆς ὀλόπλευρης κοινωνικῆς ἀδικίας πού δημιουργοῦσαν παντοῦ οἱ κανόνες τῆς κατάκτησης.

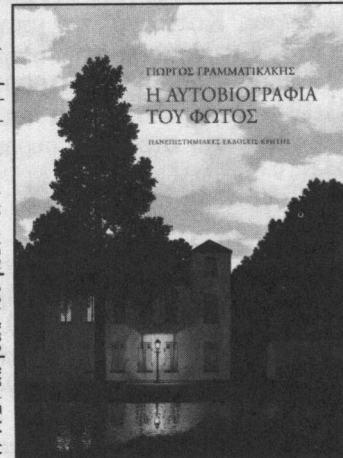
Ἀκριβῶς ἡ Ἀντίσταση, ἡ ἐνοπλή, ἡ δυναμική εἰδικά Ἀντίσταση, μέ τό μέγεθος τῶν ὀργανωτικῶν της ἐπιτυχιῶν καί μέ τήν ἀπρόσμενη ἰκανότητά της νά ἀναπτύσσεται μέσα στό ἴδιο τό σῶμα τῆς ναζιστικῆς πραγματικότητας, σώριασε σέ ἐρείπια τίς πρωτοβουλίες τοῦ ναζισμοῦ. Οἱ ἰθύνοντες τοῦ ναζισμοῦ τό παρατήρησαν πρῶτοι. Σύμφωνα μέ μία ἐνδιαφέρουσα παρατήρηση τοῦ Μπράουνινγκ, πού δέν ἔχει προσεχθεῖ ὅσο θά ἔπρεπε, ἡ ἀνησυχία, ὁ πανικός πού προκάλεσαν στήν πολιτική ἡγεσία τοῦ Ράιχ οἱ πρῶτες ἐνδείξεις ἀντίστασης ἀπό τήν πλευρά ἀμάχων τό καλοκαίρι τοῦ 1941 στήν προέλαση τοῦ γερμανικοῦ στρατοῦ (Μάιος στήν Κρήτη, Ἰούλιος στή Σερβία καί τά Βαλκάνια –πβ. ὡς ὑποπερίπτωση τήν ἐξέγερση τῆς Δράμας– ἀπό τόν Ἰούνιο στό ἀνατολικό μέτωπο κ.λπ.). Ὁ Μπράουνινγκ συνδέει ἄμεσα αὐτήν τήν ἀνησυχία μέ τή ριζοσπαστικοποίηση τῆς γερμανικῆς κατοχικῆς πολιτικῆς ὡς τόν πλήρη ἐκβαρβαρισμό τοῦ πολέμου καί τήν υἰοθέτηση τῆς «Γελικῆς Λύσης» τόν ἀμέσως ἐπόμενο χειμῶνα.

Ἐξήντα χρόνια μετά οἱ εὐρωπαϊκές χώρες –ἐκτός ὀλίγων στίς ἀκτές τῆς Βαλτικῆς– ἐξακολουθοῦν, στίς «σχολικές» ἐκδοχές τῆς ἱστορίας τους, νά ὑπερτονίζουν καί νά «μεγαλοποιοῦν» ἔξω ἀπό κάθε λογική τίς ἐπιδόσεις τῆς δικῆς τους Ἀντίστασης ἐναντία στό ναζισμό καί τόν φόρο αἵματος πού πλήρωσαν γι' αὐτό. Αὐτό συμβαίνει καί σέ χώρες ὅπου λαϊκοί καί «μυστικοί» στρατοί πρακτικά δέν ὑπῆρξαν (Ὁλλανδία). Διά τῆς μεθόδου αὐτῆς ἐξορκίζουν τόν ἐκτεταμένο δωσιολογισμό καί τή συνεργασία πού ἄνθισαν σέ αὐτές (π.χ. Βέλγοι, Ὁλλανδοί, Δανοί κ.λπ. ἐθελοντές στό ἀνατολικό μέτωπο κ.λπ.) στή διάρκεια τοῦ πολέμου καί ἐγγράφονται στή μεταπολεμική νομιμότητα πού ἦταν, εἶναι καί θά εἶναι –ὄσο κρατά ὁ κόσμος μας– ἀντιφασιστική.

Στήν Ελλάδα αὐτό τό τόσο πολιτικά ἐπιθυμητό δέν χρειάζεται νά τό ἐφεύρουμε ἢ νά τό φανταστοῦμε. Τό εἴχαμε!

Γιώργος Γραμματικάκης Η ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΦΩΤΟΣ

17 X 24 εκ. | σελ. 480 | ISBN 960-524-207-9 | Τιμή: 24,00 €

«Γεννήθηκα πριν από αιώνες αιώνων, σε έναν Χώρο όπου δεν υπήρχε χώρος, και σε έναν Χρόνο όπου δεν υπήρχε χρόνος. Με έναν περιεργοωτόσο τρόπο, αισθάνομαι ότι προϋπήρχα της γενέσεώς μου. Κι ενώ από τότε όλα έχουν αλλάξει, εγώ αισθάνομαι ότι τίποτε δεν αλλάζει. Η παρουσία μου μετρά το αιώνιο. Δεν αξίζει άλλωστε να συζητά κανείς για πράγματα –την γένεσή μου και την γένεση του Κόσμου– που προκαλούσαν ανέκαθεν διαμάχες».

Με αυτά τα λόγια αρχίζει την αυτοβιογραφία του το αρχέγονο Φως, που η ανακάλυψή του το 1965 υπήρξε από τις σημαντικότερες στην ιστορία της κοσμολογίας. Πριν δώσει τον λόγο στο ίδιο το φως, ο γνωστός συγγραφέας της *Κόμης της Βερενίκης* και των *Κοσμολογημάτων* παρουσιάζει τους θαυμαστούς τρόπους που, μέσω του φωτός, η επιστήμη οδηγήθηκε στις πιο σπουδαίες κατακτήσεις της: την θεωρία της σχετικότητας, την κβαντική συμπεριφορά του μικροκόσμου, τις σύγχρονες απόψεις για την γένεση και την εξέλιξη του Σύμπαντος. Δεν παραλείπει ακόμη να υπογραμμίσει την σημασία του φωτός για την ίδια την ζωή αλλά και την Τέχνη, ενώ αναφέρεται και στις φιλοσοφικές ή θρησκευτικές αντιλήψεις που συνοδεύουν το φως από τους αρχαίους χρόνους. Βιβλίο εύληπτο και πολυσήμαντο, η *Αυτοβιογραφία του φωτός* περιγράφει με απλά λόγια την συναρπαστική περιπέτεια της σύγχρονης επιστήμης, και απλώς ζητά από τον αναγνώστη να διαβαστεί «πρώτα με τον νου και, ύστερα ή παράλληλα, με την ψυχή».

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΙΔΡΥΜΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ & ΕΡΕΥΝΑΣ

ΜΑΝΗΣ 5, 106 81, ΑΘΗΝΑ. ΤΗΛ. 210 3818372, FAX. 210 3301583

e-mail: pek@physics.uoc.gr • www.cup.gr

ΛΟΥΚΑΤΣ ΚΑΙ ΑΛΤΟΥΣΕΡ

του Μιχάλη Σκομβούλη

Ημέριμα του Λούκατς για τη σύνδεση Χέγκελ και Μάρξ, τόσο στο *Ιστορία και Ταξική Συνείδηση* (1923), όσο και στον *Νεαρό Χέγκελ* (1948), εκτός του ότι περίπου ιδρύει την έννοια του «δυτικού μαρξισμού» και δίνει έναν συγκεκριμένο ερμηνευτικό τόνο, αποτέλεσε και αντικείμενο έντονων κριτικών. Είναι γνωστή η πολιτική κριτική που άσκησε ο δογματικός μαρξισμός στην *Ιστορία και Ταξική Συνείδηση* ως «ιδεαλιστική», λόγω της πρωταρχικής σημασίας που αποδίδει στη συνείδηση. Όμως σέ θεωρητικό επίπεδο περισσότερο αξίες λόγου θά μπορούσαν να θεωρηθούν οι αντιρρήσεις που έχει για μία τέτοια ερμηνεία του Μάρξ τό ρεύμα του μαρξισμού που προσδιορίζεται ως αντιεγγελιανό και κυρίως ο Λουί Άλτουσέρ.

Σκοπός του Άλτουσέρ είναι να διαμορφώσει μία στρατηγική για τόν τρόπο ανάγνωσης των κειμένων του Μάρξ, που επεκτείνεται σέ μία νέα θεωρία ως πρὸς τήν αναζήτηση και τή συγκρότηση τής μαρξικής θεωρίας. Μέρος αὐτῆς τής στρατηγικῆς εἶναι ἡ συστηματική ἀντιπαράθεση τόσο μέ τόν ἀνθρωπισμό, ὡς μέθοδο πού χρησιμοποιοῦ ὁ ἴδιος ὁ Μάρξ στά νεανικά του κείμενα,¹ ὡς κυρίως ἡ ἀντιπαράθεση μέ τίς ἀνθρωπιστικές ἐρμηνείες τοῦ μαρξισμού, λόγω τῶν παραγωγιστικῶν (οἰκονομιστικῶν) καί ιστορικιστικῶν τους συνεπειῶν. Ἡ ἀντιπαράθεση μέ τόν ἀνθρωπισμό συμβαδίζει λοιπόν μέ τόν ἀντιοικονομιστικό καί τόν ἀντιιστορικισμό. Βέβαια ἡ ἀντιπαράθεση αὐτή τοῦ Άλτουσέρ μέ τόν ἀνθρωπισμό εἶναι πολλαπλῶς παρεξηγημένη, συνήθως δέχεται κριτικές στό πολιτικοἰδεολογικό επίπεδο καί δέν κατανοεῖται ὡς μία μεθοδολογική ἀφετηρία.² Ἡ ἀποψη τοῦ Άλτουσέρ ἔχει νά κάνει μέ τή θεώρηση τῶν κοινωνικῶν σχηματισμῶν ὡς δομικῶν διαρθρώσεων ἐντός τῶν ὁποίων τά ὑποκείμενα δέν ἔχουν περιθώρια αὐτόνομης δράσης, ἀλλά ἐντάσσονται σ' ἕνα πλέγμα σχέσεων καί οὐσιαστικά πληροῦν τίς θέσεις πού τους μοιράζει ἡ δομή.³ Ὡς ἐκ τούτου μία τέτοια προσέγγιση εἶναι, ἐκ τῶν πραγμάτων, ἀντίθετη μέ μία θεωρία αὐτονομίας τοῦ δημιουργήματος ἀπό τόν δημιουργό του, ὅπως ἀπαιτεῖ ἡ ἐγγελιανῆς προέλευσης θεωρία τής *πραγμοποίησης* τοῦ Λούκατς. Μία τέτοια ἀποψη θά ἐπέστρεφε οὐσιαστικά στόν νεαρό Μάρξ καί τήν ἀνθρωπιστική θεωρία τοῦ Φόνεμπλαχ. Στήν κοι-

νωνική ἀνάλυση δέν μπορεῖ νά γίνει λόγος γιά τό προλεταριάτο ὡς δημιουργό τής κοινωνίας. Ἀντιθέτως μποροῦμε νά ἀναφερθοῦμε μόνο σέ ἀπόκρυψη τής πραγματικότητας ἀπό τήν *ιδεολογία* πού παράγει ὁ κοινωνικός σχηματισμός ὡς συστηματική μορφή παραγωγῆς. Δέν ὑπάρχουν δημιουργικά ὑποκείμενα πού ἀποκρύπτουν ἀπό τόν ἑαυτό τους, μέσω τής *πραγμοποίησης*, τήν ἐλευθερία τους καί χρειάζεται νά τή *συνειδητοποιήσουν*, ἀλλά ἡ ὑποκειμενικοποίηση εἶναι ἀποτέλεσμα τής παραγωγῆς ὑποκειμενικότητας ἀπό τούς ιδεολογικούς μηχανισμούς.⁴

Ἡ εὐρύτερη κατανόηση τής ἀντίθεσης αὐτῆς τοῦ Άλτουσέρ σέ μία έννοια ἀπελευθερωτικοῦ, ιστορικοῦ ὑποκειμένου προϋποθέτει τή διερεύνηση τής γνωσιοθεωρητικῆς ἀντίθεσής του σ' ὅ,τι ὀνομάζει «ἐγγελιανό ιστορικισμό», ὡς κομβικό σημεῖο γιά τό πρόγραμμα πού θέτει πρὸς μία ἐπιστημολογική ἀνάγνωση τοῦ Μάρξ. Γιά τόν ἐγγελιανό μαρξισμό τό χαρακτηριστικό στοιχεῖο τής μεθόδου τοῦ Μάρξ εἶναι ἡ οἰκειοποίηση τής ιστορικῆς τῆς κλασσικῆς πολιτικῆς οἰκονομίας καί, ὡς ἐκ τούτου, διαλύει τήν (πραγμοποιημένη) ἀπολυτότητά τους.⁵ Κατά συνέπεια ἡ γνώση ταυτίζεται μέ τή ροή τής ἱστορίας ὅπως ἀπαιτεῖ ἡ λουκατσιανή θεώρηση τής ιστορικότητας τοῦ προλεταριάτου ὡς διαδικασία αὐτογνωσίας τοῦ ἑαυτοῦ του, ὡς δημιουργοῦ τής ιστορικῆς ὁλότητας, ὡς προνομακοῦ ιστορικοῦ ὑποκειμένου.⁶ Ἀντιθέτως, ἡ ἀλτουσεριανή προσέγγιση ἀρνεῖται ριζικά αὐτοῦ τοῦ εἶδους τήν ταύτιση τής γνωστικῆς διαδικασίας μέ τήν ιστορική ἐμπειρία καί διαπιστώνει τήν ἰδιατερότητα τής μαρξικῆς μεθόδου στό συνεπῆ διαχωρισμό ἐμπειρικοῦ καί γνωστικοῦ ἀντικειμένου. Ὁ Άλτουσέρ θά ἀντιπαρατεθεῖ στήν ιστορικιστική ἀντίληψη διαφοροποίησης ἀπό τήν πολιτική οἰκονομία, ὅτι δηλαδή ὁ Μάρξ ιστορικοποίησε ἐγγελιανὰ τίς κατηγορίες τής πολιτικῆς οἰκονομίας (305-306).⁷ Σέ μία τέτοια περίπτωση θά εἶχαμε ἀπλῶς ἐπικόλληση τής ἐγγελιανῆς μεθόδου σ' ἕνα προκαθορισμένο ἀντικείμενο (334). Γιά νά θεμελιώσει αὐτή τή διαφορά ὁ Άλτουσέρ προχωράει σέ μία ἐνδελεχῆ ἀνάλυση τής διαφορᾶς τής ἐγγελιανῆς ἀντίληψης τοῦ ιστορικοῦ χρόνου (306-310) ἀπό τή μαρξική (311-317): Στόν Χέγκελ ἔχουμε μία ὁμοιογενή ἀντίληψη τοῦ ιστορικοῦ χρόνου ὡς ἕνα συνεχές

ἐκδήλωσης τῆς ιδέας, ὡς μιᾶς κοινῆς οὐσίας –τό Πνεῦμα τοῦ Λαοῦ στή φιλοσοφία τῆς ἱστορίας– πού διαχέεται καί αἱματοδοτεῖ τό σύνολο τῶν μερῶν τῆς ἱστορικῆς ὀλότητας.⁸ Θά μπορούσαμε σ' αὐτό τό σύνολο νά ἐφαρμόσουμε ἕνα εἶδος *τομῆς οὐσίας*, ὅπου ἂν, κατά κάποιον τρόπο, εἶχαμε τή δυνατότητα νά κάνουμε μιά τομή σ' ἕνα μέρος ἐνός κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ, θά μπορούσαμε νά δοῦμε σ' αὐτό τή συνολική εἰκόνα τῶν στοιχείων τῆς κοινωνίας στό ἱστορικό παρόν. Τό παρόν συμπυκνώνει κάθε φορά τό ὅλον πού βρῖσκεται, ὅπως εἴπαμε, σέ μία συνεχῆ ροή. Τά χαρακτηριστικά λοιπόν τοῦ ἐγελιανοῦ χρόνου εἶναι ἡ συνέχεια καί ἡ συγχρονικότητά.

Ἡ ἔννοια τῆς μαρξικῆς ὀλότητας εἶναι ριζικά διαφορετική. «Πρόκειται γιά ἕνα ὅλον τοῦ ὁποίου ἡ ἐνότητα δέν εἶναι ἡ ἐκφραστική ἢ πνευματική ὀλότητα τοῦ ὅλου στόν Λάμπιτς καί στόν Χέγκελ, ἀλλά συνίσταται σ' ἕναν ὀρισμένο τύπο συνθετικότητας, στήν ἐνότητα ἐνός *δομημένου ὅλου*, πού ἐμπεριέχει ὅ,τι μπορούμε νά ὀνομάσουμε χωριστά “σχετικά αὐτόνομα” ἐπίπεδα ἢ βαθμίδες πού συνυπάρχουν στή σύνθετη δομική ἐνότητα, συναρθρούμενα μεταξύ τους σύμφωνα μέ τούς τρόπους πού ἐπιβάλλουν οἱ ἰδιαίτεροι καθορισμοί, οἱ ὁποῖοι σέ τελική ἀνάληψη προσδιορίζονται ἀπό τό ἐπίπεδο ἢ τή βαθμίδα τῆς οἰκονομίας» (312). Ἡ ἀντίληψη τοῦ μαρξικοῦ ὅλου ὡς ἱεραρχημένου παραπέμπει καί σέ μιά ἀντίστοιχη ἔννοια χρονικότητας ὡς διαφοροποιημένης, μή συνεχοῦς. Ἡ συνύπαρξη διαφορετικῶν ἐπιπέδων, σέ μία δομή χωρίς κέντρο (314), ὀδηγεῖ καί σέ ἀντίστοιχη συνύπαρξη διαφορετικῶν χρονικοτήτων. Μιά σειρά ἀπό ἔννοιες ἔρχονται γιά νά ὑπογραμμίσουν αὐτή τή μή γραμμικότητα τοῦ χρόνου, ἀνισομερῆς ἀνάπτυξη, ἐπιβίωση, καθυστέρηση (323). Ἡ ἔννοια τοῦ χρόνου, πού ἐντοπίζεται στό *Κεφάλαιο*, εἶναι ριζικά διαφοροποιημένη ἀπό τήν ἐμπειρική ἀντίληψη τοῦ καθημερινοῦ χρόνου καί παραπέμπει στόν ἱστορικό χρόνο ὡς τήν ἰδιαίτερη μορφή ὑπαρξης τῆς κάθε φορά κοινωνικῆς ὀλότητας, ἀνάλογα μέ τόν τρόπο παραγωγῆς (328).

Ὁ Ἄλτουσερ θά συγκεκριμενοποιήσει τίς θεωρητικές συνέπειες τῆς διαφορᾶς ἐγελιανῆς καί μαρξικῆς μεθόδου στήν ἀντιπαράθεσή του μέ τόν ἱστορικισμό ὡς ἐρμηνευτικῆς γραμμῆς τοῦ μαρξισμοῦ. Ἀναγνωρίζει τούς λόγους γένεσης τῶν ἱστορικιστικῶν ἐρμηνειῶν ὡς ἀντιδράσεις στίς μηχανιστικές ἀντιλήψεις τῆς Β' Διεθνούς (344) καί ἀναγνωρίζει ἐπίσης τό αἶτημα τῆς ἐπαναστατικῆς βούλησης πού ὑπάρχει σ' αὐτές τίς τάσεις (374). Βασική ἀφετηρία τῆς ἱστορικιστικῆς ἐξήγησης εἶναι ἡ ἐρμηνεία τοῦ *Κεφαλαίου* ὡς ἀνάπτυξης μιᾶς ἔννοιας (τῆς ἐργασίας), πού δημιουργεῖ τήν ἐγελιανή ψευδαίσθηση μίας ἀπόλυτης γνώσης. Αὐτή ἡ ἀνάγνωση εἶναι ἡ μήτρα τοῦ ἱστορικισμοῦ. Παρότι κάνει περισσότερες συγκεκριμένες ἀναφορές στόν Σάρτρ ὡς πρός τήν ἐνοποίηση τῶν πρακτικῶν ἐκ μέρους του στή μεταφυσική

ἔννοια τῆς «πράξης», ἂν συνδυάσουμε τίς παρατηρήσεις του μέ τό συγκεκριμένο σχολιασμό πού κάνει τοῦ ζητήματος τοῦ φετιχισμοῦ τοῦ ἐμπορεύματος σ' ἕνα ὑποκεφάλαιο τῆς μελέτης του «Marx dans ses limites» τά συμπεράσματά του θά μπορούσαν νά θεωρηθοῦν μιά ξεκάθαρη ἀντιπαράθεση μέ τήν ἐρμηνεία τοῦ *Κεφαλαίου* ἀπό τό Λούκατς. Εἶναι σαφές ὅτι ὁ Λούκατς κάνει μιά ἐκτατική-καθολικευτική¹⁰ ἐρμηνεία τοῦ *Κεφαλαίου* θεωρώντας το ὡς ἀνάπτυγμα τῆς ἔννοιας τοῦ φετιχισμοῦ τοῦ ἐμπορεύματος. Πάνω σ' αὐτή τήν ἔννοια στηρίζει μιά μεταφυσική τῆς ἐργασίας ὡς μετασχηματιστική δύναμη τοῦ κόσμου, ἀπό τήν ὁποία ἐκπορεύεται ἡ θέση γιά τήν ἱστορική θέση καί ἀποστολή τοῦ προλεταριάτου. Ὁ Ἄλτουσερ τονίζει στό «Sur le fetichisme»¹¹ ὅτι βάση ὅλων αὐτῶν τῶν προσεγγίσεων, πού ἔχουν ἀυθορησιακά καί ἐργατιστικά παρεπόμενα, εἶναι μιά ἀνθρωπιστική θεωρία τῆς ἀλλοτριώσεως πού ξεκινάει ἀπό τόν Χέγκελ.

Ὅμως ἡ ἀπόρριψη τοῦ φετιχισμοῦ εἶναι μιά σταθερά σ' ὅλο τό ἔργο του. Στό *Lire le Capital* τό πρόβλημα τοῦ φετιχισμοῦ χαρακτηρίζεται ὡς κύρια περίπτωση φανέρωσης τῶν ταλαντεύσεων τοῦ Μάρξ μεταξύ ὑποκειμενισμοῦ καί ἀντικειμενισμοῦ, λόγω τῆς ἀναγκαστικῆς ἐκ μέρους του κληρονομίας τοῦ φιλοσοφικοῦ δίπολου οὐσία/φαινόμενο.¹² Λίγα χρόνια νωρίτερα, στό δοκίμιο «Ἀντίφαση καί ὑπερπροσδιορισμός» ἔχουμε ἐκτεταμένη κριτική στήν ἐγελιανή ἀντίληψη τῆς ἱστορίας ὡς ἀνάπτυξη μίας ἐνιαίας Ἀντίφασης. Ταυτόχρονα ἐλέγχεται ἡ ἀντίληψη ὅτι τό Κράτος εἶναι ἀπόλυτη πραγμάτωση τῆς Ἰδέας.¹³ Ἐδῶ ἀρχίζει ἡ ἀλτουσεριανή πρόταση: μέ βάση τίς ἀναλύσεις τοῦ Λένιν, τονίζεται ὅτι στόν μαρξισμό ἡ ἀντίφαση χαρακτηρίζεται ἀπό τήν ἔννοια τοῦ «ὑπερπροσδιορισμοῦ», τήν ἐκφραση τῆς δηλαδή σέ μία σειρά διαφορετικῶν ἀντιφάσεων πού συναρθρώνονται κάθε φορά στήν ἀνάλυση τῆς συγκεκριμένης κατάστασης. Ἡ πρόταση αὐτή συνυπάρχει καί μέ μία πολεμική ἐνάντια σ' ἕνα ὑποκείμενο τῆς πράξης, πού κατά κάποιον τρόπο «χάνει τόν ἑαυτό» μέσω τοῦ φετιχισμοῦ. Ἡ δομή ἐνός κοινωνικοῦ σχηματισμοῦ δέν δημιουργεῖται ἀπό τά ἄτομα πού ἀλλοτριώνονται, ἀλλά *προϋπάρχει* αὐτῶν καί τροφοδοτεῖ τίς φαντασιακές τους ἀναπαραστάσεις, γιά νά ἀναπαράγεται ὑλικά. Τό μέσο μέ τό ὁποῖο διαμορφώνονται οἱ συνειδήσεις δέν εἶναι ὁ φετιχισμός, ἀλλά ἡ ἰδεολογία πού σχηματίζεται ἀπό τούς ἰδεολογικούς μηχανισμούς τοῦ Κράτους.¹⁴

Ἡ κριτική τοῦ Ἄλτουσερ συνέβαλε ἀποφασιστικά στήν ἀναγνώριση τῶν προβλημάτων στά ὁποῖα ὀδηγεῖ ὁ ἱστορικισμός τόσο σέ θεωρητικό ὅσο καί σέ πολιτικό ἐπίπεδο: Κύρια ἀποτελέσματα αὐτῆς τῆς συμβολῆς εἶναι ἡ ἀντίθεση στή μεταφυσική ἀντίληψη μιᾶς ὀρισμένης ἱστορικῆς τελεολογίας, ἡ ἀντιπαράθεση μέ τό βολονταρισμό καί τόν ἀυθορητισμό¹⁵ ὡς νοοτροπίες

πού καταστρέφουν την ανάπτυξη του θεωρητικού εννοιολογικού πλαισίου του μαρξισμού μέσω ενός ανταγωνισμού της συνθετότητας του κοινωνικού αντικειμένου, καθώς και ο τονισμός της ανάγκης για τη δημιουργία μιάς θεωρίας της ιδεολογίας ως μηχανισμό αναπαραγωγής της παραγωγικής δομής. Ταυτόχρονα οι θέσεις του Άλτουσέρ συνοδεύονται και με μία μεθοδολογική πρόταση ως προς την ανάγνωση των έργων του Μάρξ.

Σε κάθε περίπτωση όμως δεν θα πρέπει να αγνοήσουμε ότι αρκετά σημεία στην προσέγγιση του Λούκατς έχουν ισχυρά επιχειρήματα και σημαντικό βάθος. Δεν φαίνεται να επαληθεύεται ή αποψη ότι το ύποκεφάλαιο περί φετιχισμού είναι απλώς μιά παρέκβαση του Μάρξ που αφορά την αστική σκέψη, όπως ισχυρίζεται ο Άλτουσέρ. Αντιθέτως, φαίνεται ότι το ζήτημα του φετιχισμού και της πραγματοποίησης (φυσικοποίησης) των κοινωνικών σχέσεων κατέχει καιρία θέση σ' όλη την ανάπτυξη του *Κεφαλαίου*. Για παράδειγμα, εκτός του αποσπάσματος περί φετιχισμού στο κεφάλαιο για τον «γενικό νόμο της κεφαλαιοκρατικής συσσώρευσης» του πρώτου τόμου, ο Μάρξ αναφέρει:

«Έτσι ο νόμος της κεφαλαιοκρατικής συσσώρευσης, που δόλια τον ανακήρυξαν φυσικό νόμο, εκφράζει στην πραγματικότητα μόνο ότι η φύση κάθε κεφαλαιοκρατικής συσσώρευσης αποκλείει κάθε ελάττωση του βαθμού εκμετάλλευσης της εργασίας ή κάθε αύξηση της τιμής της εργασίας, που θα μπορούσε να απειλήσει σοβαρά τη διαρκή αναπαραγωγή της σχέσης του κεφαλαίου και την αναπαραγωγή της σέ διαρκώς διευρυνόμενη κλίμακα. Και δεν θα μπορούσαν να είναι διαφορετικά τά πράγματα σ' έναν τρόπο παραγωγής, όπου ο εργάτης υπάρχει για τις ανάγκες αξιοποίησης υπάρχουσων αξιών, αντί, τό ενάντιο, ο υλικός πλούτος να υπάρχει για τις ανάγκες ανάπτυξης του εργάτη. Όπως στή θρησκεία ο άνθρωπος κυριαρχείται από τά δημιουργήματα του κεφαλιού του, έτσι και στην κεφαλαιοκρατική παραγωγή κυριαρχείται από τό δημιούργημα του χεριού του».¹⁶

Τό γεγονός δέ ότι ο Λούκατς συνδέει άμεσα τίς κορυφαίες εκφράσεις της πραγματοποίησης με τό τοκοφόρο κεφάλαιο,¹⁷ σχετίζει την ανάπτυξη του με τίς αναφορές του Μάρξ στο φετιχισμό στον τρίτο τόμο, και θέτει τό εξαιρετικά σημαντικό ζήτημα της τοποθέτησης του φετιχισμού στο σύνολο του *Κεφαλαίου*.

Δέν θά πρέπει επίσης σ' αυτή την προοπτική να χαθεί ή σημασία της σύνδεσης του Μάρξ με τό προηγούμενο φιλοσοφικό εννοιολογικό περιβάλλον του και τό ριζοσπαστικό δυναμικό που κληρονομεί άπ' αυτό, στοιχεία που στην προοπτική του Λούκατς καθίστανται φανερά. Σ' αυτόν έχουμε μιά έντονη αξιοποίηση της διαλεκτικής μεθόδου που είναι όμως συνδεδεμένη άμε-

σα με τό φιλοσοφικό περιβάλλον του γερμανικού ιδεολογικού και κυρίως με τόν Χέγκελ,¹⁸ όντας έτσι όμως αναγκαστικά έξαρτώμενος με μιά έντονη τελεολογική αντίληψη που άναζητά ένα ιστορικό ύποκειμένο, και θέτοντας ώστόσο παράλληλα τό αίτημα μιάς υλιστικής οικειοποίησης του έργου του Χέγκελ.

Ο Άλτουσέρ θέλει να έπεξεργαστεί μιά διαφορετική έννοια διαλεκτικής που να συμπυκνώνεται στον ύπεροπροσδιορισμό μιάς κοινωνικής στιγμής από τό σύνολο των αντιφάσεων, εξαλείφοντας την ουσιολογική έννοια της αντίφασης ή όποία καθορίζει όλα τά έπιμέρους έπιπέδα χωρίς να σέβεται την άυτονομία τους. Σ' αυτό τό έγχείρημα θά πρέπει να ύπενθυμίσουμε ότι ο Άλτουσέρ δέν είναι καθόλου άπαλλαγμένος από έγγελιανες έπιρροές.¹⁹ Η άναλογία που καθιερώνει άνάμεσα στον παραδοσιακό έμπειρισμό και στον όρθολογικό έμπειρισμό, ως άντεστραμμένο είδωλο του πρώτου, ως ίδια δομή έμπειριστικής άφάιρησης²⁰ είναι κατευθείαν όμολογη με την περιοδολόγηση που κάνει ο ίδιος ο Χέγκελ του προηγούμενου όρθολογισμού ως μιά μορφή έμπειρισμού (στον όποιο έντάσσει και τόν Κάντ).²¹ Μόνο που ο Άλτουσέρ τοποθετεί ως κορυφαία έκφραση του όρθολογικού έμπειρισμού τόν ίδιο τό Χέγκελ(!)

Η αναγκαστικά έντονη έπιρροή του Χέγκελ σέ μιά μαρξιστική θεωρία, που θέλει να τόν άρνηθεί, φαίνεται από την άνάγκη του Άλτουσέρ να διατηρήσει στην άνάλυσή του μιά έννοια ολότητας του κοινωνικού σχηματισμού, έπικαλούμενος ένοποιητικές εννοιολογήσεις όπως ή «συνάρθρωση» ή ή διατύπωση «σε τελευταία άνάλυση». Ένώ και ή περιγραφή του έγγελιανού όλου που κάνει ως «έκφραστικού» και «άδιαφοροποίητου» είναι ιδιαίτερος συζητήσιμη, άφου ή έννοια της ολότητας που είχε ο Χέγκελ φαίνεται πως είναι άρκετά πιό σύνθετη.²² Τέλος, και ο ίδιος ο Άλτουσέρ είναι αναγκασμένος να άντιμετωπίσει τό ζήτημα της σύνδεσης του φορέα της γνώσης με την πολιτική τοποθέτησή του και άρα της ταύτισης σέ κάποιο έπίπεδο του γνωστικού ύποκειμένου με την ιστορική αντικειμενικότητα, την τοποθέτηση δηλαδή του Ιστορικού Υλισμού ως θεωρίας της εργατικής τάξης, πέραν της αξίωσης επιστημονικής αντικειμενικότητας.²³ Η σημασία του Λούκατς βρίσκεται στο ότι, άναξωγογονώντας τό έγγελιανό πλαίσιο της μαρξιστικής διαλεκτικής, πρώτος έθεσε τό γνωσιοθεωρητικό αίτημα για την άνάλυση της αστικής συνειδησιακής δομής ή όποία έχει την τάση να φυσικοποιεί τό εννοιολογικό πλαίσιο του καπιταλισμού, κάνοντας έτσι και τό πρώτο βήμα για την ανάπτυξη μιάς μαρξιστικής θεωρίας της ιδεολογίας. Τά όριά του συνίστανται στο ότι τό προσπάθησε μέσα σ' ένα ιστορικιστικό και αναγωγιστικό πλαίσιο που προϋπέθετε την ύπαρξη ενός άπόλυτου (ένιαίου) ύποκειμένου της πράξης, τό όποιο θά πραγματοποιεί την τελεολογία της Ιστορίας. Η κριτική που άσκει ο Άλτουσέρ στις έγγελιανές έννοιες είναι σωστή, άν αυτές νοηθούν ως όντολογικές κατηγορίες που προικοδοτούν στον Μάρξ μιά ιστορικιστική-μεταφυσική αντίληψη για την

κοινωνική «ολότητα» και την πορεία της Ιστορίας. Αν όμως το έργο του Χέγκελ διαβαστεί γνωσιοθεωρητικά,²⁴ ως μεθοδολογία κατασκευής άνοιχτών εννοιών, τότε αποτελεί το προνομιακότερο πλαίσιο διατύπωσης μίας πολυσύνθετης θεωρίας όπως ο μαρξισμός. Αυτή ίσως θά μπορούσε να είναι μία ύλιστική οικειοποίηση (μία τρόπον τινά «άντιστροφή») του Χέγκελ σήμερα.

1. Είναι γνωστή η θέση του Άλτουσέρ για την τοποθέτηση μίας θεμελιακής τομής (couverture épistémologique) το 1845 μεταξύ των νεανικών και των κειμένων που σηματοδοτούν το πέρασμα στην περίοδο της έπιστήμης για τον Μάρξ. Βλ. L. Althusser, *Pour Marx*, Maspero, 1996, σελ. 27.
2. Για την άποσαφήνιση της έννοιας και μία απάντηση στις επικρίσεις από τον ίδιο τον Άλτουσέρ, *Θέσεις*, Θεμέλιο 1999, σελ. 154-166.
3. L. Althusser et al., *Νά Διαβάσουμε τό Κεφάλαιο*, Έλληνικά Γράμματα, 2003, σελ. 426.
4. Η υποκειμενικοποίηση (έγκληση) είναι μία από τις τρεις θεμελιώδεις λειτουργίες της ιδεολογίας (οι άλλες δυο είναι η φαντασιακή αναπαράσταση της πραγματικότητας και τα υλικά αποτελέσματα). Βλ. Λ. Άλτουσέρ, *Θέσεις*, ό.π., σελ. 99-112.
5. Βλ. Lukacs, *History and class consciousness*, Merlin Press, 1971, σελ. 180.
6. Για τό προλεταριάτο ως ιδιαίτερο υποκείμενο-άντικείμενο της Ιστορίας, βλ. Lukacs, ό.π., σελ. 159.
7. Οι παραπομπές εντός παρενθέσεως γίνονται σε Althusser et al, *Νά διαβάσουμε τό Κεφάλαιο*, Έλληνικά Γράμματα, 2003.
8. «Τούτη η Πνευματική ολότητα συνιστά μία ουσία, τό Πνεύμα ενός λαού. Σ' αυτόν ανήκουν τά άτομα κάθε άτομο είναι παιδί του λαού του και ταυτόχρονα, στο βαθμό που τό κράτος του αναπτύσσεται, της εποχής του. Κανείς δέ μένει πίσω από τον καιρό του και πολύ λιγότερο κανείς δέν τον ξεπερνά· αυτή η πνευματική ουσία είναι δική του, ο ίδιος είναι ένας εκπρόσωπος της· απ' αυτή βγαίνει και σ' αυτή βρίσκεται». Γ. Χέγκελ, *Φιλοσοφία της Ιστορίας*, τόμ. Α, Νεφέλη, 1980, σελ. 68. Η έννοιακή συμπύκνωση εκφράζεται από τον Χέγκελ ως Zeitgeist.
9. «Sur le fétichisme», σελ. 499-508 σε «*Marx dans ses limites*» (1978) σε *Ecrits philosophiques et politique*, τόμ. 1 (1994), STOCK/MICE, σελ. 369-537.
10. Βλ. Γ. Μηλιός, Δ. Δημούλης, Δ. Οικονομάκης, *Η θεωρία του Μάρξ για τον καπιταλισμό*, Νήσος, 2005, σελ. 139.
11. L. Althusser, ό.π., σελ. 505.
12. L. Althusser, *Νά Διαβάσουμε...*, ό.π., σελ. 443-444.
13. L. Althusser, *Pour Marx*, Maspero, 1996, σελ. 100-102 και 110-111.
14. Άλτουσέρ, *Θέσεις...*, ό.π., σελ. 82-87.
15. Ο «αύθορητισμός» ως πολιτική στάση έχει ως άμεση θεωρητική συνέπεια τον οικονομισμό, όπως έδειξε ο Λένιν στο *Τί να κάνουμε;* (Λένιν, *Τί να κάνουμε;*, Σύγχρονη Έποχή, 2003: κεφ. ΙΙ και ΙV). Πράγματι πολλές από

τις θέσεις του «διαλεκτικού μαρξισμού» τείνουν να τονίσουν υπερβολικά τη σημασία της αυτόνομης ανάπτυξης της συνείδησης του εργάτη εντός της παραγωγικής διαδικασίας. Σε κάθε περίπτωση η διαλεκτική της σημασίας του οικονομικού και του πολιτικού στοιχείου στο έργο του Λούκατς δέν είναι τόσο εύκολο να αναχθεί στον οικονομισμό, ως μή ξεχνάμε ότι στο τελευταίο κείμενο στο *Ιστορία και ταξική συνείδηση* επικαλείται τη λενινιστική θεωρία του κόμματος.

16. Κ. Μάρξ, *Τό Κεφάλαιο*, τόμ. Α, Μόρφωση, 1963, σελ. 642.
17. Βλ. G. Lukacs, *History and class consciousness*, Merlin Press, 1971, σελ. 94.
18. Η γλώσσα του Μάρξ «ερωτοτροπεί» με την έγελιανή (δηλαδή τον διευκολύνει στη διατύπωση άφηρημένων και δυναμικών έννοιολογικών αναπτύξεων). Πρόκειται για κάτι που μπορεί να τό διαπιστώσει κανείς και εκτός του πρώτου μέρους του *Κεφαλαίου*. Στην περιγραφή της εργασιακής διαδικασίας στο πέμπτο Κεφάλαιο «προτσές παραγωγής και προτσές αξιοποίησης βρίσκουμε φράσεις όπως»: «Αυτό που από την πλευρά του εργάτη έμφανίζόταν με τη μορφή της άηρεμίας (Unruhe) έμφανίζεται τώρα από την πλευρά του προϊόντος ως ήρεμούσα ιδιότητα (ruhende Eigenschaft), με τη μορφή του Είναι». Μάρξ, *Τό Κεφάλαιο*, ό.π., σελ. 192.
19. Υπενθυμίζουμε ότι ο Άλτουσέρ είχε κάνει διδακτορικό πάνω στον Χέγκελ.
20. L. Althusser, *Νά Διαβάσουμε...*, ό.π., σελ. 50.
21. Βλ. §60 της έγκυκλοπαιδείας σε Γ. Χέγκελ, *Έπιστήμη της Λογικής*, Δωδώνη, 1991, σελ. 157-163.
22. Είναι χαρακτηριστικά τά όσα γράφει ο Λούκατς στο *Νεαρό Χέγκελ* για την κριτική του Χέγκελ στην αντίληψη της ολότητας που έχει ο Σέλλινγκ, βλ. G. Lukacs, *The Young Hegel*, Merlin Press, 1975, σελ. 434-438. Ο Σέλλινγκ άποροφά την πολλαπλότητα της πραγματικότητας στο φορμαλισμό του Άπολύτου. Τόν Χέγκελ αντιθέτως δέν τον ενδιαφέρει η άκύρωση των μερών, αλλά η διάσωσή τους εντός του όλου (τό καθένα απ' αυτά συγκροτεί μία ολότητα). Είναι χαρακτηριστικό ότι στη *Φαινομενολογία* ο Χέγκελ όρίζει τη μέθοδο ως τη δόμηση του συνόλου (G. Hegel, *Phénoménologie de l' esprit*, Aubier, 1991, σελ. 57), ή φιλοσοφία χρειάζεται τά αντικείμενα των έμπειρικών έπιστημών, ο ρόλος του άναστοχασμού είναι να άρθρώνει τις διαμεσολαβήσεις αυτών των αντικειμένων και να τά ένοποιεί σε μία ολότητα.
23. «Οι προλετάριοι που διαβάζουν τό *“Τό Κεφάλαιο”* μπορούν να τό καταλάβουν καλύτερα απ' όλους τους ειδικούς άστους, όσο κι αν αυτοί είναι “σοφοί”. Γιατί άραγε; Έπειδή άπλούστατα *“Τό Κεφάλαιο”* μιλάει για την καπιταλιστική έκμετάλλευση, της οποίας είναι θύματα». Λ. Άλτουσέρ, *Θέσεις*, ό.π., σελ. 51.
24. Άφετηρία μίας τέτοιας ανάγνωσης θά μπορούσαμε να βρούμε στο έξαιρετικό κείμενο του Ζάκ Ρανσιέρ, («*Η έννοια της Κριτικής και η κριτική της Πολιτικής Οικονομίας*» σε L. Althusser et al., *Νά Διαβάσουμε τό Κεφάλαιο*, Έλληνικά Γράμματα, 2003, σελ. 99-227), που είχε συμπληρωθεί άρχικά στο Lire le Capital. Μία άνάλογη προσπάθεια πραγματοποιεί τά τελευταία χρόνια στον άγγλόφωνο χώρο ο Chris Arthur, βλ. Arthur, *New Dialectics and Marx's Capital*, Brill, 2002.

ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗ, ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΔΕΣΜΟΣ

Γιά τό γραπτό τοῦ Ζάκ Λακάν, *Λειτουργία καί πεδίο τῆς ὁμιλίας
καί τῆς γλώσσας στήν ψυχανάλυση*

(εἰσαγωγή: Ζάκ-’Αλέν Μιλέρ, μτφρ.: Νάσια Λινάρδου-Μπλανσέ καί Ρεζινάλντ Μπλανσέ,
ἐπίμετρο: Ρεζινάλντ Μπλανσέ, Ἐκκρεμές, Ἀθήνα 2005)*

τοῦ Γιάννη Σταυρακάκη

I.

Ἡ *Λειτουργία καί πεδίο τῆς ὁμιλίας καί τῆς γλώσσας στήν ψυχανάλυση* εἶναι ἓνα κείμενο ἱστορικό. Πρόκειται, χωρίς ὑπερβολή, γιά μιά ἀπό τίς ἀφετηρίες τοῦ λακανισμού ὡς αὐτόνομου κλινικοῦ, θεωρητικοῦ καί θεσμικοῦ προτάγματος. Ἀσφαλῶς ὁ Λακάν εἶχε ἀποδείξει τήν ικανότητά του νά συνεισφέρει κατά ἰδιαίτερα πρωτότυπο τρόπο στήν ψυχαναλυτική θεωρία ἤδη ἀπό τήν εἰσήγησή του γιά τό *Στάδιο τοῦ καθρέφτη* (ἡ πρώτη μορφή τῆς ὁποίας χρονολογεῖται ἀπό τό 1936, ἀλλά πρωτοδημοσιεύθηκε τό 1949), ἀκόμα καί ἀπό τό πρώιμο κείμενό του γιά τά *Οἰκογενειακά συμπλέγματα* (1938). Παρ’ ὅλα αὐτά ἡ *Λειτουργία καί πεδίο τῆς ὁμιλίας καί τῆς γλώσσας στήν ψυχανάλυση* συνιστᾷ μιά μεγάλη τομή στήν εξέλιξη τῆς σκέψης του καί στήν ἴδια τήν ἱστορία τοῦ ἀναλυτικοῦ λόγου.

Ἀναμφίβολα, ἔχουμε νά κάνουμε μέ ἔργο «ἰδρυτικό» τῆς λακανικῆς προσέγγισης καί χαρακτηριστικό τοῦ ἰδιαίτερου τρόπου μέ τόν ὁποῖο ὁ Λακάν μετασχημάτισε ἐκ βάθρων τήν ψυχαναλυτική θεωρία ἐπικεντρώνοντας συστηματικά τήν προσοχή του –κατά τήν περίοδο πού ἐξετάζουμε (δεκαετίες 1950-1960)– στή θεμελιακή σημασία τῆς γλώσσας καί τοῦ λόγου (*discours*) γιά τόν ἀνθρώπινο ψυχισμό καί γιά τήν ἴδια τή σύσταση τοῦ κόσμου μας, δηλαδή τόσο τῆς *ψυχικῆς* ὅσο καί τῆς *κοινωνικῆς πραγματικότητας*. Χωρίς αὐτό, δύσκολα μπορεῖ κανεῖς νά κατανοήσει ἐκεῖνο πού ὁ Λακάν ὀνόμασε «ἐπιστροφή στόν Φρόντ», τήν ἐπαναπροσέγγιση δηλαδή τοῦ φροϋϊδικοῦ κειμένου –καί τελικά τοῦ ἴδιου τοῦ ἀντικειμένου τῆς ψυχανάλυσης– μέ ἐργαλεῖα πού ἐμπνέονται

–ἀλλά δέν ἀνάγονται– στή γλωσσολογία καί τόν στρουκτουραλισμό (ἀπό τόν Σωσύρ στόν Γιάκομπσον καί τόν Λεβί-Στρῶς). Ἐπίσης, χωρίς αὐτό, εἶναι ἀδύνατον νά παρακολουθηθεῖ κανεῖς καί τή μετεξέλιξη τῆς σκέψης τοῦ Λακάν ἀπό τά μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ 1960 καί ὕστερα, πού θά σημάνει τήν ὀριστική ὑπέρβαση ἐνός πλαισίου μέ ἰσχυρά δομιστικά γνωρίσματα καί τήν ἐπικέντρωση στό πραγματικό τῆς ἀπόλαυσης (*jouissance*).

Ἡ ἔκδοση τοῦ ἱστορικοῦ αὐτοῦ κειμένου στά ἑλληνικά ἀξίζει νά ἐπισημανθεῖ καί γιά ἓναν ἐπιπλέον λόγο, πού ἔχει νά κάνει μέ τήν ἰδιαιτερότητα τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου. Ἄν κρίνει κανεῖς ἀπό τή σύγχρονη βιβλιοπαράγωγη καί τίς προθήκες τῶν βιβλιοπωλείων, τό ἔργο τοῦ Λακάν –καί ὅσων ἄλλων ἐμπνέονται ἀπό αὐτό– βρῖσκεται τελευταῖα στή χώρα μας στό ἐπίκεντρο τοῦ ἐκδοτικοῦ καί ἀναγνωστικοῦ ἐνδιαφέροντος. Πολλοί ἐκδοτικοί οἴκοι ἔχουν ἐγκαινιάσει λακανικῆς ψυχαναλυτικῆς σειρές ἢ ἐκδίδουν πληθῶρα λακανικῶν διβλίων, ἐνῶ τά δοκίμια τοῦ σλοβένου λακανικοῦ φιλοσόφου Σλάβοῦ Ζίτσεκ φιγουράρουν συχνά πυκνά στίς λίστες τῶν μπέστ σέλερ. Αὐτή ἡ εξέλιξη καλύπτει ἓνα σημαντικό κενό στήν ἑλληνική βιβλιογραφία καί φέρνει σέ ἐπαφή τό ἑλληνικό κοινό μέ μιά ἐρευνητική καί κλινική παράδοση πού γνωρίζει σημαντική ἀνάπτυξη παγκοσμίως, ὄχι μόνον στή Γαλλία, ἀλλά καί στή Λατινική Ἀμερική καί τόν ἀγγλοσαξονικό κόσμο. Μέχρι σήμερα ὅμως κάτι ἔλειπε ἀπό ὅλα αὐτά, κάτι ἀπολύτως οὐσιαῶδες γιά τήν ἀμεσότερη καί πύο παραγωγική –πρωτογενῶς παραγωγική– σχέση μέ τή λακανική ψυχαναλυτική θεωρία καί τό πεδίο στοχασμοῦ πού ἐγκαινιάζει: σύγχρονες καί ἀξιόπιστες μεταφράσεις τῶν ἔργων τοῦ ἴδιου τοῦ Λακάν.

Χωρίς ἀμφιβολία ὑπῆρξαν κάποιες ἀξιόλογες προσπάθειες μετάφρασης, οἱ ὁποῖες ὅμως δέν εἶδαν τό φῶς τῆς ἐυρείας δημοσιότητας καί συνήθως παρέμειναν στό πλαίσιο ἐξειδικευμένων περιοδικῶν ἐκδόσεων (ὅπως, κατά τήν τελευταία περίοδο, *Ἡ Ψυχανάλυση*

* Ἐπεξεργασμένη μορφή ὁμιλίας τοῦ γράφοντος στήν παρουσίαση τοῦ διβλίου, πού ἔλαβε χώρα στό Γαλλικό Ἰνστιτούτο τῆς Ἀθήνας, στίς 13 Ὀκτωβρίου 2005.

καί ὁ Τειρεσίας). Ἔτσι, ἔχουν περάσει πάνω ἀπό εἴκοσι χρόνια ἀπὸ τὴν τελευταία –καί μοναδική μέχρι πρὶν ἀπὸ μερικοὺς μῆνες– ὀλοκληρωμένη μετάφραση καί ἔκδοση ἐνός ἀπὸ τὰ τριάντα περίπου σεμινάρια τοῦ Λακάν, στὰ ὁποῖα ἀποτυπώνεται ἀνάγλυφα ὀλόκληρη ἡ ἐξέλιξη καί ὁ δυναμισμός τῆς λακανικῆς διδασκαλίας. Ἐλάχιστα εἶναι καί τὰ γραπτά του (ἀπὸ τὴ συλλογή *Écrits*, πού ἐκδόθηκε στὰ γαλλικά τὸ 1966), πού κυκλοφοροῦν στὰ ἑλληνικά καί κανένα τους σέ μορφή βιβλίου. Ἀποτελεῖ λοιπόν, χωρὶς καμιά δόση ὑπερβολῆς, μείζον ἐκδοτικό γεγονός ἡ κυκλοφορία στὰ ἑλληνικά, σέ μιά ἀξιόπιστη καί ρέουσα μετάφραση καί σέ μιά ιδιαίτερα προσεγμένη ἔκδοση, τῆς λεγόμενης *Εἰσήγησις τῆς Ρώμης* πάνω στὴ *Λειτουργία καί τὸ πεδίο τῆς ὁμιλίας καί τῆς γλώσσας στὴν ψυχανάλυση*, πού ἐκφωνήθηκε σέ μιά πρώτη μορφή τὸ 1953 στὸ διεθνὲς ψυχαναλυτικὸ συνέδριο τῆς Ρώμης, γιὰ νὰ δημοσιευθεῖ στὸ περιοδικό *La Psychanalyse* τὸ 1956 πρὶν ἀνατυπωθεῖ τελικά στὰ *Écrits*. Τὸ ἴδιο ἰσχύει βεβαίως καί γιὰ τὸ τρίτο σεμινάριο τοῦ Λακάν (ἐκεῖνο τῆς χρονιᾶς 1955-6) μὲ θέμα τὶς *Ψυχώσεις*, ἡ ἔκδοση τῆς ἑλληνικῆς μετάφρασης τοῦ ὁποῖου προηγήθηκε κατὰ μερικοὺς μῆνες.²

II.

Τὸ γραπτό τοῦ Λακάν *Λειτουργία καί πεδίο τῆς ὁμιλίας καί τῆς γλώσσας στὴν ψυχανάλυση* σηματοδοτεῖ μιά ρήξη μὲ τὴν Διεθνή Ψυχαναλυτικὴ Ἐνωση καί ἀποτελεῖ ἴσως τὸ πρῶτο μανιφέστο ἀρχῶν (τόσο κλινικῶν ὅσο καί θεωρητικῶν) τοῦ λακανισμοῦ. Ἐδῶ ὁ Λακάν, μὲ μεγάλη δόση εἰρωνείας³ ἀλλὰ καί ἰσχυρὰ κριτικά ἐπιχειρήματα, καταγγέλει τὴν ἀπονεύρωση τῆς φροϋδικῆς ἀνακάλυψης ἀπὸ τοὺς θεσμικοὺς ἐπιγόνους τοῦ Φρόντ, ἀπονεύρωση πού συμπυκνώνεται στὴν «ἀποστρόφῃ τοῦ ἐνδιαφέροντος σχετικὰ μὲ τὶς λειτουργίες τῆς ὁμιλίας καί τὸ πεδίο τῆς γλώσσας» (σελ. 61) καί στὸν κοινωνικοπολιτικὸ κομπορρισμὸ τῆς ψυχολογίας τοῦ ἐγώ (μιάς κοινωνικῆς μηχανικῆς στὴν ὑπηρεσία τοῦ ἀμερικανικοῦ καπιταλισμοῦ καί τῆς «κουλτούρας τῆς ἀφθονίας», βλ. καί σελ. 68, 134 καί 141).

Ἐλεύθερος ἀπὸ τοὺς περιορισμοὺς πού ἔθετε ἡ συμμετοχὴ του στὴν Ψυχαναλυτικὴ Ἐταιρεία τῶν Παρισίων, ὁ Λακάν εἰσάγει πιά καί θεμελιώνει στὸ κείμενο αὐτὸ μιά σειρά κλινικοὺς νεωτερισμοὺς (ὅπως ἡ κυμαινόμενη διάρκεια τῆς ἀναλυτικῆς συνεδρίας καί γενικότερα ἡ σημασία τῆς στίξης), ἀλλὰ καί ἐκθέτει μὲ ἀξιοθαύμαστη σαφήνεια τὰ κομβικὰ σημεῖα τῆς θεώρησής του (ὅπως ἡ σημασία τοῦ συμβολικοῦ ἐντὸς τῆς τριάδας φαντασιακό/συμβολικό/πραγματικό – βλ. ἐνδεικτικὰ σελ. 101, 121, 137 καί 183, ὁ χαρακτήρας τοῦ Νόμου – βλ. ἐνδεικτικὰ σελ. 116, 125 καί 127 κτλ.). Τοποθετεῖ ἔτσι τὴν ψυχανάλυση, μαζί μὲ τὴν γλωσσολογία καί τὴν ἀνθρωπολογία, στὴν αἰχμὴ τῶν πρακτικῶν καί θεωρητικῶν ἀναζητήσεων μιά ὀλόκληρης ἐποχῆς.

Ἀκόμα καί στὰ σημεῖα πού οἱ ἀπόψεις τοῦ Λακάν θὰ διαφοροποιηθοῦν ἀργότερα, τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ διακυβεύματα πού τίθενται στὸ κείμενο αὐτό, θὰ παραμείνουν κεντρικά. Θὰ ἤθελα νὰ δώσω δύο παραδείγματα:

1. Στὴ *Λειτουργία καί πεδίο...* στὸ προσκήνιο βρίσκεται φυσικά ἡ γλώσσα ὡς θετικὸ δίκτυο νοήματος, στὴν προοπτικὴ τοῦ συμβολικοῦ. Τίθεται ὅμως ἤδη ὡς θεμελιῶδες ζήτημα ἡ σχέση τῆς μὲ τὸ *ἀνείπωτο* (σελ. 64), πού ἀργότερα θὰ ὀδηγήσει στὴν ἀρθρωση τῆς προβληματικῆς τοῦ *πραγματικοῦ* ὡς ἐκείνου πού ἀντιστέκεται στὴ συμβολοποίηση. Ἐχομε ἐδῶ μιά ἀποτύπωση τοῦ τρόπου –ἐνός ἀπὸ τοὺς συνήθεις τρόπους– μὲ τοὺς ὁποίους ἐξελλισόταν ἡ σκέψη τοῦ Λακάν: μέσα ἀπὸ διαρκεῖς καί τολμηρὲς παραλλάξεις. Ὅταν μιά συγκεκριμένη ἐννοιολογικὴ καί θεωρητικὴ ὀπτικὴ γωνία ἐξαντλοῦσε τὴ δυναμικὴ τῆς, τότε ἐρχόταν μιά μετατόπιση τῆς ὀπτικῆς γωνίας πού ἀποκάλυπτε μιά τελειῶς διαφορετικὴ θέαση τοῦ ἐξεταζόμενου ζητήματος. Ὅταν, γιὰ παράδειγμα, ἡ ὀπτικὴ τῆς γλώσσας πού κυριαρχεῖ στὴ *Λειτουργία καί πεδίο...* ἐξάντλησε τὴ δυναμικὴ τῆς, τότε ἡ γλώσσα ἐγίνε ἀντικείμενο στοχασμοῦ ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τῶν ὁρίων τοῦ συμβολικοῦ, χωρὶς ὅμως νὰ φύγει ἀπὸ τὸ προσκήνιο ὡς ἀξονικός προβληματισμός. Φτάνουμε ἔτσι στὴν περίφημη ρήση τοῦ Λακάν ἀπὸ τὴν *τηλεόραση* – μιά ρήση πού, ὅπως ἔχει ἐπισημάνει ὁ Ζάκ-Ἀλέν Μιλέρ, ἀποτελεῖ τὴν καλύτερη ἐπιτομὴ τῆς λακανικῆς διδασκαλίας:

«Λέω πάντοτε τὴν ἀλήθεια. Ὅχι ὅλη τὴν ἀλήθεια, γιατί δέν ὑπάρχει τρόπος νὰ εἰπωθεῖ ὅλη. Εἶναι κάτι ὑλικά ἀδύνατο: οἱ λέξεις ἀποτυγχάνουν. Ἐντούτοις, εἶναι ἀκριβῶς μέσα ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀδυνατότητα πού ἡ ἀλήθεια βρίσκει ἔρεισμα στὸ πραγματικό».

Ἡ ἀναφορά αὐτὴ μοῦ δίνει ἐπίσης τὴν εὐκαιρία νὰ ἐπισημάνω πόσο ταιριαστὸ εἶναι τὸ κείμενο τοῦ Λακάν στὴν ἀξιόλογη σειρά «Εὐμενεῖς Ἐλεγχοί» τῶν ἐκδόσεων *Ἐκκρεμές*. Ἄν ἀνατρέξει κανεὶς στὸ βιβλίο

1. Ἰδιαίτερη μνεῖα πρέπει νὰ γίνεῖ στὸ κατατοπιστικὸ ἐπίμετρο τοῦ Ρεζινάλντ Μπλανσε.

2. Βλ. Ζάκ Λακάν, *Σεμινάριο τρίτο, Οἱ Ψυχώσεις* (1955-6), μεταγραφή κειμένου: Ζάκ-Ἀλέν Μιλέρ, μτφρ.: Ρούλη Χριστοπούλου καί Βλάσης Σκολίδης, πρόλογος, ἐπιμέλεια, ἐπίμετρο: Βλάσης Σκολίδης, Ἀθήνα, Ψυχογίος, 2005.

3. Ὅσον ἀφορᾷ μάλιστα τὴν *εἰρωνεία* ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ὁ Λακάν ἐπισημαίνει μὲ αὐτὴν κάτι πολὺ σημαντικό: ὅτι ἐκεῖνο πού διακυβεύεται σέ ὅλα αὐτὰ εἶναι πολὺ σοβαρὸ γιὰ νὰ τὸ ἀφήσουμε στὸ ἔλεος τῆς σοβαροφάνειας – καί εἶναι στὰ ἐπιτεύγματα τῆς μετάφρασης ὅτι κατορθώνει νὰ ἀποδώσει τὸ εἰρωνικὸ στυλ τοῦ Λακάν, ἀποδεικνύοντας πόσο ὁ λακανικός λόγος διαφέρει ἀπὸ τὴ συνήθη σοβαροφάνεια κάθε ἀπολιθωμένης πανεπιστημιακῆς «αὐθεντίας».

πού προηγήθηκε τῆς ἔκδοσης πού συζητοῦμε ἐδῶ, θά βρεθεῖ μπροστά στοῦ *Ἐγκώμιο τῆς φιλοσοφίας* τοῦ Μωρίς Μερλώ-Ποντύ.⁴ Λοιπόν, δέν εἶναι ἀπλῶς ὅτι ὁ Μερλώ-Ποντύ ὑπῆρξε φίλος τοῦ Λακάν, ἀλλά καί στοῦ ὁμώνυμο κείμενο του, στήν ἐναρκτήρια ὁμιλία του στοῦ *Collège de France* τό 1953, ἀναφερόμενος στή σωκρατική στάση –μιά στάση γιά τήν ὁποία καί ὁ Λακάν ἐνδιαφερόταν πολύ– καταλήγει στήν ἐξῆς φράση:

«[ὁ Σωκράτης] δέν ξέρεي περισσότερο ἀπό ἐκείνους, ξέρει μόνο ὅτι δέν ὑπάρχει ἀπόλυτη γνώση καί ὅτι χάρι ἀκριβῶς στοῦ κενό μας στή γνώση εἴμαστε ἀνοιχτοί στήν ἀλήθεια» (σελ. 68).

Νομίζω ὅτι ἡ συνάφεια μέ τή λακανική προβληματική τῆς τηλεόρασης εἶναι παραπάνω ἀπό προφανή.

2. Ἡ *Λειτουργία καί πεδίο...* θέτει, ἐξάλλου, ἐπί τάπητος τό ζήτημα τῆς ἐπιστημονικότητας τῆς ψυχανάλυσης (σελ. 107) καί τῆς ἀνάγκης τυποποίησης τῆς ψυχαναλυτικῆς θεωρίας (σελ. 137 καί 146). Σέ τούτη τή φάση, ἡ θεματική αὐτή προσεγγίζεται λίγο πολύ μέσα ἀπό τή στρουκτουραλιστική ὀπτική πού ἐγκαινιάζει ὁ Σωσύρ καί ἀναπτύσσουν ὁ Γιάκομπσον καί ὁ Λεβί-Στρῶς. Ὅπως γράφει ὁ Λακάν,

«Ἡ γλωσσολογία μπορεῖ ἐδῶ νά μᾶς χρησιμεύσει ὡς ὁδηγός, ἐφόσον ἐκεῖ βρῖσκεται ὁ πρωτο-

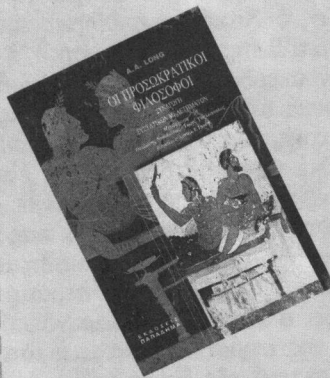
ποριακός ρόλος πού τῆς ἔχει δοθεῖ ἀπό τή σύγχρονη ἀνθρωπολογία, καί δέν θά μπορούσαμε νά τό ἀγνοήσουμε» (σελ. 138).

Ἀργότερα, βέβαια, θά στραφεῖ στά μαθηματικά καί τήν τοπολογία, ἀλλά καί αὐτή ἡ ἐξέλιξη προοιωνίζεται στοῦ κείμενο αὐτό, ὅταν ὁ Λακάν ἀναφέρεται στοῦ ζήτημα τῆς μαθηματοποίησης (σελ. 138) καί ὅταν παρατηρεῖ πῶς

«ἡ μαθηματική τυποποίηση πού ἐνέπνευσε τή λογική τοῦ Μπούλ [Boole], καί μάλιστα τή θεωρία τῶν συνόλων, μπορεῖ νά προσκομίσει στήν ἐπιστήμη τῆς ἀνθρώπινης δράσης αὐτή τή δομή τοῦ διυποκειμενικοῦ χρόνου, τήν ὁποία ἡ ψυχαναλυτική εἰκασία ἔχει ἀνάγκη προκειμένου νά ἐξασφαλίσει τήν αὐστηρότητά της» (σελ. 143, βλ. ἐπίσης τή σχετική ὑποσημείωση τῆς σελ. 203).

Θά ἀκολουθήσει φυσικά τό ἐνδιαφέρον γιά τόν Κάντορ καί τόν Γκέντελ, γιά τήν τοπολογία καί τοῦς κόμβους, μιά ἀκόμα οὐσιώδης καί τολμηρή παράλλαξις.

4. Βλ. Μωρίς Μερλώ-Ποντύ, *Ἐγκώμιο τῆς φιλοσοφίας*, εἰσαγωγή-μτφρ.: Κική Καψαμπέλη, Ἀθήνα, Ἐκκρεμές, 2005.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ

A. A. LONG

Καθηγητής Κλασικῆς Φιλολογίας καί Λογοτεχνίας
στο Πανεπιστήμιο Berkeley

ΟΙ ΠΡΟΣΩΚΡΑΤΙΚΟΙ ΦΙΛΟΣΟΦΟΙ ΣΥΝΑΓΩΓΗ ΣΥΣΤΑΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΩΝ

Μετάφραση: Θεοδόσης Νικολαΐδης - Τάσος Τυφλόπουλος, *φιλόλογοι*
Επιμέλεια: Δανιήλ Ι. Ιακώβ, *Καθηγητής Κλασ. Φιλολογίας του Α.Π.Θ.*
Σχ 8°, σελίδες 603.

Στους προσωκρατικούς φιλοσόφους συγκαταλέγονται οἱ πρῶτοι Ἴωνες κοσμολόγοι, ὁ Πυθαγόρας, ὁ Ἡράκλειτος, οἱ Ελεάτες, (Παρμενίδης, Μέλισσος καί Ζήνωνας), ὁ Ἐμπεδοκλής, ὁ Αναξαγόρας, οἱ Ἀτομικοὶ φιλόσοφοι καί οἱ Σοφιστές. Ὅλοι αὐτοί οἱ στοχαστές συζητοῦνται στο ἔργο τόσο μεμονωμένα ὡς καί συλλογικά σε κεφάλαια πού ἔχουν ὡς θέμα τοῦς τήν εξορθολογισμένη θεολογία, τήν ἐπιστημολογία, τήν περί ψυχῆς θεωρία, τή ρητορική καί τόν σχετικισμό, τή δικαιοσύνη καί τήν ποιητική.

Το βιβλίο τοῦ καθηγητή Α. Α. Long θα ἐφοδιάσει τόν σύγχρονο ἀναγνώστη μέ ἕνα εγχειρίδιο πού θα τοῦ προσφέρει ἀνετη πρόσβαση στο χώρο τῆς προσωκρατικῆς φιλοσοφίας καί τῆς σύγχρονης ἐρευνας πάνω σε ζητήματα ἐρμηνεύας τοῦ προσωκρατικοῦ στοχασμοῦ.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΠΑΔΙΜΑΣ

Προσφορά στον Πολιτισμό καί στήν Παιδεία
Ἰπποκράτους 8 Ἀθήνα Τηλ.: 210.36.27.318
www.papadimasbooks.gr • papadimas@atp.gr

III.

Ὅμως ἡ τόλμη τοῦ Λακάν εἶναι περισσότερο ἐμφανῆς κάπου ἄλλου, σέ ἓνα κομβικό σημεῖο πού ἀφορᾷ τή σχέση τῆς ψυχανάλυσης μέ τό εὐρύτερο πεδίο τῶν ἀνθρωπιστικῶν καί κοινωνικῶν ἐπιστημῶν. Ἐκπεφρασμένος σκοπός τοῦ Λακάν, ἤδη ἀπό τόν πρόλογο τοῦ κειμένου, εἶναι ἡ ἀνανέωση τῶν βάσεων τοῦ ψυχαναλυτικοῦ γνωστικοῦ κλάδου στή γλώσσα (σελ. 53). Καί αὐτό δέν μπορεῖ νά γίνει χωρίς τήν ἐπαφή μέ τήν αἰχμή τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρευνας στίς λεγόμενες κοινωνικές καί ἀνθρωπιστικές ἐπιστήμες, ἀπαιτεῖ τόν προσδιορισμό τῶν ἰσοδυναμιῶν «μέ τή σημερινή γλώσσα τῆς ἀνθρωπολογίας, καί μάλιστα μέ τά τελευταῖα προβλήματα τῆς φιλοσοφίας, ὅπου συχνά ἡ ψυχανάλυση δέν ἔχει παρά νά ἀνακτῆσει ἐκεῖνο πού τῆς ἀνήκει» (σελ. 55-56). Ἰδιαίτερη σημασία στό πλαίσιο αὐτό ἔχει καί ὁ ἐκτεταμένος παραλληλισμός ἀνάμεσα στήν ἐπιστήμη τῆς ἱστορίας καί τήν ψυχανάλυση στό πρῶτο μέρος τοῦ κειμένου (σελ. 92-93 καί 94).

Στό σημεῖο αὐτό ὁ Λακάν θίγει ἓνα θεμελιακό ζήτημα. Θά τό ἔθετα ὡς ἐξῆς: Πῶς νομιμοποιεῖται, πῶς δικαιώνεται ἓνας λόγος τῆς ψυχανάλυσης πάνω στήν κοινωνική καί πολιτική πραγματικότητα, ἀλλά καί ἀντίστροφα, πῶς ἐμπλέκεται ἡ θεώρηση τοῦ κοινωνικοῦ στήν ψυχαναλυτική κλινική; Γνωρίζουμε ὅτι τούτη ἡ διαπλοκή συχνά δημιουργεῖ ρίγη τόσο στούς κοινωνικούς ἐπιστήμονες ὅσο καί στούς ψυχαναλυτές. Ὁ ἀμοιβαῖος φόβος τοῦ ἀναγωγισμοῦ ἀρκεῖ γιά νά ὑψωθοῦν τά τείχη. Μετά τόν Φρόντ κανένας μέγας τῆς ψυχανάλυσης δέν ἔκανε ὅσα ἔκανε ὁ Λακάν γιά νά γκρεμίσει τά τείχη αὐτά. Ἡ κλινική τῆς ψυχανάλυσης δέν ἀφορᾷ μιά ἐξωκοινωνική συνάντηση (ἐκεῖνη μεταξύ τοῦ ἀναλυόμενου καί τοῦ ἀναλυτῆ νοούμενων ὡς αὐστηρά ἀτομικῶν ὄντοτήτων). Ἀπεναντίας, πρόκειται γιά μιά σχέση πού προϋποθέτει τόν κοινωνικό δεσμό τοῦ λόγου – ὅπως ἀκριβῶς καί τό σύμπτωμα δέν εἶναι καθόλου ἄσχετο μέ τή δυσφορία στόν πολιτισμό. Ἐπιπλέον, ἡ ἴδια ἡ ἀναλυτική σχέση, μέ τή σειρά της, παράγει μιά γνώση καί μιά θεωρία μέ σημαντικές κοινωνικοπολιτικές συνέπειες.

Ἦδη ἀπό τή διδακτορική του διατριβή (1932) ὁ Λακάν θά ἐπιχειρήσει νά ἐντοπίσει τίς ἀλληλοεξαρτήσεις τοῦ ἀτομικοῦ μέ τό συλλογικό. Ἀργότερα θά ἀποδομήσει τήν ἴδια τή διάκριση ἀνάμεσα στό ἀτομικό καί τό συλλογικό καί ὀλόκληρο τό ἐννοιολογικό του ὄπλοστάσιο θά ἀρθρωθεῖ στό σημεῖο ὑπέρβασης αὐτοῦ τοῦ δυισμοῦ. Αὐτή ἡ στρατηγική εἶναι ὀρατή καί στό σημαντικό κείμενο πού ἐξετάζουμε ἐδῶ, ἀφοῦ σέ αὐτό βρίσκει τήν πρώτη συστηματική ἀποκρυστάλλωσή της. Μποροῦμε νά διακρίνουμε, ὅσον ἀφορᾷ τό ζήτημα αὐτό δύο ταυτόχρονες, ἀλλά λογικά διακριτές κινήσεις.

Ἡ πρώτη ἀπαντᾷ στό ἐρώτημα *Πῶς κατασκευάζε-*

ται ἡ πραγματικότητα, ψυχική καί κοινωνική; Ἐδῶ συναντοῦμε ἀρχικά τόν κονστρουκτιβιστή Λακάν: «Εἶναι ὁ κόσμος τῶν λέξεων πού δημιουργεῖ τόν κόσμο τῶν πραγμάτων [...] παρέχοντας τό συγκεκριμένο εἶναι του στήν οὐσία τους» (σελ. 124). Ἡ δεύτερη κίνηση ἔρχεται νά διαφοροποιήσει τήν παραπάνω ἀρχική παραδοχή. Ἡ κοινωνική κατασκευή τῆς ψυχικῆς καί κοινωνικῆς πραγματικότητας δέν εἶναι ποτέ πλήρης. Καμιά ἐμμένεια, αὐτοαναφορικότητα ἢ πληρότητα δέν εἶναι δυνατόν νά ἐπιτευχθεῖ καί νά ἐδραιωθεῖ ὀριστικά. Ἡ δομή τοῦ συμβολικοῦ δέν εἶναι κλειστή καί παντοδύναμη, ἀλλά ἀνοιχτή καί διχασμένη. Ὅπως τό ὑποκείμενο ἔτσι ἀκριβῶς καί ὁ μέγας ἄλλος διασχίζεται ἀπό μιά θεμελιακή ἔλλειψη, ἀπό ἓναν *ριζικό ἀνταγωνισμό*, ἀρθρώνεται γύρω ἀπό μιά *τραυματική ἐξάρθρωση*, ὅπως θά τό ἔθεταν ὁ Ἐρνέστο Λακλάου, ἡ Σαντάλ Μούφ καί ὁ Σλάβοϊ Ζίζεκ. Στό σημεῖο αὐτό, μέ τή δεύτερη αὐτή κίνηση, ὁ Λακάν δίνει τή χαρακτηριστική βολή στήν πλάνη τοῦ δυισμοῦ: «ἐδῶ βρίσκεται ἡ δική μας ἀντίρρηση σέ ὅποιαδήποτε ἀναφορά στήν ὀλότητα ἐντός τοῦ ἀτόμου, ἀφοῦ τό ὑποκείμενο εἰσάγει μέσα στό ἄτομο τόν διχασμό, καθῶς ἐπίσης καί στή συλλογικότητα ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἰσοδύναμο τῆς ἀτομικότητας. Ἡ ψυχανάλυση εἶναι ἰδιαίτερα αὐτό πού παραπέμπει τή μία καί τήν ἄλλη στό καθεστῶς τῆς πλάνης» (σελ. 153).

Τά περάσματα λοιπόν ἀνάμεσα στό ψυχικό καί τό κοινωνικό εἶναι ἴσως εὐκολότερα ἀπό ὅσο συνήθως νομίζουμε. Ἀναφερόμενος στή σχέση ψυχανάλυσης καί ἱστορίας καί στή χρήση ἀπό μέρος του ἱστορικῶν ἐννοιῶν καί παραδειγμάτων γιά τή διαύγαση κλινικῶν θεματικῶν, ὁ Λακάν ἀμφισβητεῖ τήν ἀνάγκη ὀποιαδήποτε μετάθεσης, «μετάφρασης» ἢ προσαρμογῆς: «θά ἦταν ὑπερβολικό νά θεωρηθεῖ ὅτι πρόκειται νά μεταθέσουμε αὐτές τίς παρατηρήσεις στό πεδίο τῆς ψυχανάλυσης, ἀφοῦ εἶναι ἤδη ἐκεῖ!» (σελ. 96). Ἄν ἀδυνατοῦμε νά τό κατανοήσουμε εἶναι ἴσως ἐπειδή δέν *γνωρίζουμε πῶς τό γνωρίζουμε ἤδη*. Στήν περίπτωση αὐτή δέν ἔχουμε βέβαια παρά νά ἐγγραφοῦμε στήν ἰδανική ψυχαναλυτική ἀκαδημία πού εἶχε σκιαγραφήσει ὁ Φρόντ καί τήν ἐπικαιρότητα τῆς ὁποίας ἐπαναφέρει ὁ Λακάν στό κείμενο πού συζητοῦμε. Στά τμήματά της συγκαταλέγονται ἡ ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ, ἡ κριτική τῆς λογοτεχνίας, ἡ ψυχολογία τῶν θρησκειῶν. Ὅλα αὐτά ἐγγράφονται στό ἐπιστημολογικό τρίγωνο –μαθηματικά, ἱστορία καί γλωσσολογία– στό ὁποῖο ἔχει ἀναφερθεῖ προηγουμένως ὁ Λακάν καί στό ὁποῖο προσθεῖ τή ρητορική, τή διαλεκτική, τή γραμματική καί τήν ποιητική (συμπεριλαμβανομένης τῆς τεχνικῆς τοῦ εὐφυολογήματος) (σελ. 145). Τίποτε λιγότερο δηλαδή ἀπό τά γνωστικά πεδία πού μελετοῦν τή συγκρότηση τῆς κοινωνικῆς καί πολιτικῆς πραγματικότητάς μας. Ἡ *πρό(σ)κλήση παραμένει ἐπίκαιρη τόσο γιά τοὺς ψυχαναλυτές ὅσο καί γιά τοὺς κοινωνικούς ἐπιστήμονες καί τοὺς φιλοσόφους, στήν πράξη γιά τόν καθένα μας*.